

**«Η ΒΙΩΣΙΜΟΤΗΤΑ ΣΤΑ ΚΟΙΜΗΤΗΡΙΑ. ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΕΛΛΑΔΑΣ,
ΣΚΑΝΔΙΝΑΒΙΑΣ, ΓΑΛΛΙΑΣ, ΓΕΡΜΑΝΙΑΣ»**

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ, ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ & ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ, ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ & ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΔΙΕΘΝΕΣ & ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ»

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΓΙΑ ΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΝΕΡΓΕΙΑ

**«Η ΒΙΩΣΙΜΟΤΗΤΑ ΣΤΑ ΚΟΙΜΗΤΗΡΙΑ. ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ
ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΕΛΛΑΔΑΣ, ΣΚΑΝΔΙΝΑΒΙΑΣ, ΓΑΛΛΙΑΣ,
ΓΕΡΜΑΝΙΑΣ»**

**"SUSTAINABILITY IN THE CEMETERIES.
SYNOPSIS OVERVIEW OF GREECE, SCANDINAVIA, FRANCE,
GERMANY"**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Δανάη Μαρία Χατζηθωμά (Α.Μ. 01792122m047)

Αθήνα, 2023

Τριμελής Επιτροπή

Μαρία Παπαντώνη, Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπουσα)

Βασιλική Καραγεώργου, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου

Αθηνά Μωραΐτη, ΔΝ Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών

Copyright © Δανάη Μαρία Χατζηθωμά, 2023

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

Δήλωση μη Λογοκλοπής και ανάληψης προσωπικής ευθύνης

Με ατομική μου ευθύνη και γνωρίζοντας τις κυρώσεις, που προβλέπονται από τις διατάξεις της παρ. 6 του άρθρου 22 του Ν. 1599/1986, δηλώνω ότι:

Η εργασία που παραδίδω είναι αποτέλεσμα πρωτότυπης έρευνας και δεν χρησιμοποιεί πνευματική ιδιοκτησία τρίτων χωρίς αναφορές.

Αναλαμβάνω όλες τις νομικές και διοικητικές συνέπειες σε περίπτωση που αποδειχθεί ότι η εργασία μου αποτελεί προϊόν λογοκλοπής ή προϊόν τρίτων.

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

Ελληνόγλωσσες

ΑΕΠ: Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν

Α.Ν.: Αναγκαστικός Νόμος

άρ.: άρθρο/α

αριθμ.: αριθμός

Α.Κ.: Αστικός Κώδικας

Β.Δ.: Βασιλικό Διάταγμα

επ.: επόμενα

κ.ά: και άλλες/α

λ.χ.: λόγου χάρη

Ν.: Νόμος

σελ.: σελίδα/ες

παρ.: παράγραφος

π.χ.: παραδείγματος χάριν

Π.Δ.: Προεδρικό Διάταγμα

ΣΒΑ: Στόχοι Βιώσιμης Ανάπτυξης

ΦΕΚ: Φύλλο Εφημερίδας της Κυβέρνησης

Υ.Α.: Υπουργική Απόφαση

Ξενόγλωσσες

ASCE: Association of Significant Cemeteries in Europe

GIS: Geographic Information System

GPS: Global Positioning System

SFS: Svensk författningssamling

Ευχαριστίες

Η εξαρχής αποδοχή του θέματος αυτής της διπλωματικής εργασίας ήταν μια δύσκολη υπόθεση τόσο για εμένα όσο και για τον καθηγητή/τρια που θα την επέβλεπε. Η ολοκλήρωσή της, η οποία απαιτούσε πολλά περισσότερα από μια απλή έρευνα σε μια βιβλιοθήκη και από μια επιστημονική αναζήτηση ήταν μια πρόκληση. Απαιτούνταν ενθουσιασμός για τη συγγραφή, πάθος για την αναζήτηση της ουσίας του θέματος, γνώσεις πολλών νομοθεσιών και αφοσίωση για την εκπόνησή της. Όλα αυτά δεν θα ήταν εφικτά χωρίς την επιστημονική και ψυχολογική στήριξη της Επιβλέπουσας Καθηγήτριάς μου. Αγαπητή κυρία Μαρία Μενγκ Παπαντώνη, σας ευχαριστώ θερμά που πιστέψατε σε εμένα και στο θέμα που επέλεξα να εκπονήσω ως διπλωματική εργασία. Επιπροσθέτως, να ευχαριστήσω θερμά τις κυρίες Καραγεώργου Βασιλική και Αθηνά Μωραΐτη που με τίμησαν με την υποστήριξη τους στην παρούσα διπλωματική εργασία και τέλος, όλους τους Καθηγητές/Καθηγήτριες της Μεταπτυχιακής μου ειδίκευσης. Αθήνα, Δεκέμβριος 2023 Χατζηθωμά Δανάη Μαρία

Περίληψη

Η παρούσα μεταπτυχιακή εργασία πραγματεύεται το ζήτημα της «πράσινης» μετάβασης που προβλέπεται να πραγματοποιηθεί στον δημόσιο τομέα και ιδίως στα κοιμητήρια. Το ιδιαίτερο ενδιαφέρον επικεντρώνεται στις ήδη ισχύουσες νομοθεσίες των τριών ευρωπαϊκών χωρών (Ελλάδα, Γαλλία, Γερμανία) και της γεωγραφικής περιοχής (Σκανδιναβία) μαζί με τις νομοθετικές πρωτοβουλίες για την προώθηση των βιώσιμων πρακτικών στα κοιμητήρια αυτών των χωρών και προβαίνει σε συγκριτική τους επισκόπηση. Προς τον σκοπό αυτό η εργασία χωρίζεται σε έξι κεφάλαια. Το εισαγωγικό κεφάλαιο επιχειρεί να παράσχει μια σύντομη περιγραφή της βιωσιμότητας στα κοιμητήρια και των νομοθετικών πρωτοβουλιών που έχουν ληφθεί ή θα ληφθούν από τις υπό εξέταση χώρες και γεωγραφικές περιοχές, δηλαδή την Ελλάδα, τη Γαλλία, τη Γερμανία και τη Σκανδιναβία. Το κύριο τμήμα της παρούσης εργασίας, το οποίο χωρίζεται σε τρία κεφάλαια, περιγράφει την έννοια της βιωσιμότητας και την εφαρμογή των ευρωπαϊκών νομοθεσιών στα κοιμητήρια, καθώς και το υφιστάμενο και το προτεινόμενο νομοθετικό πλαίσιο που τα καλύπτει. Ειδικότερα, στο δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζεται συνοπτικά η έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης και η ευρωπαϊκή ενεργειακή νομοθεσία (Ατζέντα 2030 και Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία) ενώ στο τρίτο κεφάλαιο οι αρχές βιώσιμης ανάπτυξης και η ευρωπαϊκή ενεργειακή νομοθεσία προσανατολίζονται σε εφαρμογή στα κοιμητήρια. Στο τέταρτο κεφάλαιο, η μελέτη εξετάζει τις ισχύουσες νομοθεσίες των τριών ευρωπαϊκών χωρών (Ελλάδα, Γαλλία, Γερμανία) και της γεωγραφικής περιοχής (Σκανδιναβία) και προβαίνει σε συγκριτική μελέτη και επισκόπηση μεταξύ τους, κυρίως ως προς τις ομοιότητες. Τέλος, στο πέμπτο κεφάλαιο, αναλύονται σημαντικότερες καινοτομίες που των νομοθεσιών των εξεταζόμενων χωρών και γεωγραφικής περιοχής που εφαρμόζονται στο χώρο των κοιμητηρίων ενώ προτείνονται και νέες διατάξεις ή πρακτικές στον τομέα αυτό. Στο συμπερασματικό τμήμα της εργασίας παρουσιάζονται σκέψεις, συμπεράσματα και κριτικές σχετικά με την ανάλυση που προηγήθηκε.

Λέξεις-Κλειδιά: Δίκαιο Ενέργειας, Κοιμητήρια, Νεκροταφεία, Νομοθεσία, Βιώσιμα Κοιμητήρια, Ταφική Νομοθεσία

**"SUSTAINABILITY IN THE CEMETERIES.
SYNOPSIS OVERVIEW OF GREECE, SCANDINAVIA, FRANCE,
GERMANY"**

By Danai Maria Chatzithoma

Abstract

This master thesis addresses the issue of the "green" transition that is envisaged to take place in the field of the cemeteries. Its special interest focuses on the already existing legislation in three European countries (Greece, France, Germany) and a geographical area (Scandinavia), while at the same time it deals with the legislative initiatives that promote sustainable practices in the cemeteries of these countries by making a comparative overview of them. To this end, the paper is divided into six chapters. The introduction attempts to provide a brief description of sustainability in cemeteries and the legislative initiatives that have been or will be taken by the countries and the geographical area that are examined, namely Greece, France, Germany and Scandinavia. The main part of this paper, which is divided into three chapters, describes the concept of sustainability and the existing European legislation that are applicable in cemeteries, as well as the existing and proposed legislative framework covering them. In particular, the second chapter summarizes the concept of sustainable development and European energy legislation (Agenda 2030 and the European Green Deal), while the third chapter presents the principles of sustainable development and European energy legislation are oriented towards the application to cemeteries. In the fourth chapter, the study examines the existing legislation in the three European countries (Greece, France, Germany) and the geographical area (Scandinavia) and compares and reviews them, mainly in terms of similarities. Finally, chapter five presents an analysis of the most important innovations in the legislation of the examined countries and geographical areas that are applicable to cemeteries, while new provisions or practices in this area are also proposed. The concluding section of the paper presents reflections, conclusions and criticisms on the preceding analysis.

Keywords: Energy Law, Cemeteries, Legislation, Sustainable Cemeteries, Funeral legislation

Περιεχόμενα

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ	4
Ευχαριστίες	5
Περίληψη	6
Abstract	7
Φωτογραφίες	10
Κεφάλαιο Πρώτο: Εισαγωγή	11
Κεφάλαιο Δεύτερο: Η έννοια της βιωσιμότητας, η Ατζέντα 2030 των Η.Ε. για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη και οι 17 ΣΒΑ, η Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία	13
2.1 Η έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης	13
2.2 Η Ατζέντα 2030 για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη.....	15
2.3 Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία.....	18
Κεφάλαιο Τρίτο: Η Βιωσιμότητα στο Κοιμητήριο	21
3.1 Εισαγωγή.....	21
3.2 Κοινωνικά Βιώσιμο Κοιμητήριο.....	23
3.2.1 Πολιτιστική διάσταση του κοινωνικού πυλώνα του βιώσιμου κοιμητηρίου..	23
3.2.2 Θρησκευτική διάσταση του κοινωνικού πυλώνα του βιώσιμου κοιμητηρίου.	27
3.3 Περιβαλλοντικά Βιώσιμο Κοιμητήριο	33
3.3.1 Κατασκευή κοιμητηρίου.....	33
3.3.2 Η διαχείριση των αποβλήτων των κοιμητηρίων.	37
3.4 Οικονομικά Βιώσιμο Κοιμητήριο	42
3.5 Συμπεράσματα	43
Κεφάλαιο Τέταρτο: Συγκριτική επισκόπηση στην Ελλάδα, Σκανδιναβία, Γαλλία και Γερμανία	44
4.1 Το νομοθετικό πλαίσιο της Ελλάδας.....	45
4.2 Το νομοθετικό πλαίσιο της Σκανδιναβίας	50
4.2.1 Νορβηγία.	50
4.2.2 Σουηδία.....	53
4.2.3 Δανία.	57
4.2.4 Σκανδιναβία εν συνόλω.....	62
4.3 Το νομοθετικό πλαίσιο της Γαλλίας.....	63
4.4 Το νομοθετικό πλαίσιο της Γερμανίας.....	67
4.5 Σύγκριση επισκόπηση νομοθεσιών Ελλάδας, Σκανδιναβίας, Γαλλίας και Γερμανίας	71
Κεφάλαιο Πέμπτο: Βέλτιστες πρακτικές στην Ελλάδα, Σκανδιναβία, Γαλλία και Γερμανία	73
5.1 Υφιστάμενες πρακτικές.....	73

5.2 Προτεινόμενες βέλτιστες πρακτικές	78
Κεφάλαιο Έκτο: Συμπερασματικές Παρατηρήσεις	82
Πηγές – Βιβλιογραφία	84

Φωτογραφίες

Εικόνα 1 Η Κοιμωμένη του Χαλεπά.....	24
Εικόνα 2 Μουσουλμανικό Κοιμητήριο Ξάνθης.....	26
Εικόνα 3 Μουσουλμανικό Κοιμητήριο Ξάνθης.....	27
Εικόνα 4 Στερεά απόβλητα από Κοιμητήριο Σχιστού	38

Κεφάλαιο Πρώτο: Εισαγωγή

Το κοιμητήριο είναι ο τελικός τόπος ανάπαυσης του νεκρού, ο οποίος έχει σημασία και σπουδαιότητα τόσο για τους ζωντανούς όσο και για τους νεκρούς. Ηθικά και εθιμικά, το σύστημα ταφής συνδέεται με έναν «προσωρινό τόπο κατοικίας» του νεκρού και τη διατήρηση της ταφικής γης, με τις επιπτώσεις που προκαλούνται μέσω αυτών να αποτελούν σημαντική πτυχή της βιώσιμης ανάπτυξης. Για το ευρύ κοινό, επειδή επικρατεί η αντίληψη ότι ο θάνατος αποτελεί θέμα ταμπού, τα προβλήματα που σχετίζονται με αυτόν και την ταφή, δεν έχουν απασχολήσει τις τοπικές αρχές ως προς τις πτυχές της βιώσιμης ανάπτυξης. Η απογοήτευση του θανάτου λέγεται συνήθως ότι ξεκίνησε με τον Διαφωτισμό. Κατά τα τέλη του 18^{ου} και τις αρχές του 19^{ου} αιώνα, η απαγόρευση των ταφών σε υπερπλήρη κοιμητήρια εντός των πόλεων και το κλείσιμό τους, είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία νέων κοιμητηρίων εκτός του αστικού ιστού.

Οι λόγοι αυτής της εξέλιξης δικαιολογήθηκαν νομικά πρωτίστως βασιζόμενοι σε υγειονομικές ανησυχίες, ωστόσο καθοδηγήθηκαν και από πρόσθετα κίνητρα. Πέρα από την αναδιαμόρφωση του αστικού τοπίου, το κλείσιμο των παλαιών, ελεγχόμενων από την Εκκλησία κοιμητηρίων και το άνοιγμα νέων έξω από τις πόλεις αντανάκλασε μια νέα αντίληψη της εκκοσμηκευμένης σχέσης μεταξύ ζώντων και νεκρών. Η επάρκεια, όμως, του σχεδιασμού και της νομοθεσίας των κοιμητηρίων είναι ένα ως επί το πλείστον μη ρυθμισμένο πρόβλημα που δεν ανταποκρίνεται στις κοινωνικές αλλαγές που έχουν επισυμβεί τις τελευταίες δεκαετίες. Αυτή η στάση είναι παρωχημένη και ελλοχεύει κινδύνους, δεδομένων των στοιχείων που τεκμηριώνουν την αυξανόμενη γήρανση του πληθυσμού σε αντίθεση με τη μειούμενη χωρητικότητα ταφής και τις επιβλαβείς επιπτώσεις της κατασκευής, συντήρησης και λειτουργίας των κοιμητηρίων και του τρόπου ταφής και αποτέφρωσης.

Πιο συγκεκριμένα, τα δημόσια κοιμητήρια σε όλες τις χώρες εντάσσονται στην πολεοδομία ως αυτονόητο τμήμα της, όπως προκύπτει από την κοινωνική τους λειτουργία, ενώ παράλληλα αποτελεί μια πολιτιστική έκφραση σε σχέση με τον σεβασμό στις αξίες που δημιουργήσαν οι προηγούμενες γενιές. Ένα μεγάλο μέρος των κοιμητηρίων που διατηρούνται μέχρι σήμερα στην Ευρώπη και τα οποία εξακολουθούν να λειτουργούν, είναι ιστορικής σημασίας και ιδρύθηκαν κυρίως τον 18^ο και 19^ο αιώνα. Όσα μπορούσαν να επεκταθούν, εκπληρώνουν τη λειτουργία τους μέχρι σήμερα, όσα πάλι κλείστηκαν σε έναν αστικό ιστό, έχουν περιορισμένη πλέον χρήση, ενώ άλλα χάθηκαν λόγω της επιθετικής-και σε πολλές περιπτώσεις άναρχης-δόμησης και

αντικαταστάθηκαν από τους οικισμούς, τα εργοστάσια ή τα νέα πάρκα σε ορισμένες περιπτώσεις, χωρίς εθιμοτυπικούς κανόνες.

Αυτός ο δυσμενής περιορισμός πρέπει να αντιμετωπιστεί και να υποστηριχθεί ο κατάλληλος σχεδιασμός και η συντήρηση των κοιμητηρίων ως πρόκληση για τις τοπικές αρχές. Για να γίνει αυτό, οι πολίτες πρέπει να πειστούν ότι τα κοιμητήρια είναι αξιόλογοι χώροι και ότι τα ιστορικά, πολυπολιτισμικά και πολυλειτουργικά χαρακτηριστικά τους είναι εξαιρετικά σημαντικά. Τα κοιμητήρια, όπως θα αναλυθεί και κατωτέρω, φέρουν πολιτιστική και ιστορική σημασία με αποτέλεσμα να είναι ο τελευταίος τόπος που αντικαθίσταται ή απομακρύνεται. Ο σχεδιασμός των κοιμητηρίων πρέπει να περιλαμβάνει πολιτιστικές, οικονομικές και περιβαλλοντικές παραμέτρους και αυτό γιατί έχει στενή σχέση με την ιστορία, την κοινωνιολογία, την ψυχολογία, την νομοθεσία, την οικονομία, την οικολογία και την αστική ανάπτυξη μίας χώρας.

Η θέσπιση νόμων και αρχών ρυθμίζει υποχρεωτικά τις σχέσεις μεταξύ των πολιτών, καθώς και των πολιτών με το κράτος, και θεσπίζει ρυθμίσεις που σχετίζονται με την ομαλή και εύρυθμη λειτουργία του κράτους, συνεπώς, συνδέεται με το Κράτος Δικαίου και ειδικότερα με την ασφάλεια δικαίου και την αρχή της διαφάνειας. Η Καλή Νομοθέτηση είναι η πολιτική διαμόρφωσης αρχών, μέσων και εργαλείων για τη βελτίωση της ποιότητας των ρυθμίσεων και των διαδικασιών παραγωγής τους. Στόχος της Καλής Νομοθέτησης είναι να παράγονται ποιοτικοί νόμοι που να επιβάλλουν τα απολύτως απαραίτητα διοικητικά βάρη σε πολίτες και επιχειρήσεις προκειμένου να επιτυγχάνεται ο επιδιωκόμενος σκοπός της ρύθμισης.

Αναφορικά με τα κοιμητήρια στην Ευρωπαϊκή Ένωση, δεδομένης της διαφορετικής ιστορικής, πολιτιστικής, κοινωνικής και θρησκευτικής νοοτροπίας των κρατών μελών, δεν υπάρχουν σε ενωσιακό επίπεδο θεσμοθετημένοι κανόνες και οδηγίες ούτε για την κατασκευή, ίδρυση, συντήρηση και τρόπο λειτουργίας των κοιμητηρίων ούτε για τον τρόπο ταφής και τις τελετουργικές διαδικασίες που προηγούνται και έπονται της ταφής. Συχνά μάλιστα παρατηρείται ένας κατακερματισμός των διατάξεων που αφορούν τα κοιμητήρια και τις ταφές σε διαφορετικούς νόμους, πολλές φορές δε, δεν αποτελούν ούτε ενιαίο κώδικα ή νόμο, παρά μόνο διάσπαρτα άρθρα ενσωματωμένα σε πλήθος διαφορετικών νομοθετημάτων.

Έχει θεσπιστεί, όμως, το πρόγραμμα των πολιτιστικών διαδρομών, από το Συμβούλιο της Ευρώπης το έτος 1987. Το Πρόγραμμα λειτουργεί ως εργαλείο οικοδόμησης διακρατικών συνεργασιών, διατήρησης της συλλογικής μνήμης, καθώς

και προώθησης των δημοκρατικών αξιών, των πολιτιστικών ανταλλαγών και του διαλόγου. Η Ευρωπαϊκή Διαδρομή Κοιμητηρίων, η οποία πιστοποιήθηκε από το Συμβούλιο της Ευρώπης το έτος 2010 και φορέας διαχείρισής της Διαδρομής είναι ο Οργανισμός Σημαντικών Κοιμητηρίων της Ευρώπης (ASCE)¹, έχει δημιουργήσει ένα ευρωπαϊκό δίκτυο αριστείας το οποίο αποτελεί αξιοσημείωτο παράδειγμα των αξιών που πρεσβεύει το Πρόγραμμα, αναδεικνύοντας τον θεμελιώδη πολιτιστικό ρόλο των κοιμητηρίων ως έκφρασης της υλικής πολιτιστικής κληρονομιάς, μέσα από τα έργα και τα γλυπτά που κοσμούν τους χώρους αυτούς, αλλά και της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, μέσα από μια εις βάθος κατανόηση των παραδόσεων και της συλλογικής μνήμης².

Στην παρούσα εργασία, λοιπόν, θα γίνει μια ανάλυση αναφορικά με τη βιωσιμότητα των κοιμητηρίων ιδίως στις ευρωπαϊκές χώρες. Θα εξεταστούν οι νομοθετικές ρυθμίσεις που έχουν ψηφιστεί και εφαρμόζονται εδώ και χρόνια στην Ελλάδα, τη Σκανδιναβία, τη Γαλλία και τη Γερμανία, χώρες οι οποίες έχουν ενταχθεί στην Πολιτιστική Διαδρομή των Ευρωπαϊκών Κοιμητηρίων. Η επιλογή των συγκεκριμένων χωρών δεν είναι τυχαία. Επελέγησαν λόγω των διαφορετικών πολιτιστικών και θρησκευτικών πεποιθήσεων, καθώς επίσης και λόγω διαφορών στην πολιτειακή εξουσία. Έπειτα θα τεθούν υπό σύγκριση οι νομοθετικές πρωτοβουλίες αυτών των χωρών, ως ισχύουν σήμερα, και στο τέλος θα παρατεθεί μια σειρά από βέλτιστες πρακτικές που μπορούν να αξιοποιηθούν.

Κεφάλαιο Δεύτερο: Η έννοια της βιωσιμότητας, η Ατζέντα 2030 των Η.Ε. για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη και οι 17 ΣΒΑ, η Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία

2.1 Η έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης

Το έτος 1987 διεξήχθη η Διεθνής Επιτροπή για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη του 1987 όπου και παρουσιάστηκε η έκθεση Brundtland με τίτλο «Το κοινό μέλλον μας». Ο κοινά αποδεκτός ορισμός της βιώσιμης ανάπτυξης που διατυπώθηκε στην εν λόγω έκθεση από την Επιτροπή Brundtland αναφέρει ότι: «Η βιώσιμη ανάπτυξη είναι η ανάπτυξη που ικανοποιεί τις ανάγκες του παρόντος χωρίς να

¹ <https://www.significantcemeteries.org/>

² <https://rm.coe.int/european-cemeteries-route-in-greece-leaflet-gr/1680a6eab7>

διακυβεύεται η ικανότητα των μελλοντικών γενεών να καλύψουν τις δικές τους ανάγκες»³. Στη Διάσκεψη στο Ρίο της Βραζιλίας, το έτος 1992, για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη ψηφίστηκε η Διακήρυξη του Ρίο, γνωστή διεθνώς ως UNCED, η οποία περιλαμβάνει 27 αρχές, σύμφωνα με τις οποίες επιτυγχάνεται η ισορροπία ανάμεσα στην ανάπτυξη και το περιβάλλον. Έγινε κατανοητή και σεβαστή η ανάγκη να αναπτυχθεί μια αειφόρος στρατηγική σε εθνική κλίμακα κάθε χώρας, χωρίς όμως η Επιτροπή Brundtland μέσω των διακηρύξεών της να ορίζει με σαφήνεια και να εξειδικεύει επακριβώς τον τρόπο εφαρμογής των αρχών και των μέσων για την επίτευξη της αειφόρου ανάπτυξης. Η έλλειψη αυτή των διευκρινήσεων οδήγησε την κάθε χώρα σε δική της ερμηνεία και εφαρμογή των αρχών της αειφόρου ανάπτυξης, όμως στην πραγματικότητα καμία χώρα δεν είχε προβεί σε διαφορετική στρατηγική και πολιτική από αυτές που ήδη ασκούσε. Η έννοια της αειφορίας παρά το γεγονός ότι συνδέθηκε στενά με τη διατήρηση και τον σεβασμό των οικολογικών συστημάτων και των φυσικών πηγών, εντούτοις περιλαμβάνει και τομείς της οικονομίας, της κοινωνίας και του πολιτισμού.

Στην Παγκόσμια Διάσκεψη του Ρίο το έτος 1992 κατέστη κατά αυτόν τον τρόπο σαφές ότι το ουσιαστικό θεμέλιο της βιώσιμης ανάπτυξης είναι η συνετή και ισορροπημένη εκπλήρωση των ανθρώπινων αναγκών, στρατηγική που αποβλέπει προς το συμφέρον της ανθρωπότητας, διότι, σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας, «τα πιο άμεσα παγκόσμια περιβαλλοντικά προβλήματα είναι οι ασθένειες και ο πρόωρος θάνατος των ανθρώπων, που οφείλονται στη μόλυνση του νερού, των τροφών, του αέρα, και του εδάφους»⁴. Ένα ακόμα θεμέλιο της αειφόρου ανάπτυξης αποτελεί η βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης των ατόμων διαφυλάσσοντας παράλληλα το περιβάλλον τους σε βραχυπρόθεσμη, σε μεσοπρόθεσμη και, κυρίως, σε μακροπρόθεσμη βάση. Συνεπώς, η βιώσιμη ανάπτυξη αποσκοπεί στη βελτίωση της ευημερίας της κοινωνίας, στην ικανοποίηση των ανθρώπινων αναγκών και προσδοκιών και η αειφόρος ανάπτυξη αποσκοπεί κυρίως στην αναζήτηση δίκαιης κατανομής της ανάπτυξης μεταξύ των γενεών του παρόντος και του μέλλοντος⁵.

³https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=LEGISSUM%3Asustainable_development

⁴ United Nations Conference on Environment and Development, Rio de Janeiro, Brazil, 3-14 June 1992, <https://www.un.org/en/conferences/environment/rio1992>

⁵ Ginting, P. (2020,1) *Sustainable Growth and Development*, Paper presented at the 23rd Asian Forum of Business Education, Bali, December 12-13, doi:10.2991/aebmr.k.200606.082, σελ. 482 έπ..

Έπειτα από είκοσι χρόνια από την πρώτη Συνάντηση Κορυφής της Γης του 1992, στη Διάσκεψη του Ρίο+20, το έτος 2012 οι εκπρόσωποι των ηγετικών χωρών του κόσμου συναντήθηκαν προκειμένου να αξιολογήσουν ως θέματα κορυφής την ανανέωση της παγκόσμιας δέσμευσης για την πράσινη οικονομία και τη βελτίωση της παγκόσμιας διακυβέρνησης⁶. Η Διάσκεψη Ρίο+20 έθεσε επτά κρίσιμα ζητήματα αναφορικά με την εργασία και τις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στην ποσότητα και την ποιότητα των θέσεων εργασίας, την ενέργεια, ιδίως την πρόσβαση στην ενέργεια για όλους, και τη χρήση ανανεώσιμων πηγών ενέργειας (ΑΠΕ), το αστικό περιβάλλον και τις πόλεις, λ.χ. έλλειψη ικανοποιητικών συνθηκών κατοικίας και υποδομών, την ποιότητα των τροφίμων από την υποβάθμιση των εδαφών, των υπόγειων υδάτων, των ωκεανών, των δασών, της βιοποικιλότητας και τις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής, την ανάγκη για καθαρό και ποσιτό νερό για όλους, τους ωκεανούς και τις φυσικές καταστροφές.

2.2 Η Ατζέντα 2030 για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη

Η Ατζέντα 2030 για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη, που εγκρίθηκε με την A/RES/70/1 απόφαση⁷ από όλα τα κράτη μέλη των Ηνωμένων Εθνών το έτος 2015, παρέχει ένα κοινό σχέδιο για την ειρήνη και την ευημερία για τους ανθρώπους και τον πλανήτη, τώρα και στο μέλλον. Στο επίκεντρό της βρίσκονται οι 17 Στόχοι Βιώσιμης Ανάπτυξης (ΣΒΑ), οι οποίοι αποτελούν μια επείγουσα έκκληση για δράση από όλες τις χώρες – ανεπτυγμένες και αναπτυσσόμενες – σε μια παγκόσμια εταιρική σχέση. Αναγνωρίζουν ότι η εξάλειψη της φτώχειας και άλλων στερήσεων πρέπει να συμβαδίζει με στρατηγικές που βελτιώνουν την υγεία και την εκπαίδευση, μειώνουν την ανισότητα και δίνουν ώθηση στην οικονομική ανάπτυξη – όλα αυτά αντιμετωπίζοντας την

⁶ United Nations Conference on Sustainable Development, Rio+20 <https://sustainabledevelopment.un.org/rio20>

⁷ United Nations General Assembly on 25 September 2015, 70/1. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_70_1_E.pdf

κλιματική αλλαγή⁸. Οι ΣΒΑ, βασίζονται στους Αναπτυξιακούς Στόχους της Χιλιετίας (ΑΣΧ) τους οποίους υιοθέτησαν το έτος 2000 τα Ηνωμένα Έθνη.

Στην Ατζέντα 2030 για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη τα κράτη μέλη των Ηνωμένων Εθνών δεσμεύονται ρητά στην παρ. 34 ότι ως στόχο «Αναγνωρίζουμε ότι η βιώσιμη αστική ανάπτυξη και διαχείριση είναι ζωτικής σημασίας για την ποιότητα ζωής των ανθρώπων μας. Θα συνεργαστούμε με τις τοπικές αρχές και τις κοινότητες για να ανανεώσουμε και να σχεδιάσουμε τις πόλεις και τους ανθρώπινους οικισμούς μας έτσι ώστε να προωθήσουμε τη συνοχή της κοινότητας και την προσωπική ασφάλεια και να τονώσουμε την καινοτομία και την απασχόληση. Θα μειώσουμε τις αρνητικές επιπτώσεις των αστικών δραστηριοτήτων και των χημικών ουσιών που είναι επικίνδυνες για την ανθρώπινη υγεία και το περιβάλλον, μεταξύ άλλων μέσω της περιβαλλοντικά ορθής διαχείρισης και της ασφαλούς χρήσης χημικών, της μείωσης και της ανακύκλωσης των απορριμμάτων και της αποτελεσματικότερης χρήσης του νερού και της ενέργειας. Και θα εργαστούμε για να ελαχιστοποιήσουμε τον αντίκτυπο των πόλεων στο παγκόσμιο κλιματικό σύστημα. [...]»⁹.

Ειδικότερα, τα κοιμητήρια, ως τόπος ταφής των πολιτών, αλλά και ως μια σημαντική πολιτιστική τοποθεσία και ένας χώρος πρασίνου, αποτελούν απαραίτητο συστατικό κάθε οργανωμένης κοινωνίας και για το λόγο αυτό λαμβάνονται υπόψη σε αρκετούς στόχους από τους 17 ΣΒΑ της Ατζέντας 2030 για την Βιώσιμη Ανάπτυξη.

Αρχικά, ο Στόχος 4 «ποιοτική εκπαίδευση» είναι το κλειδί που θα επιτρέψει την επίτευξη πολλών άλλων ΣΒΑ. Όταν οι άνθρωποι λαμβάνουν ποιοτική εκπαίδευση, μπορούν να ξεφύγουν από τον κύκλο της φτώχειας και κατ' επέκταση να μειώσουν τις ανισότητες. Επίσης, δίνει τη δυνατότητα στους πολίτες σ' όλο τον πλανήτη να ζουν πιο υγιείς και να είναι τεχνολογικά μορφωμένοι, ενώ παράλληλα είναι ζωτικής σημασίας για την ενίσχυση της ανεκτικότητας μεταξύ τους συμβάλλοντας παράλληλα στη διαμόρφωση πιο ειρηνικών κοινοτήτων. Πιο συγκεκριμένα, ο υποστόχος 4.7 ορίζει ότι «έως το 2030, εξασφαλίστε ότι όλοι οι εκπαιδευόμενοι αποκτούν τις γνώσεις και τις δεξιότητες που απαιτούνται για την προώθηση της βιώσιμης ανάπτυξης, συμπεριλαμβανομένης, μεταξύ άλλων, μέσω της εκπαίδευσης για βιώσιμη ανάπτυξη

⁸ United Nations Department of Economic and Social Affairs, Sustainable Development, The 17 Goals <https://sdgs.un.org/goals>

⁹ United Nations Department of Economic and Social Affairs, Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development <https://sdgs.un.org/2030agenda>

και βιώσιμου τρόπου ζωής, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της ισότητας των φύλων, της προώθησης μιας κουλτούρας ειρήνης και μη βίας, παγκόσμια ιθαγένεια και εκτίμηση της πολιτιστικής ποικιλομορφίας και της συμβολής του πολιτισμού στη βιώσιμη ανάπτυξη.»¹⁰, αναφέροντας ως προτεραιότητα την απόκτηση και ανάπτυξη βασικών δεξιοτήτων συμπεριλαμβανομένης της επαγγελματικής κατάρτισης και της τεχνολογίας πληροφοριών και επικοινωνιών, τεχνικών και μηχανικών.

Εν συνεχεία, το αστικό κοιμητήριο ως ένας σημαντικός τύπος πολιτιστικού τοπίου, το οποίο παίζει ρόλο στη διαχείριση της ταφής των ανθρώπινων λειψάνων, πρέπει να ληφθεί υπόψη στο ΣΒΑ 11 για βιώσιμες πόλεις και κοινότητες, ως μέρος του να γίνουν οι πόλεις πιο ανθεκτικές. Οι πόλεις αντιπροσωπεύουν το μέλλον της παγκόσμιας ζωής. Ωστόσο, πολλές από αυτές τις πόλεις δεν είναι έτοιμες για την ταχεία αστικοποίηση που επέρχεται χρόνο με το χρόνο και με αυτόν τον τρόπο δεν δύνανται να ανταποκριθούν στις στεγαστικές απαιτήσεις και στην παροχή βέλτιστων αγαθών και υπηρεσιών, γεγονός που οδηγεί σε πολλές περιπτώσεις σε αύξηση των παραγκουπόλεων ή σε συνθήκες και παροχές υπηρεσιών κατώτερων από όσων πραγματικά μπορούν να επιτευχθούν. Συνεπώς, η αστική εξάπλωση, η ατμοσφαιρική ρύπανση και οι περιορισμένοι ανοιχτοί δημόσιοι χώροι εξακολουθούν να υπάρχουν στις πόλεις. Παρά την καλή πρόοδο από την εφαρμογή των ΣΒΑ το έτος 2015 με διπλασιασμό του αριθμού των χωρών με εθνικές και τοπικές στρατηγικές μείωσης του κινδύνου καταστροφών, η αειφόρος ανάπτυξη δεν μπορεί να επιτευχθεί χωρίς να αλλάξει σημαντικά ο τρόπος κατασκευής και διαχείρισης των αστικών χώρων¹¹.

Από τον ΣΒΑ 11 οι πιο σημαντικοί υποστόχοι που αφορούν κυρίως τα κοιμητήρια είναι οι κάτωθι:

A) 11.3, βελτίωση της χωρίς αποκλεισμούς και βιώσιμης αστικοποίησης για όλους καθώς και των ικανοτήτων για συμμετοχικό, ολοκληρωμένο και βιώσιμο σχεδιασμό και διαχείριση των ανθρωπίνων οικισμών για όλες τις χώρες

B) 11.4, ενίσχυση των προσπαθειών για την προστασία και τη διαφύλαξη της παγκόσμιας πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς

¹⁰ United Nations Sustainable Development Goals, Goal 4 Quality Education
<https://www.un.org/sustainabledevelopment/education/>

¹¹ United Nations Sustainable Development Goals, Goal 11 Sustainable cities and Communities
<https://www.un.org/sustainabledevelopment/cities/>

Γ) 11.6 μείωση του δυσμενούς, κατά κεφαλήν, περιβαλλοντικού αντίκτυπου των πόλεων, δίνοντας ιδιαίτερη προσοχή στην ποιότητα του αέρα και τη διαχείριση των αστικών και άλλων αποβλήτων.

Δ) ΣΒΑ 11.7, παροχή καθολικής πρόσβασης σε ασφαλείς, χωρίς αποκλεισμούς και προσβάσιμους πράσινους και δημόσιους χώρους, ιδίως για τις γυναίκες και τα παιδιά, τους ηλικιωμένους και τα άτομα με αναπηρία.

Ο αμέσως επόμενος ΣΒΑ, ο Στόχος 12 αφορά τη διασφάλιση βιώσιμων προτύπων κατανάλωσης και παραγωγής, τα οποία είναι βασικά για τη διατήρηση των μέσων διαβίωσης των σημερινών και των μελλοντικών γενεών. Σε ό,τι αφορά τα κοιμητήρια επικεντρώνεται κυρίως στον υποστόχο 12.5 όπου έως το 2030, απαιτείται ουσιαστική μείωση παραγωγής απορριμμάτων μέσω πρόληψης, μείωσης, ανακύκλωσης και επαναχρησιμοποίησης αλλά και στον υποστόχο 12.7 σχετικά με την προώθηση πρακτικών δημοσίων συμβάσεων που είναι βιώσιμες, σύμφωνα με τις εθνικές πολιτικές και προτεραιότητες¹².

Τέλος, ο ΣΒΑ 15 ο οποίος αφορά την προστασία και την αποκατάσταση των χερσαίων οικοσυστημάτων, τη βιώσιμη διαχείριση των δασών, την καταπολέμηση της ερημοποίησης και την ανάσχεση και αναστροφή της υποβάθμισης της γης. Τα οικοσυστήματα της Γης είναι ζωτικής σημασίας για τη διατήρηση της ανθρώπινης ζωής, διότι συνεισφέρουν σε περισσότερο από το ήμισυ του παγκόσμιου ΑΕΠ και περιλαμβάνουν ποικίλες πολιτιστικές, πνευματικές και οικονομικές αξίες. Ωστόσο, ο κόσμος αντιμετωπίζει μια τριπλή κρίση κλιματικής αλλαγής, ρύπανσης και απώλειας βιοποικιλότητας. Πιο συγκεκριμένα, στα κοιμητήρια μπορεί να υπάρξει μεγάλη κινητοποίηση και σημαντική αύξηση των οικονομικών πόρων από όλες τις πηγές για τη διατήρηση και τη βιώσιμη χρήση της βιοποικιλότητας και των οικοσυστημάτων¹³.

2.3 Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία

Η Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία δρομολογήθηκε από την Επιτροπή τον Δεκέμβριο του 2019 και το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο την έλαβε υπό σημείωση κατά τη

¹² United Nations Sustainable Development Goals, Goal 12 Responsible Consumption and Production <https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-consumption-production/>

¹³ United Nations Sustainable Development Goals, Goal 15 Life on Land <https://www.un.org/sustainabledevelopment/biodiversity/>

σύνοδο του Δεκεμβρίου¹⁴. Η Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία αποτελεί απάντηση σε μία σειρά από προκλήσεις που αφορούν το περιβάλλον, όπως την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής, εξαφάνιση ειδών του πλανήτη, την ρύπανση και καταστροφή του. Η Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία αποτελεί μια νέα αναπτυξιακή στρατηγική που αποσκοπεί στον μετασχηματισμό της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε μια δίκαιη και ευημερούσα κοινωνία που διαθέτει μια οικονομία σύγχρονη, ανταγωνιστική και αποδοτική ως προς τη χρήση των πόρων, στην οποία ως το 2050 έχουν μηδενιστεί οι καθαρές εκπομπές αερίων θερμοκηπίου και όπου η οικονομική ανάπτυξη έχει αποσυνδεθεί από τη χρήση των πόρων¹⁵. Μεταξύ άλλων, βασικός της στόχος είναι η προστασία, η διατήρηση και η ενίσχυση του φυσικού κεφαλαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καθώς και η προστασία της υγείας και της ευημερίας των πολιτών από κινδύνους και επιπτώσεις που σχετίζονται με το περιβάλλον. Δίνει προτεραιότητα στον άνθρωπο και μεριμνά για τις περιφέρειες, τους κλάδους και τους εργαζομένους που θα έρθουν αντιμέτωποι με τις μεγαλύτερες προκλήσεις. Δεδομένου ότι θα επιφέρει ουσιώδεις αλλαγές, η ενεργός συμμετοχή του κοινού και η εμπιστοσύνη στη μετάβαση είναι ύψιστης σημασίας για την αποτελεσματικότητα και την αποδοχή των πολιτικών. Η επίτευξη πρόσθετων μειώσεων των εκπομπών ρύπων αποτελεί πρόκληση. Θα απαιτηθούν τεράστιες δημόσιες επενδύσεις και αυξημένες προσπάθειες για να διοχετευθούν ιδιωτικά κεφάλαια σε δράσεις για το κλίμα και το περιβάλλον και για να αποφευχθεί ο εγκλωβισμός σε μη βιώσιμες πρακτικές.

Η Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία, μεταξύ άλλων, αποβλέπει σε μια βιώσιμη πολιτική προϊόντων μέσω της παροχής δυνατοτήτων για σημαντική μείωση των αποβλήτων, τα οποία επειδή είναι αναπόφευκτα, πρέπει τουλάχιστον να ανακτώνται σε οικονομική αξία και να αποφεύγονται ή να ελαχιστοποιούνται οι επιπτώσεις τους στο περιβάλλον και στην κλιματική αλλαγή. Ταυτόχρονα, η μετάβαση αυτή πρέπει να είναι δίκαιη και χωρίς αποκλεισμούς. Καθοριστικό παράγοντα για την επίτευξη των στόχων βιωσιμότητας της Πράσινης Συμφωνίας, διαδραματίζει η δίδυμη μετάβαση, ήτοι η

¹⁴ Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (2019). Ανακοίνωση Της Επιτροπής Προς Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, Το Συμβούλιο, Την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών. Η Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία. 640 Τελικό. https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:b828d165-1c22-11ea-8c1f-01aa75ed71a1.0001.02/DOC_1&format=PDF

¹⁵ https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:b828d165-1c22-11ea-8c1f-01aa75ed71a1.0001.02/DOC_1&format=PDF

πράσινη και η ψηφιακή. Μέτρα πρόκειται να ληφθούν ώστε οι ψηφιακές τεχνολογίες όπως η τεχνητή νοημοσύνη, η υπολογιστική νέφους και το διαδίκτυο των πραγμάτων, να μπορούν να επιταχύνουν και να μεγιστοποιήσουν τον αντίκτυπο των πολιτικών για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής και την προστασία του περιβάλλοντος. Η ψηφιοποίηση προσφέρει επίσης νέες ευκαιρίες για την παρακολούθηση της ρύπανσης της ατμόσφαιρας και των υδάτων από απόσταση.

Η μετάβαση στην κλιματική ουδετερότητα απαιτεί και έξυπνες υποδομές. Η κατασκευή, η χρήση και η ανακαίνιση των κτιρίων που απαιτούν σημαντικές ποσότητες ενεργειακών και ορυκτών πόρων (π.χ. άμμου, σκύρων, τσιμέντου) και αντιπροσωπεύουν το 40% της ενέργειας που καταναλώνεται, μπορούν να αντιμετωπιστούν κυρίως μέσω ενός «κύματος ανακαινίσεων» δημόσιων και ιδιωτικών κτιρίων. Αν και η αύξηση των ποσοστών ανακαίνισης αποτελεί πρόκληση, η ανακαίνιση μειώνει τους λογαριασμούς ενέργειας, μπορεί να ελαττώσει την ενεργειακή φτώχεια και να τονώσει τον οικοδομικό κλάδο, αποτελώντας παράλληλα στήριξη των τοπικών επαγγελμάτων.

Τέλος, η δέσμη «Προσαρμογή στον στόχο του 55 %» (Fit for 55) αποτελεί μια σειρά προτάσεων για την αναθεώρηση και την επικαιροποίηση της ενωσιακής νομοθεσίας και για τον καθορισμό νέων πρωτοβουλιών, με στόχο να διασφαλιστεί ότι οι πολιτικές της ΕΕ συνάδουν με τους κλιματικούς στόχους που έχουν συμφωνηθεί από το Συμβούλιο και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και στοχεύει να μειωθούν οι καθαρές εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου κατά τουλάχιστον 55 % έως το 2030¹⁶.

Η Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία και η «Προσαρμογή στον στόχο του 55 %» (Fit for 55) μπορεί να ενσωματωθεί στην νομοθεσία που διέπει τα κοιμητήρια και να εφαρμοστεί κατά την κατασκευή, συντήρηση και λειτουργία τους. Η χρήση υλικών ανακυκλώσιμων και φιλικών προς το περιβάλλον ως προς τις ταφές καθώς και η διαχείριση των αποβλήτων που παράγονται στα κοιμητήρια μέσω μείωσης παραγωγής και ορθής διαλογής των παραγόμενων, αποτελούν πρακτικές συμμορφούμενες προς την Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία. Η ψηφιοποίηση των διοικητικών υπηρεσιών και

¹⁶ Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (2021). Ανακοίνωση Της Επιτροπής Προς Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, Το Συμβούλιο, Την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών. «Προσαρμογή στον στόχο του 55 %»: υλοποίηση του στόχου της ΕΕ για το κλίμα με ορίζοντα το 2030 στην πορεία προς την κλιματική ουδετερότητα. 550 Τελικό. Διαθέσιμο στο: <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52021DC0550&from=EN>

η χρήση συστήματος Γεωγραφικού Συστήματος Πληροφοριών (GIS) κατά τη λειτουργία των κοιμητηρίων είναι άλλη μία πρακτική εφαρμογή και εναρμόνιση προς την Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία. Επιπλέον, η χρήση υβριδικών δημόσιων λεωφορείων ή η ενοικίαση ποδηλάτων με ηλεκτρική υποβοήθηση (e-bike) και ηλεκτρικών σκούτερ (e-scooter) χωρίς σταθερά σημεία στάθμευσης προσφέρουν στους επιβάτες εύκολη μετάβαση εντός του κοιμητηρίου, εκλύοντας λιγότερο άνθρακα στην ατμόσφαιρα και συμβάλλοντας στην αποσυμφόρηση των δρόμων, καθώς και σε πιο υγιείς και ευτυχισμένες κοινότητες, σε συμμόρφωση με την «Προσαρμογή στον στόχο του 55 %» (Fit for 55).

Κεφάλαιο Τρίτο: Η Βιωσιμότητα στο Κοιμητήριο

3.1 Εισαγωγή

Τα κοιμητήρια, πέραν από την κύρια λειτουργία τους ως χώροι ταφής, διαδραματίζουν διάφορους ρόλους: χρησιμεύουν ως ιερή ζώνη¹⁷, διότι βρίσκονται πλησίον ή ανήκουν διοικητικά σε εκκλησίες, αρκετές φορές ως θεματοφύλακες κρατικών αρχείων λ.χ. διαφύλαξη ληξιαρχικών πράξεων και πιστοποιητικών θανάτου, ως υπαίθρια μουσεία¹⁸, ως πάρκα¹⁹ και ως σημαντικό μέρος του φυσικού περιβάλλοντος μίας τοπικής κοινωνίας. Θεωρούνται απόθεμα χλωρίδας και πανίδας²⁰ και παράλληλα τόπος κοινωνικής σημασίας π.χ. για καλλιτέχνες και μελετητές σε όλο τον κόσμο, ανεξάρτητα από το πολιτιστικό τους υπόβαθρο. Τα κοιμητήρια είναι συχνά επισκέψιμοι χώροι και σημείο συνάντησης για συγγενείς και, ως εκ τούτου, θα πρέπει

¹⁷ Francaviglia, R.V. (1971), The Cemetery as an Evolving Cultural Landscape, *Annals of the Association of American Geographers*, 61 (3), σελ. 501–509. doi: [10.1111/j.1467-8306.1971.tb00802.x](https://doi.org/10.1111/j.1467-8306.1971.tb00802.x)

¹⁸ Cook, K.R. (2011), *Deathscapes: Memory, Heritage and Place in Cemetery* (διπλωματική εργασία), McMaster University, Hamilton Διαθέσιμο στο <https://macsphere.mcmaster.ca/handle/11375/10902>

¹⁹ Harnik, P. & Merolli, A. (2019), *Cemeteries Alive: Graveyards are Resurging as green Spaces for the Public*. Αδημοσίευτο κείμενο. Διαθέσιμο στο <http://cloud.tpl.org/pubs/ccpe-cemetery-parks-article-2.pdf>

²⁰ Löki, V., Deák, B., Lukács, A.B. & Molnár, A. (2019) Biodiversity potential of burial places—A review on the flora and fauna of cemeteries and churchyards, *Global Ecology and Conservation*, 18 (1), σελ. 1-14. doi: [10.1016/j.gecco.2019.e00614](https://doi.org/10.1016/j.gecco.2019.e00614)

να διαμορφωθούν κατάλληλα ως χώρος που θα θυμίζει ένα πραγματικό περιβάλλον πάρκου.

Καθώς τα κοιμητήρια αποτελούν στοιχεία του περιβάλλοντος, ο σχεδιασμός και η συντήρησή τους θα πρέπει να συνάδει με τις αρχές της βιώσιμης ανάπτυξης. Οι φιλικές προς το περιβάλλον δραστηριότητες αφορούν στη δημιουργία χώρου σχετικά με την ορθολογική χρήση των φυσικών πόρων και την ποιότητα του φυσικού περιβάλλοντος με ταυτόχρονη προστασία του. Ακρογωνιαίος λίθος είναι η έμφαση που δίνεται στην προστασία του περιβάλλοντος εντός του κοιμητηρίου, την προστασία του κλίματος, τη μείωση των εκπομπών επιβλαβών αερίων, την προστασία του εδάφους και των υδάτων από τη ρύπανση, την ενεργειακή οικονομία, τη μείωση της ηλεκτρικής και θερμικής ενέργειας, τις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας και τον τομέα των πράσινων κατασκευών²¹ μέσω ουσιαστικών δραστηριοτήτων που αυξάνουν το επίπεδο οικολογικής συνείδησης στις τοπικές κοινωνίες με την εκπαίδευση και την υποστήριξη και προώθηση φιλικών προς το περιβάλλον πρακτικών και συμπεριφορών.

Η δημιουργία ενός πράσινου και βιώσιμου κοιμητηρίου σε μία χώρα θα μπορούσε να αποτελέσει τον καταλύτη για την αλλαγή της στάσης της κοινωνίας απέναντι στο θάνατο. Η διαθεσιμότητα πράσινων χώρων ταφής, δηλαδή χώρων όπου οι συγγενείς θα μπορούν αντί για την συνηθισμένη κατασκευή μνήματος να έχουν τη δυνατότητα φύτευσης κάποιου δενδρυλλίου, θα ικανοποιήσει την ανθρώπινη ανάγκη, που δεν καλύπτεται πλήρως από την διαδικασία της αποτέφρωσης και θα αποκτήσει άλλο νόημα το τέλος της ζωής του. Η παροχή της δυνατότητας στους συγγενείς να συμμετάσχουν στο τελετουργικό της κηδείας και της ταφής θα μπορούσε επίσης να μεταφέρει μέρος της θεραπευτικής αξίας που αναγνωρίζεται ως σημαντικό πλεονέκτημα της πράσινης ταφής.

Τα κοιμητήρια στην Ευρώπη σχεδιάζονται υπό τη μορφή υπαίθριου ανοιχτού χώρου, προσβάσιμοι από τους πολίτες και τα διαχειρίζονται κατά κύριο λόγο οι τοπικές αρχές ή η εκκλησία. Αποτελούν σημαντικές ζώνες αστικών ενδιακτημάτων δεδομένου ότι φιλοξενούν ποικίλα είδη χλωρίδας και πανίδας, θεμέλια των πάρκων και των ανοιχτών συστήματος ελεύθερων χώρων της κοινότητας. Θεωρούνται μόνιμες χρήσεις γης, σημαντικές για τη δημιουργία αστικών φυσικών συστημάτων και έχουν αναγνωριστεί και τεκμηριωθεί διεθνώς και επαρκώς όσον αφορά την πολιτιστική τους

²¹ Wu, J. (2014), Urban ecology and sustainability: The state-of-the-science and future directions, *Landscape Urban Plan*, 125, σελ. 209–221. doi: [10.1016/j.landurbplan.2014.01.018](https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2014.01.018)

σημασία. Η αναγνώριση της οικολογικής σημασίας αυτών των χώρων και η πιθανή επίδρασή τους στα υφιστάμενα δίκτυα χώρων πρασίνου αναφέρεται σε βιβλιογραφικές μελέτες και επιστημονικές έρευνες²².

3.2 Κοινωνικά Βιώσιμο Κοιμητήριο

Ένα κοιμητήριο είναι κοινωνικά βιώσιμο καθώς αποτελεί δημόσιο αγαθό, είναι μόνιμο αποθετήριο ιστοριών και πολιτισμού, συμβάλλει στην αίσθηση του τόπου και στην ανάδειξη των ιδιαίτερων πολιτιστικών χαρακτηριστικών του, δημιουργώντας παράλληλα έναν ιερό χώρο όπου οι θρησκευτικές και πνευματικές ανάγκες των σημερινών και μελλοντικών γενεών ικανοποιούνται. Κάτωθι αναλύονται η πολιτιστική και θρησκευτική διάσταση του κοινωνικού πυλώνα του βιώσιμου κοιμητηρίου.

3.2.1 Πολιτιστική διάσταση του κοινωνικού πυλώνα του βιώσιμου κοιμητηρίου.

Η πολιτιστική διάσταση ενός βιώσιμου κοιμητηρίου περιλαμβάνει πρωτίστως τις πτυχές της χρήσης του κοιμητηρίου για τη διενέργεια παραδοσιακών πένθιμων τελετών, της αξιοποίησης του χώρου του κοιμητηρίου ως χώρου αναψυχής και τέλος της αναγνώρισης της κατασκευής μνημάτων ως ιδιαίτερης καλλιτεχνικής και αρχιτεκτονικής αξίας.

Λόγοι όπως η μείωση της ποσότητας των αστικών χώρων πρασίνου, οι μεταβαλλόμενες απόψεις για τον θάνατο και τις ταφές και οι πολιτιστικοί παράγοντες που υποστηρίζονται από τον επερχόμενο πολυπολιτισμικό πληθυσμό μπορούν ενδεχομένως να οδηγήσουν σε αλλαγές στη χρήση των δημόσιων αστικών χώρων πρασίνου, καθώς και των κοιμητηρίων. Στις μεγάλες αστικές πόλεις μπορεί κανείς να παρατηρήσει ένα χαμηλό επίπεδο προσοχής ως προς τα κοιμητήρια, που συνδέεται με χαμηλό αριθμό επισκεπτών και με μειωμένο επίπεδο διαχείρισης ή ακόμη και βανδαλισμούς σε μνημεία που μπορεί και να αποτελούν έργα τέχνης μη

²² Ενδεικτικά παρατίθενται τα εξής: α) Van Dusen, G. (2006. 7), Proceedings of session I: The role of green burials, Sustainable Cemeteries Symposia, Vancouver B.C., July 24, β) Aysel, U., Emin, B, & Elmas, E (2009), Ecological concerns over cemeteries, *African Journal of Agricultural Research*, 4 (11), σελ. 1505-1511, doi: 10.5897/AJAR.9000184 και γ) McClymont, K. & Sinnett, D. (2021), Planning Cemeteries: Their Potential Contribution to Green Infrastructure and Ecosystem Services, *frontiers in Sustainable Cities*, 3:789925, doi: [10.3389/frsc.2021.789925](https://doi.org/10.3389/frsc.2021.789925)

αναγνωρισμένα ή στοιχεία πολιτιστικής κληρονομιάς ενός τόπου ή έθνους²³. Οι παράγοντες για αυτό το καθεστώς περιλαμβάνουν ασφαλώς την μη αναγνωρισιμότητα των χώρων, ήτοι το μη χαρακτηρισμό ως κειμηλίων ή ιδιαίτερης καλλιτεχνικής αξίας μνημείων και κατασκευών, την αυξανόμενη απόσταση από τα αστικά κέντρα, τα μεγαλύτερα ποσοστά αποτεφρώσεων και τα υψηλά επίπεδα εκκοσμίκευσης του πληθυσμού, δηλαδή το χαμηλό ποσοστό των πιστών, καθώς και το μικρό ενδιαφέρον από την πλευρά των δημοτικών υπαλλήλων «παρά το γεγονός ότι έχει άμεσο αντίκτυπο στο σχεδιασμό της χρήσης γης και στην κοινωνική ενσωμάτωση»²⁴.

Κοιμητήρια, κατά αυτόν τον τρόπο, έχουν μετατραπεί σε έρημους και εγκαταλελειμμένους κήπους, σχηματίζοντας αδιαπέραστα συγκροτήματα στη μέση του οργανισμού της τοπικής κοινότητας ή ακόμα και σε απομονωμένες συνοικίες. Η προαναφερθείσα εκκοσμίκευση – μαζί με την αποδοχή από την Εκκλησία της αποτέφρωσης – μεταβάλλει σημαντικά και τα τελετουργικά της κηδείας, παρατηρώντας μια κίνηση απομάκρυνσης από τις παραδοσιακές ταφές προς την αποτέφρωση ως κυρίαρχη επιλογή ταφής με τους κυριότερους λόγους να είναι το χαμηλότερο κόστος για τον συγγενή. Το επίπεδο των λεγόμενων κοινωνικών κηδειών είναι επίσης υψηλό – όπως είναι περιπτώσεις όπου το κράτος αναλαμβάνει το κόστος της κηδείας και ταφής αντί για τους συγγενείς και στις περιπτώσεις η ταφή είθισται να πραγματοποιείται με αποτέφρωση – έτσι κατ' αυτόν τον τρόπο δεν δημιουργείται η ανάγκη να επισκεφθεί ή να διαχειριστεί ο συγγενής τον χώρο ταφής.

Από την οπτική γωνία των τοπικών αρχών, τα περισσότερα δημόσια κοιμητήρια είναι αυστηρά οριοθετημένα, περιφραγμένα με υψηλό φράχτη ή τοίχο, περιβαλλόμενα από κυπαρίσσια, χώροι απομονωμένων «κήπων σιωπής», συνήθως δε, δεν ανταποκρίνονται καθόλου ή ανταποκρίνονται ελάχιστα στον παρακείμενο δημόσιο χώρο. Με τη συχνά περιορισμένη και δύσκολη πρόσβαση και τις ελεγχόμενες ώρες επισκεψιμότητας, μετατρέπονται σε συγκροτήματα με χαμηλή ή μηδενική, ιδίως τις βραδινές ώρες κίνηση πολιτών. Δεδομένου του χαμηλού αριθμού επισκεπτών στα

²³ Davies, P.J. & Benett, G. (2016) Planning, provision and perpetuity of deathscapes – Past and future trends and the impact for city planners, *Land Use Policy*, 55, σελ. 98-107, doi: [10.1016/j.landusepol.2016.03.029](https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2016.03.029).

²⁴ Folíková Palánová, K. & Juračka, O., (2018) *Sustainability of existing areas of historic cemeteries in the city organism: A Czech case study*, IOP Conference Series: Earth and Environmental Science, 143, 2nd International Conference on Sustainable Development in Civil, Urban and Transportation Engineering (CUTE 2018), Ho Chi Minh City, April 17–19, doi: [10.1088/1755-1315/143/1/01205](https://doi.org/10.1088/1755-1315/143/1/01205)

κοιμητήρια, δεν υπάρχει σημαντική αλληλεπίδραση με το κοντινό αστικό και κοινωνικό περιβάλλον. Και αυτό γιατί τα κοιμητήρια από μόνα τους δεν παρουσιάζουν επαρκείς ανέσεις για τους επισκέπτες ή τους συμμετέχοντες στις τελετές κηδείας, ενώ ελάχιστα προφανώς είναι τα κοιμητήρια που διαθέτουν εξειδικευμένους χώρους όπως νεκροθάλαμο, στεγασμένο δηλαδή χώρο μέσα σε κοιμητήριο κατάλληλο για την προσωρινή τοποθέτηση σ' αυτόν ανθρώπων σορών και για τον απαραίτητο τελευταίο αποχαιρετισμό από τους συγγενείς. Ομοίως, συνήθως δεν υπάρχει μέριμνα για οποιαδήποτε μορφή προφύλαξης για το κοινό από πιθανές κακές καιρικές συνθήκες, αν αυτές εμφανιστούν ξαφνικά, ιδίως από βροχή ή υψηλές θερμοκρασίες.

Η έλλειψη ανέσεων (όσον αφορά τους χώρους προφύλαξης για τις κακές καιρικές συνθήκες καθώς και τα αναψυκτήρια-κυλικεία) αποδεικνύεται προβληματική ιδιαίτερα στα κοιμητήρια που βρίσκονται στα περίχωρα των μεγάλων πόλεων, όπου κάποιος χρειάζεται περισσότερο χρόνο για να φτάσει στο επιθυμητό μέρος και μπορεί να μην είναι διαθέσιμη η απαραίτητη μετακίνηση με τη χρήση μέσων μαζικής μεταφοράς είτε ακόμα λόγω της μεγάλης έκτασης ορισμένων χώρων να καθίσταται αδύνατο να διασχίσει το ίδιο το κοιμητήριο. Συνεπώς σε πιθανή κακοκαιρία δεν θα επιλέξει την επίσκεψη στο κοιμητήριο ακόμα και αν αυτή είναι αναγκαία, λ.χ. Ψυχосάββατο.

Δεν είναι σπάνιο, μάλιστα, τα κοιμητήρια να μην διαθέτουν ξεχωριστό – ειδικά οριοθετημένο χώρο – ο οποίος αξιοποιείται με σκοπό να διεξαχθεί το τελετουργικό της θρησκευτικής ή πολιτικής κηδείας, ανάλογα με την επιλογή των συγγενών. Έτσι, η έκφραση των συλλυπητηρίων πραγματοποιείται συχνά σε εξωτερικούς χώρους, σε μη προστατευμένους χώρους ή ακόμη και στην κεντρική εκκλησία. Πρόσφατα, μάλιστα, έχει διαφανεί μια τάση η διαχείριση των κοιμητηρίων, των αιθουσών τελετών και των κρεματόριων να επικεντρώνεται στους συγγενείς που αποφασίζουν αν θα προβούν σε χρήση ή όχι των εγκαταστάσεων και των παρεχόμενων υπηρεσιών. Για παράδειγμα, οι συγγενείς όλο και περισσότερο δεν αξιοποιούν τις αίθουσες πένθους ή τις εκκλησίες ως χώρους τέλεσης των πένθιμων τελετών, προγραμματίζοντάς τες εκτός κοιμητηρίου ή ακυρώνοντάς τες εντελώς μεταφέροντάς τες σε χώρους εστίασης.

Επομένως, κατά το σχεδιασμό αλλαγών σε υφιστάμενα ιστορικά κοιμητήρια, πρέπει πρώτα να θεωρηθεί το κοιμητήριο ως τόπος τελικής ανάπαυσης και, περαιτέρω, να εξεταστούν άλλοι λόγοι επίσκεψης σε αυτό ως χώρος πρασίνου και αστικό πάρκο

ενός δήμου και μίας κοινότητας²⁵. Οι χώροι καθώς και η συχνότητα των επισκέψεων διαφέρουν όταν συγκρίνουμε τις εργάσιμες ημέρες με τα Σαββατοκύριακα ή τις τοποθεσίες των κοιμητηρίων. Ο χώρος του κοιμητηρίου μπορεί να αξιοποιηθεί εκτός από ένα χώρο επίσκεψης σε τάφους και διενέργειας νεκρώσιμων ακολουθιών, σε χώρο δραστηριοτήτων, όπως πεζοπορία, ποδηλασία, κοινωνικοποίησης, ιδίως ως χώρος συναντήσεων, χαλάρωσης στο μεσημεριανό διάλειμμα από υπαλλήλους κοντινών γραφείων, επίσκεψης στην πολιτιστική κληρονομιά (επιτύμβιες τέχνες, τάφοι σημαντικών προσωπικοτήτων) κ.ά.. Επιπλέον, εντός των χώρων των κοιμητηρίων θα ήταν δυνατόν να πραγματοποιηθούν εκπαιδευτικές σχολικές εκδρομές και δράσεις με απώτερο στόχο την εξοικείωση και συμφιλίωση με την ιδέα του θανάτου και των πράσινων χώρων εντός του αστικού ιστού, όπως επίσης και να διοργανωθούν και να διεξαχθούν μουσικές συναυλίες κλασσικής μουσικής ή ακόμα και θεατρικές παραστάσεις με θέματα γύρω από το θάνατο.

Έτερος τρόπος χρήσης των χώρων του κοιμητηρίου θα μπορούσε να θεωρηθεί και η επίσκεψη για μελέτη της υψηλής ποιότητας ταφικής τέχνης και αρχιτεκτονικής καθώς και η επίσκεψη σε τάφους σημαντικών προσωπικοτήτων, με τον περιβάλλοντα χώρο να καθιστά το κοιμητήριο έναν πλούσιο καλλιτεχνικό αστικό χώρο, αρκετά ευνοϊκό για χαλάρωση. Παρά το γεγονός ότι στα περισσότερα κοιμητήρια ο χώρος στερείται προσβασιμότητας για τους επισκέπτες, στους οποίους περιλαμβάνονται εκτός από τους συγγενείς, άτομα με αναπηρία ή υπάλληλοι που περνούν το μεσημεριανό τους διάλειμμα σε κοντινή περιοχή, η αξιοποίησή τους ως πολιτιστική κληρονομιά, θα κινητοποιήσει τις δημοτικές αρχές προκειμένου να βελτιώσουν τις αντίστοιχες εγκαταστάσεις και παροχές υπηρεσιών. Άλλωστε, δεν είναι λίγες οι φορές που η κατασκευή «οικογενειακού» μνήματος σε τάφο έχει χαρακτηριστεί ως ιδιαίτερου αρχιτεκτονικού ενδιαφέροντος μνημείο ή ακόμα ένα απλό ταφικό μνήμα έχει διακοσμηθεί με γλυπτό ιδιαίτερα μεγάλης καλλιτεχνικής αξίας, λ.χ. η Κοιμωμένη του Χαλεπά στο Α' Νεκροταφείο Αθηνών.

²⁵ Evensen, K.H., Nordh, H. & Skaar, M. (2017) Everyday use of urban cemeteries: A Norwegian case study, *Landscape and Urban Planning*, 159, σελ. 76-84, doi: [10.1016/j.landurbplan.2016.09.019](https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2016.09.019)

Πηγή: News 24|7 Μηχανή του Χρόνου: Η «κοιμωμένη» του Χαλεπά που αυτοκτόνησε από ερωτική απογοήτευση. Μετά αυτοκτόνησε και ο αγαπημένος της, Ανακτήθηκε 17 Δεκεμβρίου 2023 από <https://www.news247.gr/history/mixani-tou-xronou-i-koimomeni-tou-xalepa-pou-aftoktonise-apo-erotiki-apogoitetsi-meta-aftoktonise-kai-o-agapimenos-tis/>

Τέλος, ο χώρος του κοιμητηρίου μπορεί να αποτελέσει πηγή έμπνευσης για νέους καλλιτέχνες ή σπουδαστές των Σχολών Καλών Τεχνών, οι οποίοι επηρεασμένοι από τις εικόνες των τοπίων και από την έντονα επιβλητική και συναισθηματική ατμόσφαιρα, καθώς και τη θρησκευτική κατάνυξη, δημιουργούν έργα εικαστικής, γλυπτικής και αρχιτεκτονικής τέχνης.

Σημαντικό ρόλο, επίσης, διαδραματίζει η διασφάλιση κατάλληλης μετάβασης από χώρο σιωπής και πρασίνου σε καθημερινή ιεροτελεστία και τμήματα του δημόσιου αστικού ιστού. Εντός των κοιμητηρίων μπορούν να επιτραπούν εγκαταστάσεις επισκεπτών ώστε να χρησιμοποιηθούν ως κέντρα επισκεπτών αποτελούμενα από κατάστημα πώλησης λουλουδιών, καφετέριες ή ακόμα και εστιατόρια. Εκτός από τους χώρους για την εξυπηρέτηση των επιτρεπόμενων μορφών ταφής να δημιουργηθούν με πρωτοβουλία της τοπικής κοινωνίας χώροι για τον τελευταίο αποχαιρετισμό από την οικογένεια ή χώροι για διενέργεια θρησκευτικών τελετουργιών μετά την προβλεπόμενη νομικά ανακομιδή οστών ή τέφρας.

3.2.2 Θρησκευτική διάσταση του κοινωνικού πυλώνα του βιώσιμου κοιμητηρίου.

Η μορφή της ταφής είναι ο σημαντικότερος παράγοντας για τη διαμόρφωση των κοιμητηρίων και αυτό γιατί καθορίζονται, σε μεγάλο βαθμό, από θρησκευτικούς κανόνες και οδηγίες²⁶. Κατά γενικό κανόνα, οι σοροί είτε αποτεφρώνονται σύμφωνα με τις μεθόδους που επιτρέπουν ή απαγορεύουν οι θρησκείες, είτε θάβονται απευθείας κάτω από το έδαφος σε φέρετρα ή χωρίς φέρετρα.

Τα κίνητρα ταφής, που είναι ως επί το πλείστον θρησκευτικά, εθιμικά, παραδοσιακά ή ακόμα και χωροταξικά λόγω έλλειψης γης, οδήγησαν τις κοινότητες να χρησιμοποιούν διάφορες τεχνικές, λ.χ. ταφή κάτω από το έδαφος απευθείας ή μετά από ταρίχευση, αποτέφρωση, αφήνοντας τον νεκρό στη φύση κ.ά. Σύμφωνα με την αρχαία ιστορία, μάλιστα, ορισμένες κοινότητες συνήθιζαν να θάβουν τους νεκρούς μέσα στην ιδιωτική τους κατοικία ή σε περιόδους πολέμου να τοποθετούν σε σωρούς σορούς προκειμένου να προβούν στην καύση αυτών. Ωστόσο, τα κοιμητήρια όπως είναι σήμερα γνωστά και είναι χτισμένα εντός κατοικημένων περιοχών χρονολογούνται από την εποχή της αρχαιότητας²⁷.

Η θρησκεία, λοιπόν, παρέχει τις βάσεις για τις κοινωνικές συμπεριφορές και τις προστατευτικές προσεγγίσεις των κοινοτήτων ως προς το περιβάλλον και την ταφή των νεκρών. Ως εκ τούτου, οι στάσεις και οι απόψεις των διαφόρων θρησκειών σε όλο τον κόσμο σε σχέση με το περιβάλλον αποτελούν σημαντικό μέσο για την επίλυση των περιβαλλοντικών προβλημάτων και καθορίζουν, κατά μία έννοια, τη μορφή των κοιμητηρίων, καθώς και τη μορφή και τις τελετές ταφής²⁸. Κάθε θρησκεία, επομένως, έχει διαφορετικό ύφος και ενώ η μία μπορεί να παρουσιάζεται σε μεγάλο βαθμό ηθική και πρακτική, η άλλη είναι πνευματική και συμβολική.

Το Ισλάμ, για αρχή, είναι μια θρησκεία με οικολογικό προσανατολισμό, κάτι που διαφαίνεται και στον τρόπο ζωής ως έντονα περιβαλλοντικά ευαίσθητη. Αρχικά, η κατεύθυνση της Μέκκας είναι ο καθοριστικότερος παράγοντας για το σχεδιασμό του ισλαμικού κοιμητηρίου και την προετοιμασία του οικοπέδου και του συστήματος

²⁶ Özdemir, I. (2003) Towards on Understanding of Environmental Ethics from Quaranic Perspective. In *Islam and Ecology: A Bestowed Trust*, Harvard University Press, σελ. 1-37. Διαθέσιμο στο https://www.researchgate.net/publication/350726446_Towards_An_Understanding_of_Environmental_Ethics_from_a_Qur'anic_Perspective

²⁷ Aysel, U., Emin, B, & Elmas, E (2009), Ecological concerns over cemeteries, *African Journal of Agricultural Research*, 4 (11), σελ. 1505-1511, doi: 10.5897/AJAR.9000184

²⁸ Saniotis A. (2011), Muslims and ecology: Fostering Islamic environmental ethics, *Contemporary Islam: Dynamics of Muslim Life*, 6(2), σελ. 155-171, Εκδότης: Springer.

ταφής, διότι οι κοντύτερες πλευρές των τάφων βρίσκονται προς την κατεύθυνση της Μέκκας. Σύμφωνα με την ισλαμική θρησκεία, το ύψος του τάφου και αυτό της ταφής μπορεί να διαφέρει από τόπο σε τόπο λόγω διαφορετικών τελετουργιών που περιβάλλουν τις διαδικασίες κηδείας. Η ισλαμική οδηγία σύμφωνα με το Ιερό Κοράνι, είναι γενική και αόριστη και περιορίζεται σε ένα χώρο ταφής με σεβασμό απαιτώντας την αποφυγή κατασκευής διακοσμημένων και εντυπωσιακών τάφων. Για το λόγο αυτό, ζητείται να μην κατασκευάζονται κτίρια πάνω από τους τάφους και να μην βλάπτονται τα δέντρα και τα φυτά στα κοιμητήρια (ακόμη και αν πρόκειται για άγρια φυτά). Το Ισλάμ απαιτεί σεβασμό στους τάφους και συνιστά τα κοιμητήρια με πλούσια βλάστηση. Όταν τα ισλαμικά κοιμητήρια εξετάζονται από αυτή την άποψη, ο φυτικός τους πλούτος τραβάει την προσοχή μας. Στα ισλαμικά κοιμητήρια υπάρχουν πολλά δέντρα, και ιδίως κυπαρίσσια, θάμνοι και λουλούδια εκτός από τα φυσικά αναπτυσσόμενα είδη²⁹.

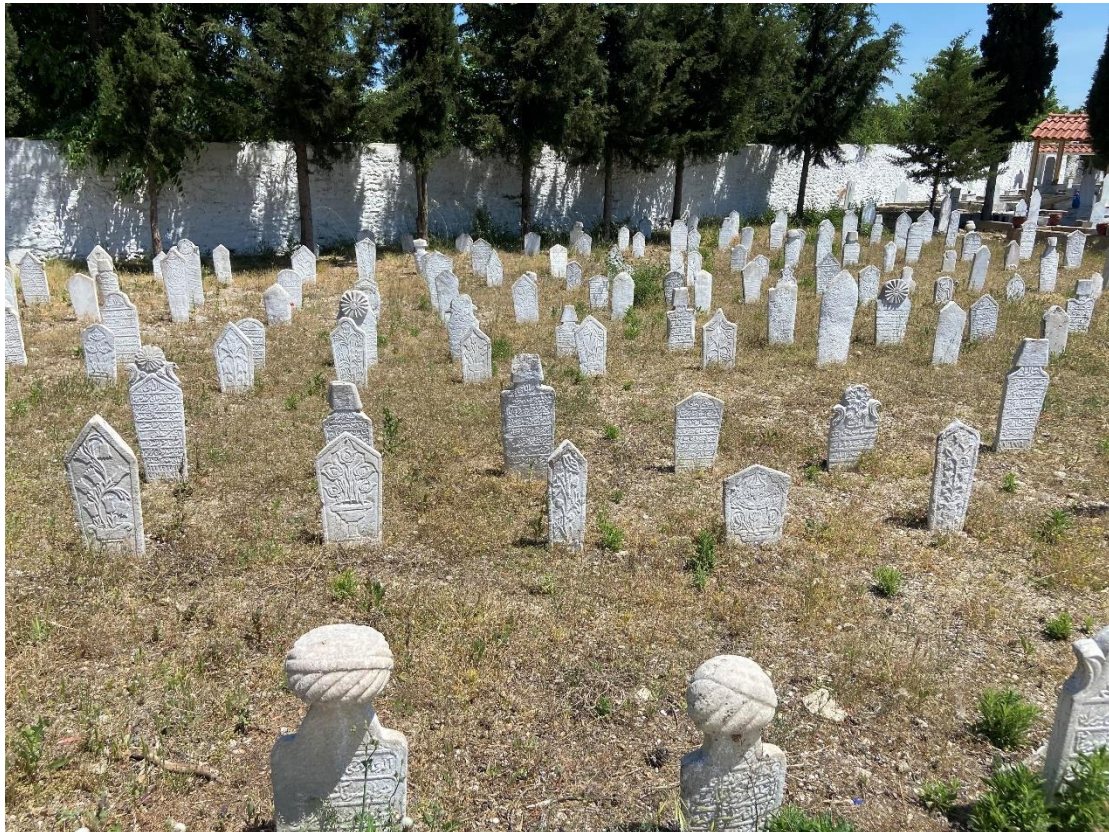

Πηγή: Προσωπικό αρχείο από μουσουλμανικό κοιμητήριο στην Ξάνθη, Μάιος 2022

Ωστόσο, η Σαρία, ο ισλαμικός θρησκευτικός κώδικας επιβίωσης, είναι συγκεκριμένος επί του θέματος της ταφής του νεκρού, η οποία πρέπει να γίνει σε

²⁹ Aysel, U., Emin, B. & Elmas, E (2009), Ecological concerns over cemeteries, *African Journal of Agricultural Research*, 4 (11), σελ. 1505-1511, doi: 10.5897/AJAR.9000184

σύντομο χρονικό διάστημα από τον θάνατό του, καθώς πιθανή καθυστέρηση θα μπορούσε να ενέχει υγειονομικούς κινδύνους για τους οικείους του. Ο νεκρός, δηλαδή, πρέπει να ενταφιάζεται άμεσα για να επιτραπεί η ταχεία αποσύνθεση του ανθρώπινου σώματος. Έτσι, σύμφωνα με αυτούς τους κανόνες, η σορός τοποθετείται στον τάφο προς την κατεύθυνση της Μέκκας και στη συνέχεια καλύπτεται με μια λεπτή στρώση χώματος, έπειτα από πλίνθους, ξύλο ή άχυρο, ενώ ο τάφος τέλος ξαναγεμίζεται με χώμα έως το ύψος της επιφάνειας του εδάφους και οριοθετείται χρησιμοποιώντας ορθογώνιες αδόμητες πλάκες, ασβέστη και ξύλο.

Πηγή: Προσωπικό αρχείο από μουσουλμανικό κοιμητήριο στην Ξάνθη, Μάιος 2022

Στα κοιμητήρια των σύγχρονων πόλεων, ένας ισλαμικός τάφος είναι ένας περιφραγμένος τάφος βυθισμένος στο έδαφος, ενώ στο χώμα δεν χρησιμοποιούνται φυτοφάρμακα ή εντομοκτόνα, διότι η χρήση αυτών σκοτώνει μικροοργανισμούς του εδάφους οι οποίοι βοηθούν στην ταχύτερη αποσύνθεση της ανθρώπινης σορού. Το τυλιγμένο και καθαρό σώμα τοποθετείται απευθείας στο έδαφος, χωρίς φέρετρο ή άλλο υλικό κατασκεύασμα. Αν επιλεγεί η δημιουργία ταφικού μνημείου, αυτό υψώνεται το πολύ μέχρι τριάντα εκατοστά πάνω από το έδαφος, και συνήθως είναι απλό στην κατασκευή και την εμφάνισή του, πολλές φορές μπορεί να είναι ακόμη και χωρίς σήμανση ή μόνο με ένα απλό στεφάνι. Στην Ευρώπη, στις μέρες μας, επηρεασμένοι οι

πιστοί του Ισλάμ από τον δυτικό τρόπο ζωής έχουν αρχίσει να εντάσσουν την ανέγερση ταφικών μνημείων στις θρησκευτικές και ταφικές τους συνήθειες, ωστόσο, καθώς οι κάποιες μουσουλμανικές κοινότητες δεν είναι γενικά οργανωμένες βάσει του δημόσιου δικαίου και δεν μπορούν να λειτουργήσουν τα δικά τους κοιμητήρια, πολλοί μουσουλμάνοι επαναπατρίζονται στις χώρες καταγωγής τους μετά το θάνατό τους. Ορισμένοι δήμοι των ευρωπαϊκών χωρών χορηγούν στους μουσουλμάνους κατοίκους τους αιώνιο δικαίωμα ανάπαυσης στα δημοτικά κοιμητήρια.

Στον Χριστιανισμό, τουναντίον, ο νεκρός μπορεί να ταφεί απευθείας κάτω από το έδαφος με φέρετρο ή χωρίς, ή να αποτεφρωθεί. Η επιλογή της μεθόδου ταφής εξαρτάται από τα άτομα, τις πεποιθήσεις και τους οικονομικούς παράγοντες. Το δόγμα του Χριστιανισμού δίνει μεγάλη σημασία στην ψυχοσωματική ενότητα του ανθρώπου, δίνοντας τιμή στο σώμα ως δημιούργημα του θεού, αντιτιθέμενο στην αντίληψη ότι το σώμα αποτελείται απλά από ένα σύνολο σάρκας και οστών. Το ανθρώπινο σώμα έχει θεωθεί και δεν αποτελεί υλικό σύνολο, αλλά μέλος του Χριστού³⁰ και ναό του Αγίου Πνεύματος³¹. Και τούτο γιατί η Εκκλησία μας διδάσκει ότι όχι μόνο η ψυχή του ανθρώπου δημιουργήθηκε από τον ίδιο τον Θεό, αλλά και το σώμα του, με ιδιαίτερη μάλιστα φροντίδα και μέριμνα³². Ο όρος κοιμητήριο σημαίνει «τόπος ύπνου» και είναι επιλεγμένος από τη θρησκεία διότι δίνεται μεγαλύτερη έμφαση στην «κοίμηση» του σώματος, δηλαδή την κατάσταση ύπνωσης, παρά στην ταφή.

Με αυτές τις προϋποθέσεις, σε συνάρτηση με την ανάσταση του Χριστού, ο βιολογικός θάνατος δεν ασκεί καμία επιρροή στην οντολογική σύσταση του ανθρώπου, αλλά ο θάνατος λογίζεται ως προσωρινός χωρισμός της ψυχής από το σώμα, κατάλοιπο της πτώσεως και της αμαρτίας και χαρακτηρίζεται ως ύπνος. Άλλωστε ο χριστιανισμός, όπως αναγράφεται και στο «Σύμβολο της Πίστεως», μια σύντομη και περιληπτική ομολογία των βασικών δογμάτων της χριστιανικής πίστης, ομολογούν ότι «Προσδοκῶ ἀνάστασιν νεκρῶν», αποβλέποντας στην ανάσταση των ψυχών και στην επανένωσή τους με το σώμα. Γι' αυτό και υιοθετήθηκε η ταφή, όπως μαρτυρούν και οι περίφημες κατακόμβες, τα υπόγεια δηλαδή κοιμητήρια, σε διάφορες χριστιανικές χώρες, όπου κείται και ιστορείται κατά τρόπο σαφή ολόκληρη η χριστιανική ιστορία και τους χώρους ταφής των νεκρών η Χριστιανική Εκκλησία τους ονομάζει Κοιμητήρια.

³⁰ Επιστολή Απόστολου Παύλου προς Κορινθίους Α' έδ.6,15

³¹ Επιστολή Απόστολου Παύλου προς Κορινθίους Α' έδ.6,190

³² Γένεση 1, 26-28 και 2,7.

Εφόσον δεν προσδιορίζεται επακριβώς ο τόπος και ο τρόπος ταφής από τον Χριστιανισμό, τα κοιμητήρια αποτελούν αυστηρά περιχαρακωμένους, ιερούς χώρους, διαχωρισμένους από τον υπόλοιπο δημόσιο χώρο της πόλης ενώ σε αρκετές χώρες χρησιμοποιούνται ευρέως χημικές επεξεργασίες, όπως η ταρίχευση ή η ταφή σε φέρετρο.

Σήμερα, τα χριστιανικά κοιμητήρια των σύγχρονων πόλεων, έχουν μεταφερθεί σε κοντινή απόσταση από τις πόλεις και σταδιακά, τα περισσότερα από αυτά μετατράπηκαν και πάλι σε μέρος του αστικού ιστού μέσω της απορρόφησης από την ταχεία ανάπτυξη των πόλεων που επέφερε η βιομηχανική επανάσταση. Το περιορισμένο ωράριο λειτουργίας, το οποίο επιτρέπει την επίσκεψη του χώρου από οποιονδήποτε, αλλά εντός ενός καθορισμένου χρόνου, εξαιρεί τα κοιμητήρια από τον κοινό ορισμό του δημόσιου χώρου. Παλαιότερα, η ιερότητα του χώρου, μαζί με τις μεσιτικές προσευχές ακριβώς στον τάφο, καθιστούσε τα κοιμητήρια τόπους συχνών επισκέψεων, κάτι που σήμερα παύει να είναι επίκαιρο και περιορίζεται σε λιγότερο συχνές επισκέψεις αγαπημένων προσώπων. Στο ιστορικό περιβάλλον της ισχυρής επιρροής της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας, επίσης, είναι δύσκολο να εξετάσει κανείς άλλους λόγους για την επίσκεψη στον ιερό χώρο των αυστηρά καθορισμένων κοιμητηρίων στην Κεντρική Ευρώπη.

Όσον αφορά, τώρα, τα κοιμητήρια που βρίσκονται σε χωριά και μικρές τοπικές κοινότητες, η κατάσταση είναι εντελώς διαφορετική, διότι εξακολουθούν να τα διαχειρίζονται και να τα φροντίζουν οι κάτοικοι της περιοχής σε συνεργασία με την Εκκλησία, με ακόμα πιο περιορισμένη συμμετοχή της τοπικής αρχής. Οι λόγοι περιλαμβάνουν την υψηλότερη θρησκευτικότητα του πληθυσμού καθώς και ανησυχίες προκειμένου να μην γίνουν αποδέκτες αρνητικής κριτικής σχετικά με την ελλιπή φροντίδα του οικογενειακού τάφου ή του τριετούς μνήματος του συγγενή. Τέλος, υπάρχει ένα καλύτερο επίπεδο επιτήρησης και ελέγχου των κοιμητηρίων λόγω του περιορισμένου χώρου και ένας υψηλότερος βαθμός καλλιέργειας των παραδόσεων, ηθών και εθίμων.

Στην Τωρά, το ιερό βιβλίο των Εβραίων, όπου καταγράφονται οι διδασκαλίες του Μωυσή προς αυτούς, γίνεται χρήση του όρου Σεόλ, ως η κατοικία των νεκρών μετά τον θάνατό τους. Για την ιουδαϊκή θρησκεία ο τόπος αυτός δεν συνδέεται με την έννοια της ανταμοιβής ή της τιμωρίας. Σε συμφωνία με άλλες πεποιθήσεις και την κοινή λογική, υπάρχει η αντίληψη ότι τα πτώματα είναι ακάθαρτα και η ακαθαρσία μεταδίδεται στον χώρο ταφής και ως εκ τούτου οι ξεχωριστοί χώροι ταφής είναι

υποχρεωτικοί και επίσης μετά από μια κηδεία, πραγματοποιείται ένα τελετουργικό πλύσιμο των χεριών, οπότε στα κοιμητήρια πλησίον του χώρου ταφής πρέπει να διατίθεται κατάλληλη παροχή νερού. Είθισται, μάλιστα, οι τοποθεσίες των κοιμητηρίων να αποκτώνται στο διηνεκές από τις τοπικές κοινότητες, καθώς δεν επιτρέπεται η επαναδιάθεση των τάφων³³.

Η διαδικασία της ταφής περιλαμβάνει έναν τάφο τουλάχιστον ενός μέτρου και σκαμμένου αποκλειστικά στο χώμα ώστε η σορός, χωρίς το φέρετρο που αφαιρείται, να μπορεί να είναι σε άμεση επαφή με το χώμα. Η εναπόθεση της σορού στο χώρο ταφής γίνεται με ξαπλωτή στην πλάτη τοποθέτηση και με μια μικρή πέτρα κάτω από το κεφάλι προκειμένου να κοιτά προς την Ιερουσαλήμ όταν θα έρθει ο Μεσσίας και γίνει η ανάσταση των νεκρών. Τα ψεύτικα λουλούδια, τα στεφάνια και τα άλλα λατρευτικά είδη είναι ξένα προς την εβραϊκή παράδοση και δεν είναι ευπρόσδεκτα, αντίθετα στις μέρες μας συνηθίζεται η δωρεά σε ένα φιλανθρωπικό ίδρυμα. Η ιουδαϊκή θρησκεία, επίσης, δεν επιτρέπει να αφαιρείται η ταφόπλακα πάνω από τον χώρο ταφής. Τέλος, σημειώνεται ότι όταν δεν υπάρχει επιπλέον γη στο κοιμητήριο, τοποθετούνται στρώματα χώματος πάνω στους υπάρχοντες τάφους, οι παλιές επιτύμβιες στήλες αφαιρούνται και τοποθετούνται πάνω στο νέο στρώμα χώματος.

3.3 Περιβαλλοντικά Βιώσιμο Κοιμητήριο

3.3.1 Κατασκευή κοιμητηρίου.

Για να αποφευχθούν οι περιβαλλοντικές επιπτώσεις των κοιμητηρίων και για να κατασκευάζονται ή/και να συντηρούνται κοιμητήρια ως περιβαλλοντικά βιώσιμα, πρωτίστως, απαιτούνται πληροφορίες για την τοποθεσία, ήτοι την ταχύτητα αναπαραγωγής και επιβίωσης των βακτηρίων και των ιών και την τύχη των προϊόντων αποσύνθεσης των ανθρώπινων σορών στο έδαφος. Τόσο η αναπαραγωγή όσο και η επιβίωση εξαρτώνται από τον τύπο του εδάφους που βρίσκεται το κοιμητήριο, το είδος των μικροοργανισμών που ενυπάρχουν σ' αυτό, την επικρατούσα θερμοκρασία του εδάφους και την συχνότητα των βροχοπτώσεων. Σύμφωνα με μελέτες, ο ρυθμός θανάτου των μικροοργανισμών αυξάνεται περίπου δύο φορές ταχύτερα με κάθε

³³ Menachemson, N. (2007), *A Practical Guide to Jewish Cemeteries*, New Jersey: Avotaynu.

αύξηση της θερμοκρασίας κατά 10°C θερμοκρασίας μεταξύ 5°C και 30°C³⁴. Συνεπώς, η επιβίωση των μικροοργανισμών παρατείνεται σημαντικά σε χαμηλότερες θερμοκρασίες, που παρατηρούνται σε βόρειες χώρες όπως αυτές της Σκανδιναβίας, ενώ σε χώρες πιο κοντά στον Ισημερινό με θερμό κλίμα και υψηλές θερμοκρασίες είναι λιγότερο πιθανή η αναπαραγωγή και επιβίωσή τους.

Τα εδάφη, εν προκειμένω, διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στη μετακίνηση των μικροοργανισμών. Από εργαστηριακές μελέτες³⁵ έχει διαπιστωθεί ότι οι περισσότεροι μικροοργανισμοί φιλτράρονται στην επιφάνεια του εδάφους ή συγκρατούνται στα πρώτα πέντε εκατοστά βάθος κάτω από την επιφάνεια αργιλώδους αμμώδους εδάφους. Γι' αυτό υποστηρίζεται ότι ο πιο χρήσιμος τύπος εδάφους για τη μεγιστοποίηση της κατακράτησης των προϊόντων αποικοδόμησης είναι ένα μείγμα αργίλου-άμμου με χαμηλό πορώδες και μικρή έως λεπτή κοκκομετρική υφή. Κάτω από αυτό, θα πρέπει να υπάρχει ένας φραγμός με φυσικά (άργιλος) ή τεχνητά (γεωύφασμα) υλικά που δεν θα επιτρέπει σε καμία ποσότητα υγρών που προέρχονται από τις ανθρώπινες σορούς να διεισδύσει σε κατώτερα στρώματα εδάφους, πιθανόν και υδροφόρα. Έτσι υπάρχει απομόνωση των διεργασιών βιοαποδόμησης από το υπόλοιπο υπόγειο περιβάλλον. Ενώ το έδαφος προσροφά τους περισσότερους παθογόνους μικροοργανισμούς, η προσρόφηση μειώνεται με την αύξηση της ταχύτητας του νερού και τις συχνές βροχοπτώσεις.

Η περιεκτικότητα του εδάφους σε νερό, λοιπόν, είναι ένας άλλος παράγοντας για την απομάκρυνση των μικροοργανισμών. Η ικανότητα ενός εδάφους να απομακρύνει τους οργανισμούς αυξάνεται με τη μείωση της περιεκτικότητας του εδάφους σε νερό. Επομένως, κατ' αρχήν, πρέπει να γίνονται μετρήσεις για την εύρεση της πιο ωφέλιμης περιεκτικότητας σε νερό του εδάφους όταν οι χώροι προορίζονται για νέα κοιμητήρια και μια επιπλέον σοβαρή λύση ενδεχομένως να είναι η χρήση φυτών για την απομάκρυνση ορισμένων μικροοργανισμών από το έδαφος, όπου θα περιορίζει τη μετακίνησή τους μέσω του ριζικού συστήματος των φυτών. Μια ακόμα σημαντική λύση που θα πρέπει να ενθαρρύνεται είναι η φύτευση δένδρων και φυτών

³⁴ Reddy, K.R., Khaleel, R. & Overcash, M.R. (1981) Behavior and transport of microbial pathogens and indicator organisms in soils treated with organic wastes, *Journal of Environmental Quality*, 10(3) σελ. 255–267, doi: [10.2134/JEQ1981.00472425001000030001X](https://doi.org/10.2134/JEQ1981.00472425001000030001X).

³⁵ Lance, J.C. & Gerba, C., (1980), Poliovirus movement during high rate land filtration of sewage water, *Journal of Environmental Quality*, 9(1), σελ. 31–34, doi: [10.2134/JEQ1980.00472425000900010009X](https://doi.org/10.2134/JEQ1980.00472425000900010009X).

στα όρια των κοιμητηρίων για να μειωθεί η μετακίνηση μικροοργανισμών εκτός του χώρου με το νερό που διηθείται και το νερό της βροχής, καθώς και η φύτευση δέντρων με βαθιές ρίζες που καταναλώνουν μεγάλες ποσότητες υπόγειου νερού και νερού που διέρχεται από την ακόρεστη ζώνη. Συνεπώς, η στάθμη του νερού κάτω από τα κοιμητήρια θα μειωθεί από τα δέντρα και έτσι θα συμβάλει περαιτέρω στον περιορισμό της διήθησης εντός του περιβάλλοντος χώρου ενός κοιμητηρίου, ενώ παράλληλα ο υπαίθριος χώρος γίνεται αισθητικά πιο ελκυστικός, παρέχοντας σκιά και βελτιώνοντας την κυκλοφορία του αέρα, η οποία δυσχεραίνει τους ανέμους.

Άλλος ενδιαφέρον παράγοντας για την κατασκευή ενός περιβαλλοντικά βιώσιμου κοιμητηρίου είναι η υψομετρική διαφορά μεταξύ αυτού και της γύρω αστικής περιοχής. Ένα κοιμητήριο δεν πρέπει να βρίσκεται στο χαμηλότερο σημείο μιας περιοχής όπου συγκεντρώνονται τα νερά της βροχής και το νερό που διηθείται έρχεται σε επαφή με ταφικά υπολείμματα. Αυτό θα επέτρεπε τη μεταφορά περισσότερων προϊόντων αποσύνθεσης στα υπόγεια ύδατα. Το πάχος, επομένως, της ακόρεστης ζώνης στο έδαφος αποτελεί σημαντικό παράγοντα για τον προσδιορισμό των επιπτώσεων των κοιμητηρίων στο περιβάλλον, και τούτο διότι το μεγαλύτερο μέρος της βιοαποικοδόμησης λαμβάνει χώρα σε αυτή τη ζώνη και αποτελεί τη σημαντικότερη γραμμή άμυνας έναντι της ρύπανσης που προέρχεται από τα κοιμητήρια και ρυπαίνει τους υποκείμενους υδροφορείς. Ως εκ τούτου, η μεγιστοποίηση του χρόνου παραμονής της σορού και του πάχους αυτού του στρώματος αποτελεί επιθυμητό παράγοντα για την απομάκρυνση και εξάλειψη των μικροοργανισμών. Προτεινόμενη λύση γι' αυτή την περίπτωση είναι η ύπαρξη μελετών πριν αλλά και κατά τη λειτουργία του κοιμητηρίου ώστε να εξετάζεται το βάθος των λάκκων ταφής, προκειμένου αυτό να βρίσκεται πάνω από τον υψηλότερο φυσικό υδροφόρο ορίζοντα και να ελαχιστοποιείται κατά αυτόν τον τρόπο η διαρροή απευθείας στον υδροφόρο ορίζοντα κατά τη σήψη των ανθρώπινων σορών.

Η ραγδαία αστικοποίηση και οι περιβαλλοντικές ανησυχίες που ολοένα και αυξάνονται τα τελευταία χρόνια έχουν επιβάλει νέες προσεγγίσεις και για τα κοιμητήρια και η έννοια των «οικολογικών κοιμητηρίων» βρίσκεται πλέον στην ημερήσια διάταξη λόγω των αρνητικών επιπτώσεων των εν λόγω μεθόδων στο περιβάλλον. Η έννοια αυτή ταυτίζεται με την έννοια της «πράσινης ταφής» ή «φυσικής ταφής», η οποία έχει αρχίσει να αναδύεται κυρίως στις χώρες τη Δύσης. Πρόκειται για μια προσέγγιση που υποστηρίζει τον περιβαλλοντικό μετασχηματισμό του ευρύτερου χώρου που καταλαμβάνει ένα κοιμητήριο και αντιπροσωπεύει την ιδέα της ταχείας

επιστροφής των πτωμάτων στη φύση και των μη ρυπογόνων μεθόδων ταφής και σχεδιασμού των κοιμητηρίων.

Ένα πράσινο ή οικολογικό κοιμητήριο αποτελεί μια προσέγγιση μεθόδων ταφής που προσβλέπει στην περιβαλλοντική βιωσιμότητα και στην ανακύκλωση με φυσικούς τρόπους, προτείνοντας νέες μεθόδους για τη μείωση της ποσότητας ξύλου, χάλυβα ή άλλων μετάλλων που χρησιμοποιούνται για την κατασκευή φέρετρων και για την αποφυγή της ρύπανσης του περιβάλλοντος με χημικές επεξεργασίες της σορού κατά την ταφή. Δεδομένου ότι η γη που καταλαμβάνεται από πράσινα κοιμητήρια είναι ιδιαίτερα αξιόλογη από άποψη βιοποικιλότητας, είναι επιτακτική η εφαρμογή εναλλακτικής χρήσης μέσω της διαμόρφωσης ενός συνεχούς βιώσιμου πάρκου με σεβασμό στη χλωρίδα και την πανίδα, ώστε αυτός ο πράσινος χώρος να συμβάλλει παράλληλα και στην ποιότητα ζωής και στον υγιεινό τρόπο ζωής όσων τον χρησιμοποιούν.

Τα πράσινα κοιμητήρια, επιπλέον, χρησιμοποιούν κατασκευαστές τάφων που δεν παρεμβαίνουν στο τοπίο και οι τάφοι επισημαίνονται με δείκτες που είναι εγγενείς στο τοπίο, όπως δέντρα, θάμνοι ή επίπεδες πέτρες, αντί της χρήσης επιτύμβιων στηλών και οι τάφοι που βρίσκονται σε φυσικό τοπίο εντοπίζονται με βάση τις συντεταγμένες σε συσκευές με τοπογραφικές τεχνικές, όπως ένα GIS (Γεωγραφικό Σύστημα Πληροφοριών), που δίνονται στους συγγενείς και επισκέπτες³⁶.

³⁶ Aysel, U., Emin, B, & Elmas, E (2009), Ecological concerns over cemeteries, *African Journal of Agricultural Research*, 4 (11), σελ. 1505-1511, doi: 10.5897/AJAR.9000184

Πηγή: Προσωπικό αρχείο από κοιμητήριο στο Σχιστό Αττικής, Ιούλιος 2023

Κλείνοντας, πρέπει να τονιστεί ο κύριος σκοπός των οικολογικών κοιμητηρίων που δεν είναι άλλος από την μείωση των αρνητικών επιπτώσεων στο υπόγειο νερό, στη φυσική βλάστηση και στην πανίδα που υπάρχει στην περιοχή ταφής, μέσω χρήσης υλικών που βιοδιασπώνται ταχύτερα και ελαχιστοποιούν το οικολογικό αποτύπωμα του ατόμου.

3.3.2 Η διαχείριση των αποβλήτων των κοιμητηρίων.

Τα κοιμητήρια είναι χώροι λατρείας και μνήμης των νεκρών, και λόγω του έντονα θρησκευτικού και πνευματικού χαρακτήρα τους, είναι επιθυμητό να υπάρχουν χώροι τακτοποιημένοι και προσεγμένοι. Τα περισσότερα υπάρχοντα κοιμητήρια, όπως έχει ήδη αναφερθεί, κατασκευάστηκαν χωρίς σκέψη για τυχόν κινδύνους για το τοπικό περιβάλλον ή την τοπική κοινότητα, συνήθως κοντά σε οικισμούς λόγω θρησκευτικών και πολιτιστικών συνθηκών, χωρίς να δίνεται προσοχή στις γεωλογικές και υδρολογικές ιδιότητες των τόπων ταφής³⁷. Τα κοιμητήρια είναι ένα από τα στοιχεία της

³⁷ World Health Organisation, Περιφερειακό Γραφείο ΠΟΥ για την Ευρώπη, Ευρωπαϊκό Κέντρο Περιβάλλοντος και Υγείας, Γραφείο Έργου Νάνσυ, Διαχείριση αποβλήτων, (1998), The impact of cemeteries on the environment and public health An introductory briefing, Διαθέσιμο στο [https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/108132/EUR%20ICP%20EHNA%2001%2004%2001\(A\).pdf;jsessionid=55718FBC28B809FCBB0399623127F75C?sequence=1](https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/108132/EUR%20ICP%20EHNA%2001%2004%2001(A).pdf;jsessionid=55718FBC28B809FCBB0399623127F75C?sequence=1)

χωρικής ανάπτυξης στα οποία παράγονται απόβλητα, με τα οποία προκαλούνται περιβαλλοντικές και υγειονομικές επιπτώσεις.

Δεδομένης της ανάγκης για αύξηση του αριθμού των τόπων ταφής σε πολλές χώρες, υπάρχει ανάγκη για πιο ακριβή προσδιορισμό εάν, και με ποιον τρόπο, τα κοιμητήρια έχουν οποιεσδήποτε επιβλαβείς επιπτώσεις στο περιβάλλον και την δημόσια υγεία. Μία σοβαρή νομική προσέγγιση θα μπορούσε να είναι η θέσπιση βασικών κριτηρίων σχεδιασμού για το ιδρυμένο και ήδη κατασκευασμένο κοιμητήριο, καθώς και για την κατασκευή και αδειοδότηση νέου κοιμητηρίου. Επιπλέον, πρέπει να δοθεί περισσότερη έμφαση στην εύρεση πιο κατάλληλων τύπων εδάφους για τον ταφικό χώρο προκειμένου να ελαχιστοποιηθεί ο αντίκτυπος της εκροής στο περιβάλλον και την δημόσια υγεία.

Τα απόβλητα, λοιπόν, των κοιμητηρίων, που αποτελούν σοβαρότατο πρόβλημα δύσκολα διαχειρίσιμο, μπορούν να διακριθούν σε δύο βασικές πηγές προέλευσης. Η πρώτη από αυτές, η οποία παράγει περίπου το 10% των αποβλήτων, σχετίζεται με τις δραστηριότητες, τη συντήρηση και τη βελτίωση του κοιμητηρίου. Ως αποτέλεσμα, σχηματίζονται βιοδιασπώμενα απόβλητα (φύλλα, χόρτα, κλαδιά), άμμος, πέτρες, χρώματα και μπάζα και εκροές υγρών από τη σήψη της ανθρώπινης σορού. Δεύτερη και κυρίαρχη πηγή αποβλήτων είναι τα αντικείμενα που φέρνουν στο κοιμητήριο οι επισκέπτες προκειμένου να διακοσμήσουν και να καθαρίσουν τις επιτύμβιες στήλες, όπως για παράδειγμα αληθινά και τεχνητά λουλούδια, κεριά και λάδια, πλαστικές γλάστρες, διάφορα είδη συσκευασίας (πλαστικό, χαρτόνι), καθώς και υφασμάτινα απόβλητα. Μετά τη χρήση τους, τα διακοσμητικά στοιχεία μετατρέπονται σε ρεύμα αποβλήτων, από τα οποία οι επισκέπτες θέλουν να απαλλαγούν γρήγορα και «επί τόπου»³⁸.

Αφού υπάρξει η παραγωγή των απόβλητων των κοιμητηρίων, αυτά μπορούν να διακριθούν σε τρεις κατηγορίες ανάλογα με τη σύστασή τους: υγρά, αέρια και στερεά. Παρακάτω θα γίνει προσέγγιση της αιτίας παραγωγής της κάθε κατηγορίας των αποβλήτων χωριστά και θα προταθούν ορισμένες λύσεις

Πρωταρχική και ουσιαστικότερη αιτία παραγωγής υγρών ρύπων αποτελεί η κατά την διάρκεια της σήψης ανθρώπινης σορού, πρόκληση εκροής προϊόντων σήψης

³⁸ Janda, A. & Marcinkowski, T. (2019), *Cemetery waste management in Poland. A case study for Wroclaw city*, 11th Conference on Interdisciplinary Problems in Environmental Protection and Engineering EKO-DOK 2019, Wroclaw, April 8-10

στα διαπερατά νερά, η οποία περιέχει βακτήρια, ιούς, οργανικά και ανόργανα χημικά προϊόντα αποσύνθεσης. Η υπερβολική και ακατάλληλη διάθεση υγρών αποβλήτων μπορεί να προκαλέσει σοβαρές ζημιές στο περιβάλλον, μέσω εισχωρήσεως τους στο έδαφος και καταστροφής της χλωρίδας και απώλειας της βιοποικιλότητας. Όταν το κοιμητήριο βρίσκεται σε πορώδες εδαφικό τύπο, όπως άμμος ή χαλίκι, η κίνηση της εκροής μπορεί να είναι ταχεία και οδηγεί σε εύκολη ανάμειξη με το υπόγειο νερό, το οποίο χρησιμοποιείται ως πηγή ύδατος από τις γειτονικές με το κοιμητήριο πόλεις και έτσι αποτελεί την αιτία τοπικών επιδημιών και νοσημάτων. Η ποσότητα των προϊόντων σήψης από τους θαμμένους ανθρώπους και τα ξύλινα, υφάσματα και πλαστικά προϊόντα που χρησιμοποιούνται στα φέρετρα επηρεάζεται άμεσα από τον αριθμό των ανθρώπινων σορών. Ιδανικά, τα φέρετρα θα έπρεπε να είναι κατασκευασμένα από υλικά που αποσυντίθενται γρήγορα και δεν εκπέμπουν σταθερά χημικά παραπροϊόντα στο περιβάλλον.

Σημαντική μέθοδος διαχείρισης των υγρών αποβλήτων είναι η απόρριψή τους, με τη βοήθεια εξειδικευμένης εταιρείας διαχείρισης αποβλήτων, η οποία διαθέτοντας την κατάλληλη εγκατάσταση δύναται να συλλέγει τα υγρά απόβλητα σε κατάλληλα δοχεία. Έπειτα, η ίδια εταιρεία διαχείρισης τα παραλαμβάνει, τα μεταφέρει και τα απορρίπτει σύμφωνα με την ισχύουσα νομοθεσία. Οι ρυθμίσεις των υγρών αποβλήτων αποβλέπουν, κατά αυτόν τον τρόπο, στην προστασία της ανθρώπινης υγείας, καθώς η μη ορθή απόρριψη υγρών αποβλήτων μπορεί επίσης να επιφέρει σοβαρά προβλήματα υγείας στους ανθρώπους. Εάν τα υγρά απόβλητα διαρρεύσουν, χυθούν ή απορροφηθούν στο έδαφος, μπορούν να μολύνουν τις υπόγειες και επιφανειακές πηγές νερού που χρησιμοποιούν οι άνθρωποι για πόσιμο νερό ακόμα και σε μεγάλες αποστάσεις. Μπορεί να αναπτύξουν γαστρεντερικές παθήσεις, δηλητηρίαση ή άλλες σοβαρές καταστάσεις ανάλογα με τη σύνθεση των αποβλήτων και επιπλέον, συνεισφέρει και σε αισθητικές ανησυχίες, όπως η δυσάρεστη οσμή στους χώρους του κοιμητηρίου λόγω ακατάλληλης απόρριψης υγρών αποβλήτων. Αν και μπορεί να μην βλάψει άμεσα τους επισκέπτες, μπορεί να κάνει τις επισκέψεις τους πιο δυσάρεστες και να οδηγήσει σε παράπονα.

Αναφορικά με τα αέρια απόβλητα, έχουν παρατηρηθεί τα εξής: Πρόκληση της βιώσιμης ανάπτυξης είναι η κακή ποιότητα του αέρα που σχετίζεται ιδιαίτερα με την υγεία των επισκεπτών και των εργαζόμενων των κοιμητηρίων, για την οποία γίνονται συνεχείς προσπάθειες βελτίωσης. Η κατά την εκταφή καταστροφή του φερέτρου, πλην των στερεών αποβλήτων, συνεισφέρει σημαντικές ποσότητες οξειδίων του αζώτου, του

θείου και του άνθρακα, σωματιδίων υδροφθορικού και υδροχλωρικού οξέος, υδραργύρου, βαρέων μετάλλων και πιθανώς έμμονων οργανικών ρύπων, όπως διοξίνες, στην ατμόσφαιρα, οι οποίες τελικά μολύνουν το έδαφος, τα υπόγεια ύδατα και κυρίως την ατμόσφαιρα³⁹.

Η αποτέφρωση, συγχρόνως, απαιτεί τουλάχιστον 0,4 GJ ανά πτώμα, που ισοδυναμεί με τα τέσσερα πέμπτα ενός βαρελιού πετρελαίου, και απελευθερώνει τουλάχιστον 100 kg CO₂⁴⁰. Η αποτέφρωση του πτώματος και η εναπόθεση της τέφρας δεν είναι η περιβαλλοντικά βιώσιμη λύση για το πρόβλημα αυτό, επειδή θεωρείται ταχύτερη, πιο πρακτική και φθηνότερη. Πιο συγκεκριμένα, τα καύσιμα που χρησιμοποιούνται για την αποτέφρωση των σορών αποτελούν μη ανανεώσιμες ενέργεια και, αν δεν ελεγχθεί η διαδικασία σωστά, η αποτέφρωση μπορεί να αποτελέσει ένα σχετικά σημαντικό πηγή ατμοσφαιρικής ρύπανσης από υδράργυρο⁴¹.

Έτερος τρόπος παραγωγής αέριων ρύπων στους χώρους των κοιμητηρίων είναι η κατά την εκταφή και ανακομιδή των οστών έκλυση αερίων πλούσιων σε μικροβιακό φορτίο και οσμές από την αποσυντετημένη σορό. Ακόμη και αν αυτές οι αρνητικές επιπτώσεις μπορούν να μετριαστούν στο μέλλον, πρέπει να ληφθούν υπόψη ότι δεν είναι ανεξάρτητες από τις θρησκευτικές πεποιθήσεις των ανθρώπων⁴².

Η ατμοσφαιρική ρύπανση, επομένως, αποτελεί εμπόδιο για τη βιώσιμη ανάπτυξη των κοιμητηρίων, επηρεάζοντας μεταξύ άλλων την παραγωγικότητα των εργαζομένων στα κοιμητήρια, την υγειονομική περίθαλψη των σημερινών και των μελλοντικών γενεών και τον τουρισμό. Για να αντιμετωπιστούν τα ανωτέρω θα πρέπει να προωθηθεί καλύτερη ποιότητα του αέρα ώστε να επιτευχθεί η προστασία της δημόσιας υγείας και να δημιουργηθούν οφέλη για το κλίμα, τις υπηρεσίες οικοσυστήματος και τη βιοποικιλότητα.

³⁹ Scalenghe, R. & Pantani, O.L. (2020) Connecting Existing Cemeteries Saving Good Soils (for Livings), *Sustainability*, 12(1), σελ. 93, doi: [10.3390/su12010093](https://doi.org/10.3390/su12010093)

⁴⁰ Keijzer, E. & Kok, H. (2011), *Environmental impact of different funeral technologies*, TNO innovation for life, Αδημοσίευτο κείμενο. Διαθέσιμο στο https://www.petmemorialcenter.ca/aquamation/TNO_report_Environmental_impact_of_different_funeral_technologies.pdf

⁴¹ Mari, Domingo, (2009) Toxic Emissions from Crematories, *Environment International*, 36(1), σελ. 131-137, doi: [10.1016/j.envint.2009.09.006](https://doi.org/10.1016/j.envint.2009.09.006)

⁴² Walter, T. (2005) Three ways to arrange a funeral: Mortuary variation in the modern west, *Mortality*, 10(3), σελ. 173–192, doi: [10.1080/13576270500178369](https://doi.org/10.1080/13576270500178369).

Τελευταία κατηγορία προς εξέταση των αποβλήτων των κοιμητηρίων είναι αυτή των στερεών αποβλήτων. Οι συνήθεις τύποι στερεών αποβλήτων είναι βιοδιασπώμενα υλικά, λ.χ. τρόφιμα, απορρίμματα κήπου, ανακυκλώσιμα απόβλητα, λ.χ. χαρτί, γυαλί, μέταλλο, πλαστικά και άλλα προϊόντα εκταφών και ανακομιδών, λ.χ. υφάσματα, δέρμα. Ο κυριότερος όγκος, εντούτοις, στερεών αποβλήτων είναι απόβλητα εκσκαφών, κατασκευών και κατεδαφίσεων, ήτοι αποτελούνται από υλικά, όπως σκυρόδεμα, σίδηρο, τούβλα, μάρμαρα, γύψο, ξύλο, αμίαντο και χώμα, υλικά που μπορούν να ανακυκλωθούν.

Πηγή: Προσωπικό αρχείο από κοιμητήριο στο Σχιστό Αττικής, Μάιος 2019

Σημαντικό πρόβλημα στην αντιμετώπιση των στερεών, ιδίως, αποβλήτων οφείλεται στη μεταβλητότητα της ποσότητας των παραγόμενων αποβλήτων με την πάροδο του χρόνου. Για παράδειγμα, στις περιόδους μετά τις γιορτές (Χριστούγεννα, Πάσχα, Ψυχοσάββατα) η ποσότητα των αποβλήτων που παράγονται στα κοιμητήρια αυξάνεται σημαντικά λόγω της μεγάλης επισκεψιμότητας και των θρησκευτικών εορτών.

Πρωταρχικός στόχος των στρατηγικών διαχείρισης των στερεών αποβλήτων πρέπει να είναι η αποτροπή της εξαρχής δημιουργίας τους. Εφόσον αυτό δεν καθίσταται εφικτό, τα υλικά που αξιοποιούνται θα πρέπει να δύνανται να

επαναχρησιμοποιηθούν, να ανακυκλωθούν ή να χρησιμοποιηθούν ως πηγή ενέργειας. Οι σοροί, για παράδειγμα, στα οικολογικά κοιμητήρια, δύνανται να θάβονται σε φέρετρο κατασκευασμένο από χαρτόνι ή λυγαριά, ή απλά σε ένα σάβανο. Για το λόγο αυτό, τα συλλεγμένα απόβλητα διαχωρίζονται κατά την αποκομιδή τους και τοποθετούνται σε διαφορετικούς κάδους ή σε ειδικούς σάκους που έχουν τοποθετηθεί σε συγκεκριμένες κατάλληλες θέσεις εντός του κοιμητηρίου προκειμένου να είναι προσβάσιμοι τόσο από τους εργαζόμενους όσο και από τους επισκέπτες. Η συλλογή των εν λόγω απορριμμάτων πρέπει να γίνεται με επιλεκτικό τρόπο, συμπεριλαμβανομένων των βιοαποδομήσιμων αποβλήτων, των γυάλινων αποβλήτων και των πλαστικών και διενεργείται μέσω ειδικών φορητών και απορριματοφόρων, με στόχο την μείωση των εκπομπών επιβλαβών ρύπων και την υπερχείλιση των κάδων και τα συλλεγμένα απόβλητα παραδίδονται σε κέντρα ανακύκλωσης, εγκαταστάσεις επεξεργασίας ή χώρους διάθεσης⁴³. Με αυτόν τον τρόπο, λοιπόν, συμβάλλει σε ένα ομορφότερο, καθαρότερο και πιο βιώσιμο περιβάλλον του κοιμητηρίου.

Ως έσχατη λύση, βέβαια, και εφόσον η μη δημιουργία τους ή η ανακύκλωση και επαναχρησιμοποίησή τους δεν είναι δυνατόν να πραγματοποιηθούν, τα στερεά απόβλητα πρέπει να απορρίπτονται με ασφάλεια και σύμφωνα με τους υγειονομικούς κανόνες, δίνοντας ιδιαίτερη προσοχή πάντοτε στον υδροφόρο ορίζοντα, σε χώρους όπως για παράδειγμα υγειονομικής ταφής.

3.4 Οικονομικά Βιώσιμο Κοιμητήριο

Η οικονομικά βιώσιμη διάσταση ενός κοιμητηρίου στηρίζεται κυρίως στην διαχείριση των εσόδων και των εξόδων του σε συνάρτηση με την συντήρηση και λειτουργία του αλλά και των παρεχόμενων υπηρεσιών του. Προκειμένου να επιτευχθεί αυτό, θα πρέπει να υπάρχει ένας σχεδιασμός για το ταμείο φροντίδας του κοιμητηρίου, ώστε να είναι σε θέση να ανταποκριθεί στη μελλοντική συντήρηση και τις ανάγκες του, μέσω της παροχής μια σειράς επιλογών και υπηρεσιών, συμπεριλαμβανομένων νέων και τεχνολογικά προηγμένων, οι οποίες να είναι χαμηλού κόστους αλλά υψηλής

⁴³ Oteng-Ababio, M., Annepu, R., Bourtsalas, A., Intharathirat R. & Charoenkit, S. (2018). *Urban solid waste management*, In Rosenzweig, C., W. Solecki, P. Romero-Lankao, S. Mehrotra, S. Dhakal, and S. Ali Ibrahim (eds.), *Climate Change and Cities: Second Assessment Report of the Urban Climate Change Research Network*, New York: Cambridge University Press, σελ. 553–582.

ποιότητας. Το κοιμητήριο, κατά αυτόν τον τρόπο, θα πρέπει να λειτουργεί με βάση την ανάκτηση του κόστους και με πρόβλεψη για τη μελλοντική λειτουργία του χώρου.

Επιπλέον, δεδομένου ότι στις περισσότερες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης η τιμολόγηση των παρεχόμενων υπηρεσιών του κοιμητηρίου ψηφίζεται από τις τοπικές αρχές που διαθέτουν και την εξουσία διαχείρισης, θα πρέπει να μην είναι απαγορευτική για την πλειοψηφία των πολιτών και να επιτρέπει την επιλογή του τρόπου ενταφιασμού χωρίς να δημιουργεί οικονομικές διακρίσεις και αποκλεισμούς, είτε για την ταφή είτε για την αποτέφρωση. Σ' αυτό μπορεί να συντελέσει η επιλογή για περισσότερους από έναν ενταφιασμούς, είτε με ταφή ολόκληρης σορού είτε αποτεφρωμένων λειψάνων, είτε ακόμα και να επιτραπεί η μίσθωση χώρου για μικρότερο χρονικό διάστημα, και όχι για 15 με 30 έτη, όπως προβλέπεται σε ορισμένες χώρες ως μικρότερο χρονικό διάστημα παραμονής

3.5 Συμπεράσματα

Η έλλειψη χώρου, το υψηλό κόστος αυτού, η απρογραμμάτιστη διάταξη και διαχείριση του κοιμητηρίου είναι τα σημαντικότερα προβλήματα που αντιμετωπίζει η κοινωνία σήμερα. Τα αστικά κοιμητήρια γεμίζουν χωρίς ύπαρξη χώρου στα όριά τους για επέκταση, επομένως η εξεύρεση λύσης σε αυτά τα προβλήματα είναι ζωτικής σημασίας αποστολή. Η ταφή πρέπει να ικανοποιεί την επιθυμία των πολιτών και συγγενών να διατηρήσουν τις παραδόσεις και τις σχέσεις τους με τον νεκρό καθώς και να διατηρήσουν ένα πράσινο και υγιές περιβάλλον. Άλλωστε είναι σαφές ότι τα σημερινά κοιμητήρια συμβάλλουν σημαντικά στη βιοποικιλότητα της πόλης, αλλά και στην πολιτιστική κοινότητα, καθώς διατηρούν την παράδοση και τον πολιτισμό, συνυπάρχοντας παράλληλα διαφορετικά ήθη, έθιμα και θρησκευτικές αντιλήψεις. Με αυτό τον τρόπο, το κοιμητήριο αποκτά μια κοινωνική διάσταση βιωσιμότητας.

Στα κοιμητήρια, επίσης όπως αναλύθηκε εκτενώς ανωτέρω, οι ταφές μπορούν να προκαλέσουν ρύπανση του υδροφόρου ορίζοντα, των υπόγειων υδάτων, της ατμόσφαιρας και του εδάφους όχι λόγω κάποιας συγκεκριμένης τοξικότητας που διαθέτουν οι ανθρώπινοι σοροί, αλλά αυξάνοντας τις συγκεντρώσεις των φυσικών οργανικών και ανόργανων ουσιών σε επίπεδο ικανό να καταστήσει επιβλαβή την ατμόσφαιρα. Μέσω της διηθητικής βροχόπτωσης, οι διάφοροι μικροοργανισμοί από την ταφή της σορού μπορούν να διαφύγουν από τα σωματίδια του εδάφους, να αναμιχθούν με τα υπόγεια ύδατα κάτω από τα κοιμητήρια και να μεταναστεύσουν σε

σημαντικές αποστάσεις. Η διαδικασία αυτή είναι ευκολότερη με συγκεκριμένες υφές του εδάφους, επειδή το μέγεθος των πόρων τους είναι αρκετά μικρό για να φιλτράρει και να προσροφήσει αποτελεσματικά τους μικροοργανισμούς. Η κατάλληλη επιλογή του χώρου για κατασκευή του κοιμητηρίου και η φύτευση γύρω από αυτό δέντρων και φυτών με εκτεταμένο ριζικό σύστημα μπορεί να οδηγήσει σε ένα πιο περιβαλλοντικά και οικονομικά βιώσιμο κοιμητήριο.

Η ηλικία, το μέγεθος και η κατάσταση αποσύνθεσης κατά την ταφή των ανθρώπινων σορών, καθώς και τα υλικά που χρησιμοποιούνται στα φέρετρα, είναι σημαντικοί παράγοντες ρύπανσης του περιβάλλοντα χώρου του κοιμητηρίου. Οι επιπτώσεις στα υπόγεια ύδατα από την αποσύνθεση των φέρετρων και των ενδυμάτων ταφής δεν είναι πλήρως γνωστές. Θα πρέπει να θεσπιστούν πρότυπα για τους τύπους υλικών από τα οποία κατασκευάζονται τα φέρετρα, ιδανικά θα πρέπει να αποσυντίθενται γρήγορα και τα προϊόντα της αποσύνθεσης να προσροφώνται ή να οξειδώνονται γρήγορα, ώστε να ελαχιστοποιηθούν οι επιπτώσεις τους στο περιβάλλον. Η πρόσβαση του αέρα και της υγρασίας μπορεί να διευκολύνει αυτή την κατάσταση.

Συνοψίζοντας, η αξία των αστικών κοιμητηρίων συνδέεται κυρίως με τον πολιτιστικό τους ρόλο ως αντιπρόσωποι των επικρατουσών κοινωνικών και θρησκευτικών αξιών, πράγμα που σημαίνει ότι πρέπει να αντανakλούν τον χαρακτήρα των τοπικών κοινοτήτων. Αποτελούν, επίσης, μέρος του αστικού οικοσυστήματος, και η λειτουργία αυτή δεν είναι λιγότερο σημαντική ως εκ τούτου, τα κοιμητήρια μπορούν να θεωρηθούν χώροι πρασίνου εντός των πόλεων. Στην πραγματικότητα, ο μόνος τρόπος για να αναδειχθεί η αξία αυτή των κοιμητηρίων είναι η θέσπιση ενός νομικού πλαισίου που θα καθορίζει τις κατευθυντήριες γραμμές στις τοπικές αρχές για την λειτουργία τους και θα θεσμοθετεί λύσεις για την αντιμετώπιση των κοινωνικών, περιβαλλοντικών και οικονομικών επιπτώσεων που δημιουργούνται από αυτή.

Κεφάλαιο Τέταρτο: Συγκριτική επισκόπηση στην Ελλάδα, Σκανδιναβία, Γαλλία και Γερμανία

Η νομοθεσία που διέπει την ίδρυση, τη συντήρηση και τη λειτουργία των κοιμητηρίων στις περισσότερες Ευρωπαϊκές χώρες δεν αποτελεί ενιαίο νομοθετικό κείμενο, και τούτο διότι πέραν του γεγονότος ότι δεν αποτελεί δικαίωμα, αξίωση ή υποχρέωση η οποία ερείδεται σε διατάξεις των επιμέρους Συνταγμάτων, επιπλέον δεν καθορίζεται και ως στόχος προς επίτευξη μέσω των Συνθηκών της Ευρωπαϊκής

Ένωσης. Η νομοθετική πρωτοβουλία ανήκει βάσει της διάκρισης των εξουσιών στο νομοθετικό σώμα το οποίο εκδίδει γενικούς νόμους που αφορούν τα κοιμητήρια με στόχο να δοθούν κάποιες κατευθυντήριες εθνικές αρχές, ώστε έπειτα αυτές να διασαφηνιστούν και να προσαρμοστούν στις απαιτήσεις και ιδιαίτερες ανάγκες κάθε τοπικής κοινωνίας. Επομένως, καθοριστικός σε κάθε περίπτωση είναι ο ρόλος των άμεσα εμπλεκόμενων φορέων, λ.χ. δήμοι και κοινότητες και του τρόπου που αντιλαμβάνονται και ασκούν τις αρμοδιότητές τους οι διοικούντες.

Καθώς τα κοιμητήρια ορίζονται διαφορετικά σε κάθε περιοχή μέσω ενός κατακερματισμού των διατάξεων σε διάφορους νόμους, αρκετές φορές ασύνδετους με την λειτουργία των ή εν γένει των δημόσιων χώρων, δεν δημιουργείται κατ' αυτόν τον τρόπο κοινή αντίληψη του ρόλου και της λειτουργίας τους στα ευρύτερα δίκτυα δομημένου περιβάλλοντος. Επιπλέον, τα τελευταία χρόνια έχει ξεκινήσει μια πιο διεπιστημονική προσέγγιση και έχουν εκπονηθεί κάποιες έρευνες και μελέτες με στόχο να προτείνουν εναλλακτικές λύσεις που δύνανται να εξισορροπήσουν τη σημασία των χώρων ταφής, με το σεβασμό στις διάφορες θρησκευτικές δοξασίες, και να προστατεύσουν το περιβάλλον και τα τοπικά οικοσυστήματα.

Στο παρόν κεφάλαιο, θα γίνει παράθεση της νομοθεσίας που διέπει τα κοιμητήρια στην Ελλάδα, την Σκανδιναβία, την Γαλλία και τη Γερμανία και τέλος θα γίνει συγκριτική εξέταση αυτών των νομοθεσιών.

4.1 Το νομοθετικό πλαίσιο της Ελλάδας

Δυστυχώς, το νομοθετικό πλαίσιο της Ελλάδας αναφορικά με την ίδρυση, συντήρηση και λειτουργία των κοιμητηρίων καθώς και την παροχή υπηρεσιών εντός αυτού είναι απαρχαιωμένο και παρατηρείται πλήρης έλλειψη κωδικοποίησης. Προκειμένου να μπορέσει ο πολίτης, πόσο μάλλον ο υπηρεσιακός παράγοντας ή/και η τοπική αρχή, να ενημερωθούν για τους νόμους που διέπουν τα κοιμητήρια θα πρέπει να ανατρέξουν σε σωρεία νόμων, διασκορπισμένων στα έτη, οι οποίοι δημιουργούν κανόνες γενικούς και αόριστους, επιβάλλοντας την εξειδίκευση αυτών από κάθε τοπική αρχή.

Αναφορικά το νομικό καθεστώς που διέπει την ίδρυση και τη λειτουργία των ελληνικών κοιμητηρίων σημειώνονται τα εξής:

Η πρώτη νομοθετική ρύθμιση εισήχθη με το Βασιλικό Διάταγμα της 28ης Μαρτίου/9ης Απριλίου 1834 «περί των νεκροταφείων και του ενταφιασμού των

νεκρών»⁴⁴ με την οποία τέθηκαν οι βάσεις για την κατασκευή των κοιμητηρίων⁴⁵, τον ενταφιασμό των σορών⁴⁶, τις διαστάσεις των τάφων⁴⁷, την διενέργεια νεκροψίας-νεκροτομής⁴⁸ και την καθιέρωση ιδιαίτερου δικαιώματος ταφής, ήτοι οικογενειακού, χωρίς αυτό να αποτελεί απαλλοτρίωση της περιουσίας των δήμων και κοινοτήτων⁴⁹.

Στη συνέχεια, με την ψήφιση του Α.Ν. 2200/1940⁵⁰ «Περί Ιερών Ναών & Εφημεριών», στο άρ. 7 συμπεριλήφθηκαν κάποιες διατάξεις του Β.Δ. της 28^{ης} Μαρτίου/9^{ης} Απριλίου 1834 που αφορούσαν την συμμετοχή της Εκκλησίας στην ίδρυση των κοιμητηρίων καθώς τα κοιμητήρια ιδρύονται υπό την εποπτεία των Δήμων και Κοινοτήτων με πρόταση του Μητροπολιτικού Συμβουλίου, μετά από σύμφωνη γνώμη του οικείου Υγειονομικού Επιθεωρητή ή ιατρού, οριζόμενου από αυτό⁵¹. Στην αμέσως δε επόμενη παράγραφο ενσωματώνεται το άρ. 1 του ανωτέρω αναφερόμενου Βασιλικού Διατάγματος, με έμφαση ότι η διοίκηση και διαχείριση όλων των κοιμητηρίων ανήκει στους δήμους και κοινότητες και ότι απαγορεύεται η ταφή εκτός της περιοχής αυτών σε ιδιωτικούς χώρους. Τέλος, στην παρ. 8 του ιδίου άρθρου διευκρινίζεται ρητά ότι η περιουσία των κοιμητηρίων παραμένει στην κυριότητα των δήμων και κοινοτήτων που τα ίδρυσαν.

Γίνεται λοιπόν αντιληπτό, από τις πρώτες κιόλας νομοθετικές ρυθμίσεις, παρά την παρέλευση ενός και πλέον αιώνα, ότι οι υπηρεσίες του κοιμητηρίων είναι αποκλειστικά και μόνο δημόσιες και η περιουσία αυτών ανήκουν στις τοπικές αρχές (Δήμους και Κοινότητες) ενώ οποιαδήποτε μορφής ιδιωτική επιχείρηση ή υπηρεσία σ' αυτόν τον τομέα είναι ρητώς απαγορευτική.

Λόγω πολιτικών αλλαγών και συνεχών πολέμων⁵² στην ιστορία της Ελλάδας, κατά την επτάχρονη στρατιωτική δικτατορία της 21^{ης} Απριλίου (1967-1974), το έτος

⁴⁴ ΦΕΚ 16/Α/5-5-1834.

⁴⁵ άρ. 2 έως και 5, 8 και 11 του Β.Δ. της 28^{ης} Μαρτίου/9^{ης} Απριλίου 1834 (ΦΕΚ 16/Α/5-5-1834).

⁴⁶ άρ. 1 του Β.Δ. της 28^{ης} Μαρτίου/9^{ης} Απριλίου 1834 (ΦΕΚ 16/Α/5-5-1834).

⁴⁷ άρ. 6 του Β.Δ. της 28^{ης} Μαρτίου/9^{ης} Απριλίου 1834 (ΦΕΚ 16/Α/5-5-1834).

⁴⁸ άρ. 9 και 10 του Β.Δ. της 28^{ης} Μαρτίου/9^{ης} Απριλίου 1834 (ΦΕΚ 16/Α/5-5-1834).

⁴⁹ άρ. 7 του Β.Δ. της 28^{ης} Μαρτίου/9^{ης} Απριλίου 1834 (ΦΕΚ 16/Α/5-5-1834).

⁵⁰ ΦΕΚ 42/Α/1-2-1940.

⁵¹ Παρ. 1 του άρ. 7 του Α.Ν. 2200/1940 (ΦΕΚ 42/Α/1-2-1940).

⁵² λ.χ. Εμφύλιος πόλεμος, Β' Παγκόσμιος Πόλεμος.

1968 εκδόθηκαν δύο αναγκαστικοί νόμοι, ο Α.Ν. 445/1968⁵³ και ο Α.Ν. 582/1968⁵⁴, οι οποίοι αποτελούν και την κορωνίδα της σημερινής νομοθεσίας για τα κοιμητήρια. Με τον Α.Ν.445/1968 «Περί νεκροταφείων και ενταφιασμού νεκρών» ψηφίστηκαν και εκδόθηκαν διατάξεις για την ίδρυση και λειτουργία των κοιμητηρίων, για τον ενταφιασμό των νεκρών⁵⁵ και το υλικό κατασκευής για τα φέρετρα⁵⁶ ενώ ως ιδιαίτερη περίπτωση αντιμετωπίζονται οι αζήητες σοροί, διευκρινίζοντας παράλληλα και ποιες σοροί χαρακτηρίζονται με τον όρο «αζήητες»⁵⁷. Τέλος, με το άρ. 5 του ανωτέρω αναγκαστικού νόμου δίδοταν εξουσιοδοτική αρμοδιότητα στον τότε Βασιλιά, κατόπιν πρότασης από τον Υπουργό Κοινωνικής Πρόνοιας, να ρυθμίζονται πιο λεπτομερώς η μεταφορά των σορών και των οστών, η ταφή σορών από λοιμώδη νοσήματα, η ταρίχευση των σορών.

Με σκοπό την θέσπιση μιας πιο λεπτομερούς νομοθεσίας σχετικά με τα κοιμητήρια ο τότε Αντιβασιλέας, με πρόταση του Υπουργικού Συμβουλίου, προέβη στην έκδοση του Α.Ν. 582/1968 «Περί δημοτικών και κοινοτικών κοιμητηρίων», νόμου ο οποίος έως και σήμερα δεν έχει υποστεί τροποποιήσεις και που καθορίζει ορισμένες χωροταξικές διατάξεις για την ίδρυση και λειτουργία των κοιμητηρίων⁵⁸, ενσωματώνοντας τις διατάξεις από το Βασιλικό Διάταγμα και τον Α.Ν. 2200/1940⁵⁹ και διευκρινίζοντας ότι τα κοιμητήρια αποτελούν πράγματα εκτός συναλλαγής⁶⁰. Στο άρ. 1, μάλιστα, καταγράφονται οι πρώτες προσπάθειες για δημιουργία υποχρεωτικής ζώνης πρασίνου, περιβάλλουσα τον χώρο που προορίζεται ως κοιμητήριο, αποτελούμενη από φυτείες δέντρων και θάμνων και διευκρινίζεται περαιτέρω ότι σε ενδεχόμενη αχρησία παλαιού χώρου κοιμητηρίου αυτός ο χώρος θα δενδροφυτεύεται και θα μετατρέπεται σε άλσος. Στο άρ. 3, επίσης, του Α.Ν. 582/1968 αναλύονται και οι προϋποθέσεις σύστασης του ιδιαίτερου δικαιώματος περί παραχωρήσεως δικαιώματος ταφής επί ορισμένου χώρου κατά παρέκκλιση του άρ. 970 του Αστικού Κώδικα, που είχε ήδη κατοχυρωθεί με το άρ. 7 του Βασιλικού Διατάγματος της 28^{ης}

⁵³ ΦΕΚ 130/Α/14-6-1968

⁵⁴ ΦΕΚ 225/Α/28-9-1968

⁵⁵ άρ. 2 του Α.Ν. 445/1968 (ΦΕΚ 130/Α/14-6-1968)

⁵⁶ άρ. 4 του Α.Ν. 445/1968 (ΦΕΚ 130/Α/14-6-1968)

⁵⁷ άρ. 3 του Α.Ν. 445/1968 (ΦΕΚ 130/Α/14-6-1968)

⁵⁸ άρ. 1 του Α.Ν. 582/1968 (ΦΕΚ 225/Α/28-9-1968)

⁵⁹ άρ. 2 του Α.Ν. 582/1968 (ΦΕΚ 225/Α/28-9-1968)

⁶⁰ Παρ. 1 του άρ. 3 του Α.Ν. 582/1968 (ΦΕΚ 225/Α/28-9-1968) και αρ. 970 Α.Κ.

Μαρτίου/9^{ης} Απριλίου 1834. Το δικαίωμα επομένως περί παραχωρήσεως δικαιώματος ταφής επί ορισμένου χώρου, ήτοι η σύσταση δικαιώματος οικογενειακού τάφου, δεν εξισώνεται με εμπράγματο ούτε με κληρονομικό δικαίωμα, συνεπώς δεν είναι δεκτικό μεταβιβάσεως αλλά πρόκειται για αποκλειστικό δικαίωμα ταφής στα περιοριστικά αναφερόμενα πρόσωπα στην παρ. 3 του άρ. 3 του αναγκαστικού νόμου, δηλαδή στον/στην σύζυγο του/της δικαιούχου και στους κατ' ευθείαν γραμμή ανιόντων και κατιόντων αυτού ή του/της συζύγου του αλλά και των άγαμων και άτεκνων αδερφών.

Λόγω της συναισθηματικής ανάγκης των συγγενών να προβαίνουν σε ταφή των οικείων τους σε κοντινά κοιμητήρια ή σε κοιμητήρια του δήμου ή της κοινότητας καταγωγής τους, εκδόθηκε το Π.Δ. 210/1975⁶¹ «Περί Ταριχεύσεως Μεταφοράς Και Ταφής Νεκρών Και Οστών Ανθρώπων», αναλύοντας τις προϋποθέσεις μεταφοράς και ταφής των νεκρών και εντός της ελληνικής επικράτειας και διακρατικά. Την μεταφορά των σορών μεταξύ των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης συμπλήρωσε και εξειδίκευσε ο Ν. 1315/1983⁶² «περί κύρωσης της Συμβάσεως 80/26-10-1973 του Συμβουλίου της Ευρώπης για την μεταφορά των ανθρωπίνων σορών μεταξύ των Κρατών Μελών του». Μέσω δεκαπέντε άρθρων καθορίζονται οι μέγιστες απαιτήσεις για την αποστολή μιας σορού όπως και για τη διαμετακομίδή της και την εισαγωγή σε ένα κράτος μέλος⁶³.

Εξαιτίας της αύξησης του πληθυσμού και της έντονης αστικοποίησης, την οποία προκάλεσε η ραγδαία ανοικοδόμηση στα μεγάλα αστικά κέντρα, την εικοσαετία 1970-1990 οι ελληνικές κυβερνήσεις κλήθηκαν να εκδώσουν σειρά νομοθετημάτων⁶⁴ αναφορικά με την κατασκευή και την ίδρυση των κοιμητηρίων, την απόδοση ορισμών

⁶¹ ΦΕΚ 63/Α/8-4-1975.

⁶² ΦΕΚ 3/Α/11-1-1983.

⁶³ Άρ. 2 του Ν. 1315/1983 (ΦΕΚ 3/Α/11-1-1983).

⁶⁴ Δηλαδή τα ακόλουθα νομοθετήματα: α) Υ.Α. αριθ. Α5/1210 της 19^{ης} Απριλίου/10^{ης} Μαΐου 1978, (ΦΕΚ 424/Β/10-5- 1978) «Περί όρων ιδρύσεως κοιμητηρίων», β) Π.Δ. 1128/1980 (ΦΕΚ 284/Α/15-12-1980) «Περί Ορισμού Αποστάσεων Δια Ίδρυση Κοιμητηρίων», γ) άρ. 29 του Ν.2508/1997 (ΦΕΚ 124/Α/13-6-1997) αναφορικά με την μείωση αποστάσεων ιδρύσεως κοιμητηρίων και δ) υπ' αριθμ. 26882/5769/1998 (ΦΕΚ 838/Δ/23-10-1998) κοινή απόφαση των Υπουργών Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων και Υγείας και Πρόνοιας με τίτλο «Καθορισμός δικαιολογητικών και διαδικασίας για τη μείωση των αποστάσεων των ιδρυομένων ή επεκτεινομένων κοιμητηρίων».

ως προς τους χώρους και τις παρεχόμενες υπηρεσίες, όπως και για την διαχείριση των ενοριακών ναών εντός των κοιμητηρίων⁶⁵.

Επιπρόσθετα, λόγω της έντονης θρησκευτικότητας στην Ελλάδα και τις σχέσεις της Εκκλησίας με την Πολιτεία, όπως αυτές προβλέπονται στο άρ. 3 του Ελληνικού Συντάγματος και δεδομένου ότι επικρατούσα θρησκεία στην Ελλάδα είναι η θρησκεία της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας του Χριστού, η διαδικασία της αποτέφρωσης, διαδικασία μη αποδεκτή από την Εκκλησία, ρυθμίστηκε νομοθετικά αρχικά όσον αφορά για την υπηρεσία με το άρ. 35 του Ν. 3448/2006⁶⁶ με τίτλο «Αποτέφρωση Νεκρών» και τροποποιήθηκε τη δεκαετία του 2010 με πλήθος άρθρων⁶⁷ σε διάσπαρτους νόμους, ενώ όσον αφορά την ίδρυση κέντρων αποτέφρωσης και την οργάνωση της εν λόγω διαδικασίας εκδόθηκε το Π.Δ. 31/2009⁶⁸ «Περί προϋποθέσεων δημιουργίας Κέντρων Αποτέφρωσης Νεκρών». Τέλος, για τον ίδιο λόγο στην Ελληνική Επικράτεια δεν έχουν εκδοθεί νόμοι για την ίδρυση, κατασκευή και λειτουργία μουσουλμανικών, εβραϊκών και άλλων αλλόθρησκων και αλλόδοξων κοιμητηρίων.

Τέλος, η οικονομική διαχείριση των κοιμητηρίων στην Ελλάδα διενεργείται από τις τοπικές αρχές μέσω πίνακα τελών και δικαιωμάτων που ψηφίζεται σε ετήσια βάση όπως προβλέπεται στη νομοθεσία που τη διέπει την διοίκηση και διαχείριση των δήμων και κοινοτήτων⁶⁹, ενώ από τον Ποινικό Κώδικα έχουν καταργηθεί όλες οι διατάξεις που ίσχυαν πενήντα πλέον χρόνια και αφορούσαν την τυμβωρυχία και την κακόβουλη βλασφημία και καθύβριση θρησκευμάτων⁷⁰.

⁶⁵ Ν. 547/1977 (ΦΕΚ 56/Α/23-2-1977) «Περί Διοικήσεως και διαχειρίσεως των μη ενοριακών ναών των κοιμητηρίων».

⁶⁶ ΦΕΚ 57/Α/15-3-2006.

⁶⁷ Δηλαδή τα ακόλουθα άρ.: α) με το άρ. 48 του Ν. 4277/2014 (ΦΕΚ 156Α) «Νέο Ρυθμιστικό Σχέδιο Αθήνας – Αττικής και άλλες διατάξεις», β) με τα άρ. 14 και 92 του Ν.4368/21-02-2016 (ΦΕΚ 21Α) «Μέτρα για την επιτάχυνση του κυβερνητικού έργου και άλλες διατάξεις.» και γ) με τα άρ. 133 και 139 του Ν. 4483/2017 (ΦΕΚ 107Α) «Ρυθμίσεις για τον εκσυγχρονισμό του θεσμικού πλαισίου οργάνωσης και λειτουργίας των Δημοτικών Επιχειρήσεων Ύδρευσης Αποχέτευσης (Δ.Ε.Υ.Α.) και άλλες διατάξεις.».

⁶⁸ ΦΕΚ 49/Α/23-3-2009.

⁶⁹ Ενδεικτικά παρατίθενται: α) ο Ν. 3463/08-06-2006 «Κύρωση του Κώδικα Δήμων και Κοινοτήτων» σε συνδυασμό με το άρ. 82 του Ν. 3852/2010 (ΦΕΚ 87 Α/7-6-2010) «Νέα Αρχιτεκτονική της Αυτοδιοίκησης και της Αποκεντρωμένης Διοίκησης» και β) ο Ν. 4978/2022 (ΦΕΚ 190/Α/7-10-2022) «Κώδικας Είσπραξης Δημοσίων Εσόδων».

⁷⁰ Ν. 4619/2019 (ΦΕΚ 95/Α/11-6-2019).

Συνεπώς, από την ισχύουσα έως και σήμερα νομοθεσία, παρατηρείται ότι ο Έλληνας νομοθέτης δίνει μεγαλύτερη έμφαση στην νομοθετική ρύθμιση πολεοδομικών θεμάτων μέσω της θέσπισης πολεοδομικών διατάξεων που αφορούν την κατασκευή και συντήρηση των κοιμητηρίων, ενώ όσον αφορά την πολιτιστική, θρησκευτική και λατρευτική διαδικασία θεσπίζει λίγες και αόριστες διατάξεις⁷¹.

4.2 Το νομοθετικό πλαίσιο της Σκανδιναβίας

Η Σκανδιναβία, μέρος της Βόρειας Ευρώπης, γενικά θεωρείται ότι αποτελείται από τις δύο χώρες της Σκανδιναβικής Χερσονήσου, τη Νορβηγία και τη Σουηδία, με την προσθήκη της Δανίας. Ορισμένοι γεωγράφοι υποστηρίζουν τη συμπερίληψη της Φινλανδίας για γεωλογικούς και οικονομικούς λόγους και της Ισλανδίας και των Νήσων Φερόε με το επιχείρημα ότι οι κάτοικοί τους μιλούν βορειογερμανικές (ή σκανδιναβικές) γλώσσες που σχετίζονται με αυτές της Νορβηγίας και της Σουηδίας. Συνήθως, όταν αυτές οι άλλες περιοχές προστίθενται στη Νορβηγία, τη Σουηδία και τη Δανία, η ομάδα ονομάζεται «Σκανδιναβικές χώρες»⁷².

Στην παρούσα υποενότητα θα πραγματοποιηθεί μια σύντομη αναφορά μία σύντομη αναφορά στο νομοθετικό πλαίσιο που διέπει την ίδρυση και λειτουργία των κοιμητηρίων στη Δανία, τη Νορβηγία και τη Σουηδία και στο τέλος θα καταγραφούν τυχόν ομοιότητες.

4.2.1 Νορβηγία.

Οι κανόνες για τις κηδείες και τις ταφές βρίσκονται στον Νόμο περί κηδειών και στους επιμέρους κανονισμούς του Νόμου, τους Κανονισμούς κηδειών. Ο Νόμος της Νορβηγίας για τα κοιμητήρια⁷³ τέθηκε σε ισχύ την 1^η Ιανουαρίου 1997 και ρυθμίζει τις απαιτήσεις για τους χώρους ταφής, την αποτέφρωση, τα μνημεία και τις κηδείες, αποτελεί συνδυασμό του νόμου του έτους 1897⁷⁴ για τις εκκλησίες και τα νεκροταφεία

⁷¹ λ.χ. άρ. 5 του Α.Ν. 582/1968 (ΦΕΚ 225/Α/28-9-1968).

⁷² Britannica, The Editors of Encyclopaedia (2023), Scandinavia. Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/place/Scandinavia>.

⁷³ Ν. 32 της 7^{ης} Ιουνίου 1996.

⁷⁴ Ψηφίστηκε την 3^η Αυγούστου 1897.

και του νόμου του έτους 1913⁷⁵ για την αποτέφρωση. Ο Νόμος αυτός, δεν έχει υποστεί ουσιαστικές τροποποιήσεις έως και σήμερα, με τη σημαντικότερη εξ αυτών να αφορά στην αντικατάσταση του όρου «κοιμητήριο» με τη φράση «ταφικός χώρος»⁷⁶.

Από τις πρώτες κιόλας, διατάξεις διαφαίνεται η σχέση της πολιτείας και της Εκκλησίας της Νορβηγίας, καθότι στο άρ. 1 του Νόμου ρητά αναφέρεται ότι τα κοιμητήρια ανήκουν στο ιδιοκτησιακό καθεστώς της Εκκλησίας, υποχρεώνοντας παράλληλα τις τοπικές αρχές να διαθέτουν επάρκεια των χώρων ταφής⁷⁷ και να προβούν σε ρυθμίσεις για αυτούς⁷⁸. Συνεπώς, στα νορβηγικά κοιμητήρια παρότι η ιδιοκτησία της γη ανήκει στην Λουθηρανική Χριστιανική Εκκλησία της Νορβηγίας, μέσω του Κοινοτικού Εκκλησιαστικού Συμβουλίου, εντούτοις την νομική ευθύνη στη διαχείριση και τη συντήρηση λόγω ειδικών ρυθμίσεων την έχουν οι τοπικές αρχές..

Μέσω των επόμενων διατάξεων του Νόμου ρυθμίζονται οι όροι για το δικαίωμα ταφής⁷⁹, το άνοιγμα των τάφων και τη μετακίνηση των σορών⁸⁰, της διάρκειας του ενταφιασμού⁸¹ και τις απαιτήσεις για τη συμπεριφορά των ανθρώπων στους χώρους ταφής⁸². Στο τρίτο κεφάλαιο του Νόμου προβλέπονται διατάξεις για την διαχείριση του τάφου, λ.χ. την διόρθωση, μεταφορά και κατάσχεση. Τέλος, έχουν ψηφιστεί γενικές διατάξεις που περιλαμβάνουν γενικότερες διατάξεις, λ.χ. για τους ιδιωτικούς τάφους⁸³, για την διοικητική ευθύνη⁸⁴ και την τήρηση μητρώου αποτρεφωθέντων⁸⁵.

Βασισμένο στην ρητή πρόβλεψη του άρ. 26 του Νόμου περί κηδειών της Νορβηγίας για έκδοση κανονισμών από το Υπουργείο Παιδείας και Οικογένειας προς εφαρμογή και συμπλήρωση του Νόμου, το εν λόγω Υπουργείο εξέδωσε το έτος 1997

⁷⁵ Ψηφίστηκε την 3^η Μαΐου 1913.

⁷⁶ Ν. 40 της 26^{ης} Αυγούστου 2011.

⁷⁷ άρ. 2 του Ν. 32 της 7^{ης} Ιουνίου 1996.

⁷⁸ άρ. 3 και έως και 5 και άρ. 21 του Ν. 32 της 7^{ης} Ιουνίου 1996.

⁷⁹ άρ. 6 του Ν. 32 της 7^{ης} Ιουνίου 1996.

⁸⁰ άρ. 7 του Ν. 32 της 7^{ης} Ιουνίου 1996.

⁸¹ άρ. 8 του Ν. 32 της 7^{ης} Ιουνίου 1996.

⁸² Κεφάλαιο 2 του Ν. 32 της 7^{ης} Ιουνίου 1996.

⁸³ Αν και δημόσια προσβάσιμα, τα κοιμητήρια φιλοξενούν ιδιωτικούς τάφους σύμφωνα με το άρ. 22 του Ν. 32 της 7^{ης} Ιουνίου 1996.

⁸⁴ άρ. 23 του Ν. 32 της 7^{ης} Ιουνίου 1996.

⁸⁵ άρ. 25 του Ν. 32 της 7^{ης} Ιουνίου 1996.

τον με αριθμ. 16⁸⁶ Κανονισμό Κοιμητηρίων. Ο Κανονισμός αυτός υπέστη αρκετές τροποποιήσεις⁸⁷ για να καταλήξει στην μορφή που ισχύει σήμερα. Ο Κανονισμός αποτελείται από έξι κεφάλαια τα οποία ρυθμίζουν στο σύνολό τους την κατασκευή, συντήρηση, διαχείριση και λειτουργία των νορβηγικών κοιμητηρίων.

Σχετικά με τις εγκαταστάσεις του κοιμητηρίου, τα κοιμητήρια αποτελούν καλά συντηρημένους χώρους⁸⁸ που μοιάζουν με πάρκα, συμπεριλαμβάνονται στις πράσινες αστικές υποδομές και αποσκοπούν στην κάλυψη των αναγκών ταφής και αποτέφρωσης όλων των πολιτών αλλά δεν αποκλείεται και μια πιο ποικιλόμορφη χρήση τους ως χώρους δραστηριοτήτων αναψυχής, όπως περπάτημα ή η βόλτα με σκύλους και πικνίκ⁸⁹. Η έντονη περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση του νομοθέτη της Νορβηγίας διαφαίνεται σ' όλο το κείμενο, όπου με διατάξεις του άλλοτε καθορίζει την περίφραξη κοιμητηρίων με φυσικά εμπόδια⁹⁰ και ρυθμίζει τα υπόγεια ύδατα και την αποχέτευση⁹¹, με αποτέλεσμα τα νορβηγικά κοιμητήρια να περιβάλλονται από φυσικά στοιχεία, όπως υδάτινα στοιχεία και δέντρα και άλλοτε περιορίζει τα ταφικά μνημεία⁹² και τον καθορισμό των υλικών κατασκευής τόσο ταφικών μνημείων⁹³ όσο και των φερέτρων⁹⁴.

Αναφορικά με τον τρόπο του ενταφιασμού, τα κοιμητήρια της Νορβηγίας φιλοξενούν τόσο την ταφή σε φέρετρο όσο και την ταφή της τέφρας, γεγονός που συνεπάγεται ότι δεν υπάρχει διαφορά μεταξύ των νεκροταφείων και των κήπων κρεματόριων, όπως συνηθίζονται σε άλλα μέρη της Ευρώπης⁹⁵.

⁸⁶ Ψηφίστηκε την 10^η Ιανουαρίου 1997.

⁸⁷ α) άρ. 1672 του Κανονισμού της 11^{ης} Δεκεμβρίου 2002, β) άρ. 1328 του Κανονισμού της 18^{ης} Δεκεμβρίου 2012, γ) άρ. 41 του Κανονισμού της 22^{ης} Ιανουαρίου 2014, δ) άρ. 857 του Κανονισμού της 8^{ης} Ιουνίου 2018, ε) άρ. 1667 του Κανονισμού της 28^{ης} Νοεμβρίου 2018, στ) άρ. 560 της υπουργικής τροποποίησης του Κανονισμού της 3^{ης} Μαΐου 2019, ζ) άρ. 1799 του Κανονισμού της 13^{ης} Δεκεμβρίου 2019, η) άρ. 2543 του Κανονισμού της 20^{ης} Νοεμβρίου 2020, θ) άρ. 3560 του Κανονισμού της 14^{ης} Δεκεμβρίου 2021, ι) άρ. 1023 του Κανονισμού της 14^{ης} Ιουνίου 2022 και ια) άρ. 399 του Κανονισμού της 23^{ης} Μαρτίου 2023.

⁸⁸ άρ. 1 έως και 6 του Κανονισμού με αρ. 16 της 10^{ης} Ιανουαρίου 1997.

⁸⁹ άρ. 9 του Κανονισμού με αρ. 16 της 10^{ης} Ιανουαρίου 1997.

⁹⁰ άρ. 7 του Κανονισμού με αρ. 16 της 10^{ης} Ιανουαρίου 1997.

⁹¹ άρ. 8 του Κανονισμού με αρ. 16 της 10^{ης} Ιανουαρίου 1997.

⁹² άρ. 20 και 21 του Κανονισμού με αρ. 16 της 10^{ης} Ιανουαρίου 1997.

⁹³ άρ. 22 του Κανονισμού με αρ. 16 της 10^{ης} Ιανουαρίου 1997.

⁹⁴ άρ. 29 και 31 του Κανονισμού με αρ. 16 της 10^{ης} Ιανουαρίου 1997.

⁹⁵ Κεφάλαια 2 και 5 του Κανονισμού με αρ. 16 της 10^{ης} Ιανουαρίου 1997.

Το πόσο σημαντική είναι η θέση του κοιμητηρίου για μία τοπική κοινωνία της Νορβηγίας τονίζεται και στην στρατηγική του Όσλο, που εγκρίθηκε το 2017⁹⁶ και παρέχει γενικές κατευθύνσεις για τη διαχείριση και τον σχεδιασμό των κοιμητηρίων. Μέσα σε δεκατρείς σελίδες παρουσιάζονται: α) οι στόχοι της στρατηγικής και συνδέονται με τη συνολική προοπτική του Όσλο ως πράσινης, χωρίς αποκλεισμούς και δημιουργικής πόλης με χώρο για όλους, β) μέσω της στρατηγικής παρουσιάζεται η ιστορία των κοιμητηρίων του Όσλο και τη σύγχρονη κατάσταση και τις προκλήσεις τους και γ) συζητούνται οι λειτουργίες των κοιμητηρίων. Συνοψίζοντας, περιγράφει ένα γενικό όραμα για τα κοιμητήρια, θέτει στόχους για την ανάπτυξη και τη διαχείριση των κοιμητηρίων⁹⁷ και αποβλέπει σε μια πιο βιώσιμη αντιμετώπιση εντάσσοντας μέσα ψηφιοποίησης στην λειτουργία τους.

4.2.2 Σουηδία.

Ιστορικά, στη Σουηδία τον Μεσαίωνα έγινε σύνηθες να χτίζονται κοιμητήρια δίπλα σε εκκλησίες. Από τα τέλη του 18^{ου} αιώνα τα κοιμητήρια αρχίζουν να διαμορφώνονται σύμφωνα με τα αισθητικά ιδανικά με γεωμετρικές κατόψεις για ογκόλιθους, συστήματα περιπάτου και φυτεύσεις, με δέντρα στη σειρά κατά μήκος της εξωτερικής άκρης, αλλά και λεωφόροι μέσα σε αυτό. Τα δέντρα, με την υγιεινή και την καταπράσινή τους όψη, θα αμβλύνουν το ανθυγιεινό περιβάλλον που θεωρούνταν ότι ήταν τα κοιμητήρια. Τον 19^ο αιώνα, επίσης, εισήχθησαν τα κοιμητήρια των πάρκων, τα οποία ήταν εμπνευσμένα από αγγλικούς κήπους, τα οποία ήταν πιο ευχάριστα αισθητικά και παρείχαν περισσότερο χώρο για πράσινο. Κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα, η αυστηρή γεωμετρία των κοιμητηρίων έχει χαλαρώσει, γίνεται καλύτερη προσαρμογή στο υπάρχον περιβάλλον και έχουν δημιουργηθεί πολλά δασικά κοιμητήρια.

⁹⁶ Oslo municipality, (2017) Fremtidens gravplass – gode, grønne byrom, Byrådssak 253/2017 Διαθέσιμο στο: https://tjenester.oslo.kommune.no/ekstern/einnsyn-fillager/filtjeneste/fil?virksomhet=976819853&filnavn=vedlegg%2F2017_12%2F1231635_1_1.pdf.

⁹⁷ Grabalov, P. & Nordh, H. (2022) The Future of Urban Cemeteries as Public Spaces: Insights from Oslo and Copenhagen, *Planning Theory & Practice*, 23, σελ. 81-98, doi: [10.1080/14649357.2021.1993973](https://doi.org/10.1080/14649357.2021.1993973).

Στο Σουηδικό Κώδικα Καταστατικού (SFS)⁹⁸, οι πρώτες αναφορές για τις ταφές βρίσκονται στο N. 1957:585 για τη γείωση⁹⁹, ο οποίος απαρτίζεται από δύο ενότητες, την πρώτη ενότητα που αφορά γενικές διατάξεις και τη δεύτερη για την ταφή εντός της Σουηδικής Εκκλησίας. Οι ταφικοί χώροι, λοιπόν, διακρίνονται εξ ορισμού σε δημόσιους και ιδιωτικούς χώρους ταφής¹⁰⁰ και αναγνωρίζεται το δικαίωμα ταφής ανεξαρτήτου θρησκευτικού δόγματος¹⁰¹. Τέλος, η Σουηδική Εκκλησία αναλαμβάνει την διαδικασία του ενταφιασμού¹⁰² και μέσω του εκκλησιαστικού της εγχειριδίου να την καθορίσει¹⁰³. Ο Νόμος αυτός υπέστη δύο τροποποιήσεις¹⁰⁴, με σημαντικότερη την διάθεση εξουσίας στη Σουηδική Εκκλησία της μίσθωσης, προσωρινής ή μη, των αιθουσών εκκλησιών για τις κηδείες¹⁰⁵. Χαρακτηριστικό, όμως, είναι ότι δεν προβλέπει καμία διάταξη για την κατασκευή και το έδαφος του κοιμητηρίου.

Η αποτέφρωση και η αυξημένη κινητικότητα του πληθυσμού έχουν δημιουργήσει νέους τύπους συνθηκών ταφής, έτσι, το έτος 1963, η σουηδική νομοθεσία των κοιμητηρίων εμπλουτίζεται με δύο ακόμη πιο λεπτομερείς νόμους για τον ενταφιασμό και τα δικαιώματά του, τον N. 1963:537 περί ταφικών δικαιωμάτων και τον N. 1963:540 περί ανακοίνωσης της κηδείας¹⁰⁶. Ο N. 1963:537 αποτελείται από διατάξεις που καθορίζουν τα εμπράγματα δικαιώματα που ενυπάρχουν σε ένα κοιμητήριο¹⁰⁷, θεσμοθετούν ήδη ισχύοντες εθιμοτυπικούς κανόνες επιμέλειας ενός ταφικού χώρου¹⁰⁸ και καθιερώνουν ποινές σε περίπτωση παράβασης του νόμου¹⁰⁹. Παρουσιάζεται, λοιπόν, μιας μορφής προσωρινή ιδιοκτησία επί του ταφικού χώρου από τους συγγενείς του θανόντος με περιορισμό του δικαιώματος χρήσης του τάφου με

⁹⁸ Περιέχει τους νόμους της χρονολογικής συνόδου του Riksdag (νομοθετικό σώμα και ανώτατο όργανο λήψης αποφάσεων της Σουηδίας), δηλαδή τους κανονισμούς της κυβέρνησης και τα διατάγματα.

⁹⁹ Εκδόθηκε την 25^η Οκτωβρίου 1957.

¹⁰⁰ άρ. 2 του N. 1957:585.

¹⁰¹ άρ. 4 και 8 του N. 1957:585.

¹⁰² άρ. 6 επ. του N. 1957:585.

¹⁰³ άρ. 7 του N. 1957:585.

¹⁰⁴ N. 1963:538 και N. 1982:378.

¹⁰⁵ N. 1982:378.

¹⁰⁶ Εκδόθηκαν την 18^η Οκτωβρίου 1963.

¹⁰⁷ Κεφάλαιο Περί τόπου ταφής.

¹⁰⁸ Κεφάλαιο Σχετικά με τα ταφικά δικαιώματα.

¹⁰⁹ Κεφάλαιο Ειδικές διατάξεις.

το ανώτερο διάστημα στα πενήντα χρόνια¹¹⁰, ενώ καθορίζεται και η κληρονομική διαδοχή του δικαιώματος αυτού¹¹¹. Για πρώτη φορά, μάλιστα, εκδίδονται νόμοι στην Σουηδία που περιλαμβάνουν περιορισμούς των δικαιωμάτων και πρόστιμα σε περίπτωση παράβασης των διατάξεων. Και αυτός ο Νόμος υπέστη αρκετές τροποποιήσεις¹¹² την επόμενη εικοσαετία με σημαντικότερη την ένταξη του άρ. 18 για τα κρεματορία και την αποτέφρωση και του άρ. 19 για τους κανονισμούς για τη μεταφορά των λειψάνων εντός και εκτός της χώρας.

Παράλληλα, ο Ν. 1963:540 επικεντρώνεται στην ανάλυση των διαδικασιών, διοικητικών¹¹³ κυρίως, και των τρόπων που συντελείται ο ενταφιασμός, μέσω ταφής¹¹⁴, κρεματορίου¹¹⁵, αποτέφρωσης¹¹⁶ ακόμα και μεταφοράς¹¹⁷, καθώς και με την πορεία¹¹⁸ της τέφρας μετά την αποτέφρωση¹¹⁹. Και ο Νόμος αυτός υπέστη σωρεία τροποποιήσεων¹²⁰ ακόμα και καταργήσεων διατάξεων¹²¹, οι οποίες έχουν τη βάση τους σε λόγους εξοικονόμησης χώρων¹²² στα κοιμητήρια της Σουηδίας και στην ταχύτερη ολοκλήρωση των διαδικασιών¹²³.

¹¹⁰ άρ. 6 έως και 8 του Ν. 1963:537.

¹¹¹ άρ. 9 του Ν. 1963:537.

¹¹² α) Ν. 1971:633, β) Ν. 1977:697, γ) Ν.1980:127, δ) Ν.1981:858 και Ν. 1988:956.

¹¹³ άρ. 1 έως και 4 του Ν. 1963:540.

¹¹⁴ Κεφάλαιο περί ταφών του Ν. 1963:540 .

¹¹⁵ Κεφάλαιο Σχετικά με το κρεματοριο του Ν. 1963:540.

¹¹⁶ Κεφάλαιο περί ταφής και αποτέφρωσης του Ν. 1963:540.

¹¹⁷ Κεφάλαιο Μεταφορά σκόνης μετά του νεκρού από τη Σουηδία του Ν. 1963:540.

¹¹⁸ Κεφάλαιο Ταφή και αποτέφρωση της τέφρας μετά θάνατον του Ν. 1963:540.

¹¹⁹ Κεφάλαια Η διαδικασία με στάχτη μετά τη φωτιά και Αφαίρεση θαμμένης σκόνης ή στάχτης του Ν. 1963:540.

¹²⁰ α) Ν. 1967:332, β) Ν. 1967:619, γ) Ν. 1969:682, δ) Ν. 1970:317, ε) Ν. 1975:1006, στ) Ν. 1976:446, ζ) Ν. 1980:423, η) Ν. 1981:554, ι) Ν. 1981:719, ια) Ν. 1982:519, ιβ) Ν. 1983:632, ιγ) Ν. 1988:605 και ιδ) Ν. 1988:1195.

¹²¹ Ενδεικτικά: α) άρ. 34 με το Ν. 1967:619, β) άρ. 17 με το Ν. 1970:317 και γ) άρ. 2 με Ν. 1988:1195

¹²² Ενδεικτικά: α) τροποποίηση άρ.6 και 8 με το Ν. 1981:554 και β) προσθήκη παραγράφου 2 στο άρ. 32 με το Ν. 1980:423.

¹²³ Ενδεικτικά: α) προσθήκη παραγράφου 2 στην υποενότητα 1 στο άρ. 14 με το Ν. 1975:1006, β) προσθήκη υποενότητας 5 στο άρ. 14 με το Ν. 1970:317, γ) προσθήκη παραγράφου 2 στο άρ. 15 με το Ν. 1970:317 και δ) τροποποίηση άρ. 23 με το Ν. 1982:519.

Αυτόν τον κατακερματισμό νόμων στη σουηδική νομοθεσία ήρθε να ενσωματώσει ο Ταφικός Νόμος 1990:1144¹²⁴ του Υπουργείου Κοινωνικών Υποθέσεων. Οι διατάξεις του Νόμου αναλύουν τους χώρους ταφής¹²⁵ και τα κρεματόρια¹²⁶, τη σύνταξη και τήρηση ταφικού χάρτη, ταφικού αρχείου και ταφικού μητρώου¹²⁷, την αποτέφρωση¹²⁸, τα τέλη¹²⁹, την εποπτεία και την επιβολή ποινών¹³⁰. Οι χώροι ταφής περιγράφονται τόσο στον ανωτέρω νόμο όσο και στον νόμο περί πολιτιστικού περιβάλλοντος¹³¹. Δίδεται έμφαση στην καθιέρωση της διατήρησης σε τάξη και αξιοπρέπεια του τόπου ταφής και στην τήρηση της ιερότητας που συνδέεται με το κοιμητήριο. Έντονα απασχολεί τον νομοθέτη ήδη από τις αρχές του 21^{ου} αιώνα η βιωσιμότητα των σουηδικών κοιμητηρίων και για αυτό το λόγο ως προς τα περιβαλλοντικά ζητήματα παρέχονται οδηγίες, λ.χ. για το άνοιγμα ενός τάφου ώστε να μην καταστραφεί η σκόνη ή η στάχτη, ενώ ως προς τα οικονομικά ζητήματα καθορίζεται ο υπολογισμός παράβολων και τελών.

Το τελικό σχέδιο του ισχύοντος Ταφικού Νόμου είναι αποτέλεσμα πολλαπλών τροποποιήσεων¹³², οι οποίες είναι πολλές φορές επεξηγηματικές¹³³ και βασίζονται στον εκσυγχρονισμό της νομοθεσίας προκειμένου να συμβαδίζει με τις οικονομικές¹³⁴,

¹²⁴ Εκδόθηκε την 6^η Δεκεμβρίου 1990.

¹²⁵ Κεφάλαιο 2 του Ν. 1990:1144.

¹²⁶ Κεφάλαιο 3 του Ν. 1990:1144.

¹²⁷ Κεφάλαιο 4 του Ν. 1990:1144.

¹²⁸ Κεφάλαια 5 και 6 του Ν. 1990:1144.

¹²⁹ Κεφάλαιο 9 του Ν. 1990:1144.

¹³⁰ Κεφάλαια 10 και 11 του Ν. 1990:1144.

¹³¹ Κεφάλαιο 4 του Ν. 1988:950.

¹³² α) Ν. 1991:496, β) Ν. 1991:873, γ) Ν. 1991:878, δ) Ν. 1995:834, ε) Ν. 1995:1718, στ) Ν. 1997:996, ζ) Ν. 1999:360, η) Ν. 1999:943, ι) Ν. 1999:1268, ια) Ν. 2000:1186, ιβ) Ν. 2003:633, ιγ) Ν. 2006:633, ιδ) Ν. 2003:699, ιε) Ν. 2008:208, ις) Ν. 2011:1339, ιστ) Ν. 2012:82, ιζ) Ν. 2012:133, ιη) Ν. 2013:379, ιθ) Ν. 2013:552, κ) Ν. 2014:753, κα) Ν. 2016:560, κβ) Ν. 2018:796, κγ) Ν. 2019:867, κδ) Ν. 2023:447 και κε) Ν. 2023:447.

¹³³ Ενδεικτικά: α) άρ. 1 και 2 Κεφάλαιο 1 με τους Ν. 2012:133 και το Ν. 2012:82 αντίστοιχα, β) παρ. 2 του άρ. 6 Κεφάλαιο 2 με το Ν. 2012:82 και γ) άρ. 1 Κεφάλαιο 4 με το Ν. 2003:699

¹³⁴ Ενδεικτικά: α) άρ. 1 Κεφάλαιο 9 με το Ν. 1999:306, β) παρ. 2 του άρ. 2 Κεφάλαιο 9 με το Ν. 2013:379, γ) άρ. 3 Κεφάλαιο 9 με το Ν. 1999:306 και δ) παρ. 2 του άρ. 4 Κεφάλαιο 9 με το Ν. 2023:447.

περιβαλλοντικές¹³⁵, κοινωνικές¹³⁶ και θρησκευτικές¹³⁷ συνθήκες. Και μέσω του Ταφικού Νόμου της Σουηδίας γίνεται αντιληπτό ότι η εμφάνιση που έχουν σήμερα τα κοιμητήρια αντικατοπτρίζουν την άποψη της κοινωνίας για τον θάνατο και την ταφή εδώ και αρκετές εκατοντάδες χρόνια. Ο νομοθέτης, επομένως, τα αντιμετωπίζει σαν ανοιχτά ιστορικά αρχεία, όπου όλοι έχουν πρόσβαση και προβάλλουν την αρχιτεκτονική, θρησκευτική και πολιτιστική κληρονομιά.

Ολοκληρώνοντας την μελέτη της νομοθεσίας της Σουηδίας, πρέπει να σημειωθεί ότι παρότι δεν προβλέπεται κατοχυρώνεται νομικά, αλλά με στόχο την ψηφιοποίηση των διαδικασιών που αφορούν τα κοιμητήρια, χρησιμοποιείται μια εφαρμογή που παρέχει στο κοινό και σε ενδιαφερόμενα μέρη δωρεάν πρόσβαση για αναζήτηση πληροφοριών σχετικά με τάφους και αυτούς που είναι θαμμένοι σε μεγάλο αριθμό νεκροταφείων σε όλη τη χώρα. Δίνει επιπλέον τη δυνατότητα της απεικόνισης του τάφου με χάρτη σε περιπτώσεις όπου υπάρχει διαθέσιμη φωτογραφία από το εν λόγω κοιμητήριο. Στο πλαίσιο, δε, της περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης, σε ορισμένα κοιμητήρια, για παράδειγμα στα τοπικά σχέδια πάρκων της Στοκχόλμης, τους αποδίδονται οικολογικές και κοινωνικές ιδιότητες, όπως η γαλήνη, η μεγαλοπρέπεια των λουλουδιών και ο περίπατος.

4.2.3 Δανία.

Στην Δανία, τα κοιμητήρια αναγνωρίζονται ως μέρος των πράσινων υποδομών, αλλά τα διαχειρίζεται η Λουθηρανική Χριστιανική Εκκλησία της Δανίας¹³⁸ ως επικρατούσα θρησκεία¹³⁹. Τα λαϊκά εκκλησιαστικά κοιμητήρια δηλαδή είναι, με ελάχιστες εξαιρέσεις, οι μόνοι εγκεκριμένοι ταφικοί χώροι. Ως εκ τούτου, κάθε πολίτης έχει δικαίωμα να ταφεί ή να τοποθετήσει μια λάρνακα στα κοιμητήρια της λαϊκής

¹³⁵ Ενδεικτικά: α) παρ. 3 του άρ. 3 Κεφάλαιο 2 με το Ν. 2013:379 και β) παρ. 2 του άρ. 20 Κεφάλαιο 7 με το Ν. 2012:133.

¹³⁶ Ενδεικτικά: α) παρ. 4 του άρ. 6 Κεφάλαιο 5 με το Ν. 2016:560, β) παρ. 2 του άρ. 9 Κεφάλαιο 5 με το Ν. 1999:306 και γ) παρ. 2 του άρ. 8 Κεφάλαιο 7 με το Ν. 2012:133.

¹³⁷ Ενδεικτικά: α) παρ. 2 του άρ. 2 Κεφάλαιο 2 με το Ν. 1999:306, β) περίπτωση 3 άρ. 8 Κεφάλαιο 4 με το Ν. 1991:496 και γ) άρ. 3 έως και 6 Κεφάλαιο 10 με το Ν. 2012:133.

¹³⁸ Πράξη με αριθμ. 218 της 23^{ης} Απριλίου 1986 Πράξη στο διοικητικό συμβούλιο και χρήση των εκκλησιών της εθνικής εκκλησίας του Υπουργείου Πόλης, Χώρας και Εκκλησίας της Δανίας.

¹³⁹ άρ. 4 του Κεφαλαίου Ι του Συντάγματος του Βασιλείου της Δανίας της 5^{ης} Ιουνίου 1953.

εκκλησίας στην ενορία της κατοικίας. Κατόπιν των ανωτέρων, η νομοθετική πρωτοβουλία και η εποπτεία αναφορικά με τα ζητήματα διαχείρισης των κοιμητηρίων, λ.χ. η έκδοση νόμων και διαταγμάτων, ανήκει τόσο στις πολιτειακές αρχές όσο και στην Εκκλησία. Ως αποτέλεσμα, οι νόμοι περί ταφής και αποτέφρωσης – η λεγόμενη Ταφική Πράξη – εκδίδονται από το Βασιλιά αφού εγκριθούν από το Κοινοβούλιο της Δανίας ενώ τα διατάγματα και οι εγκύκλιοι για τη χρήση των κοιμητηρίων εκδίδονται από την Εκκλησία. Στο σημείο, δεν πρέπει να παραληφθεί το γεγονός ότι με την έκδοση κάθε νέου νόμου ή διατάγματος καταργείται η ισχύς του προηγούμενου.

Η ένταξη των κοιμητηρίων στις πράσινες υποδομές διαφαίνεται στην έκδοση το έτος 1962 εγκυκλίου¹⁴⁰ για την υλοτόμηση δέντρων σε εκκλησίες και κοιμητήρια. Στηριζόμενη σε αυτή την εγκύκλιο, εκδίδεται η πρώτη αναλυτική νομοθετική ρύθμιση για τα κοιμητήρια της Δανίας ο Νόμος με αριθμ. 218 της 23^{ης} Απριλίου 1986¹⁴¹ για το διοικητικό συμβούλιο και χρήση των ναών της λαϊκής εκκλησίας και των κοιμητηρίων, ο οποίο αποτέλεσε τη βάση για την έκδοση του Διατάγματος με αριθμ. 389 της 20^{ης} Ιουνίου 1986¹⁴² για τα εκκλησιαστικά κτίρια και τα κοιμητήρια της Λαϊκής Εκκλησίας. Στα κεφάλαια II και III του Διατάγματος περιλαμβάνονται διατάξεις για την κατασκευή και επέκταση των κοιμητηρίων¹⁴³, τις κτιριακές υποδομές εντός αυτού¹⁴⁴, τα υλικά κατασκευής φερέτρων και τεφροδόχου¹⁴⁵ – η αποτέφρωση είναι αποδεκτή από την Λουθηρανική Χριστιανική Εκκλησία – και την καταγραφή ταφικών μνημείων¹⁴⁶. Παρατηρείται ότι υπάρχουν νομοθετικές προβλέψεις για διοικητικές λειτουργίες των

¹⁴⁰ Εγκύκλιος αριθμ. 103 της 13^{ης} Απριλίου 1962 της Διακονίας της Εκκλησίας.

¹⁴¹ Υπουργείο Πόλης, Χώρας και Εκκλησίας της Δανίας, Διακήρυξη αριθμ. 218 της 23^{ης} Απριλίου 1986 <https://www.retsinformation.dk/eli/lt/1986/218>.

¹⁴² Υπουργείο Πόλης, Χώρας και Εκκλησίας της Δανίας, Διακήρυξη αριθμ. 389 της 20^{ης} Ιουνίου 1986 <https://www.retsinformation.dk/eli/lt/1986/389>.

¹⁴³ άρ. 15 έως και 17 του Διατάγματος με αριθμ. 389 της 20^{ης} Ιουνίου 1986¹⁴³ για τα εκκλησιαστικά κτίρια και τα νεκροταφεία της Λαϊκής Εκκλησίας.

¹⁴⁴ άρ. 18 έως και 23 του Διατάγματος με αριθμ. 389 της 20^{ης} Ιουνίου 1986¹⁴⁴ για τα εκκλησιαστικά κτίρια και τα νεκροταφεία της Λαϊκής Εκκλησίας.

¹⁴⁵ άρ. 28 έως και 30 του Διατάγματος με αριθμ. 389 της 20^{ης} Ιουνίου 1986¹⁴⁵ για τα εκκλησιαστικά κτίρια και τα νεκροταφεία της Λαϊκής Εκκλησίας.

¹⁴⁶ Κεφάλαιο III του Διατάγματος με αριθμ. 389 της 20^{ης} Ιουνίου 1986¹⁴⁶ για τα εκκλησιαστικά κτίρια και τα νεκροταφεία της Λαϊκής Εκκλησίας.

κοιμητηρίων, όπως η ψήφιση καταστατικού κάθε κοιμητηρίου¹⁴⁷ και η σύνταξη χάρτη¹⁴⁸, καθώς και η διατήρηση αρχείου¹⁴⁹. Λόγω ασάφειας και αοριστίας της διάταξης για την λειτουργία και συντήρηση του αρχείου του κοιμητηρίου εκδόθηκε η Εγκύκλιος αριθμ. 12040 της 8^{ης} Αυγούστου 1990 σχετικά με την τήρηση αρχείων κοιμητηρίων, εγκύκλιος που εξειδικεύει τις διαδικασίες, διευκρινίζει τις απαιτήσεις ασφαλείας και καθορίζει την επίβλεψη του κοιμητηριακού αρχείου. Η οικονομική διαχείριση, από την άλλη, του κοιμητηρίου πραγματοποιείται σύμφωνα με το νόμο¹⁵⁰ από το εκκλησιαστικό ταμείο.

Με το Διάταγμα με αριθμ. 527 της 19^{ης} Ιουνίου 1992 εκσυγχρονίστηκε η νομοθεσία των κοιμητηρίων, καταργώντας τις διατάξεις για τον τρόπο υπολογισμού της έκτασης του κοιμητηρίου και των υλικών κατασκευής του νεκροτομείου. Επιπλέον, ενσωματώνονται σε λιγότερες διατάξεις οι προβλέψεις για τις κτιριακές υποδομές του κοιμητηρίου¹⁵¹, ενώ προστίθενται διατάξεις για την αποχέτευση και τη φύτευση δένδρων¹⁵². Εν συνεχεία, με το Διάταγμα με αριθμ. 1238 της 22^{ας} Οκτωβρίου 2007 επέρχονται δύο σημαντικές τροποποιήσεις στις διατάξεις για την αγορά και πώληση γης και κτιρίων του κοιμητηρίου¹⁵³ και στη χρήση χημικών παραγόντων¹⁵⁴. Σύμφωνα με την πρώτη τροποποίηση δίδεται η δυνατότητα για πώληση γης ή κτιρίων που ανήκουν στο κοιμητήριο, ενώ σύμφωνα με την δεύτερη τροποποίηση επιτρέπεται η χρήση χημικών παραγόντων, όταν η τελετή διεξάγεται από την τοπική αρχή, υπό την προϋπόθεση το δημοτικό συμβούλιο να έχει λάβει σχετική απόφαση και με την

¹⁴⁷ άρ. 27 του Διατάγματος με αριθμ. 389 της 20^{ης} Ιουνίου 1986¹⁴⁷ για τα εκκλησιαστικά κτίρια και τα νεκροταφεία της Λαϊκής Εκκλησίας.

¹⁴⁸ άρ. 33 και 34 του Διατάγματος με αριθμ. 389 της 20^{ης} Ιουνίου 1986¹⁴⁸ για τα εκκλησιαστικά κτίρια και τα νεκροταφεία της Λαϊκής Εκκλησίας.

¹⁴⁹ άρ. 32 του Διατάγματος με αριθμ. 389 της 20^{ης} Ιουνίου 1986¹⁴⁹ για τα εκκλησιαστικά κτίρια και τα νεκροταφεία της Λαϊκής Εκκλησίας.

¹⁵⁰ Πράξη με αριθμ. 645 της 19^{ης} Δεκεμβρίου 1984 για τα οικονομικά της εθνικής εκκλησίας.

¹⁵¹ άρ. 14 και 15 του Διατάγματος με αριθμ. 527 της 19^{ης} Ιουνίου 1992 για τα εκκλησιαστικά κτίρια και τα νεκροταφεία της Λαϊκής Εκκλησίας.

¹⁵² άρ. 19 και 20 του Διατάγματος με αριθμ. 527 της 19^{ης} Ιουνίου 1992 για τα εκκλησιαστικά κτίρια και τα νεκροταφεία της Λαϊκής Εκκλησίας.

¹⁵³ άρ. 13 του Διατάγματος με αριθμ. 1238 της 22^{ας} Οκτωβρίου 2007 για τα εκκλησιαστικά κτίρια και τα νεκροταφεία της Λαϊκής Εκκλησίας.

¹⁵⁴ άρ. 18 του Διατάγματος με αριθμ. 1238 της 22^{ας} Οκτωβρίου 2007 για τα εκκλησιαστικά κτίρια και τα νεκροταφεία της Λαϊκής Εκκλησίας.

εξαίρεση της χρήσης σε χώρους αναχωμάτων και των πρόποδων αυτών. Η δυνατότητα, δε, κατάργησης του κοιμητηρίου με απόφαση της Εκκλησίας για πρώτη φορά εμφανίζεται με το Διάταγμα με αρ. 338 της 29^{ης} Μαρτίου 2014.

Σχετικά με τι πολιτειακές νομοθετικές ρυθμίσεις, τον 19^ο αιώνα έως και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα παρατηρείται μια πληθώρα νομοθεσιών¹⁵⁵ που αφορούν τα κοιμητήρια. Το πρώτο πλήρες νομοθετικό κείμενο για την ταφή στη Δανία είναι ο νόμος περί ταφής και αποτέφρωσης, η Ταφική Πράξη, με αρ. 346 που εκδόθηκε το έτος 1975. Στον νόμο αυτό περιγράφονται οι διαδικασίες ενταφιασμού¹⁵⁶, οι αιτήσεις που αποτελούν προϋπόθεση αυτών¹⁵⁷, η διαδικασία της κηδείας¹⁵⁸ και τέλος οι προϋποθέσεις για τον ενταφιασμό από άλλες θρησκείες και δόγματα¹⁵⁹. Με την πρώτη τροποποίηση¹⁶⁰ του Νόμου εισάγεται εξαίρεση από την πρόβλεψη ότι όλα τα ανθρώπινα λείψανα πρέπει να διατίθενται σε νεκροταφείο, με την αποδοχή της διασποράς της τέφρας στη φύση¹⁶¹, ενώ στις επόμενες τροποποιήσεις¹⁶² ουσιαστική

¹⁵⁵ 1) Διάταγμα της 7^{ης} Νοεμβρίου 1682 για ταφές στη Δανία και τη Νορβηγία. 2) Διάταγμα της 22^{ας} Φεβρουαρίου 1805 για τη Δανία και τη Νορβηγία, που απαγορεύει τη διευθέτηση νέων τάφων στις εκκλησίες και ορίζει τους όρους υπό τους οποίους μπορούν να χρησιμοποιηθούν οι σημερινές ταφές ιδιοκτησίας. 3) Διάταγμα της 5^{ης} Ιανουαρίου 1811 σχετικά με τον τρόπο αντιμετώπισης κειμένων για εκκλησιαστική μουσική και με επικήδειους στίχους. 4) Διάταγμα με αριθμ. 155 της 30^{ης} Νοεμβρίου 1874 περί μεταβίβασης θανόντων και κοινών κτημάτων § 2, 2ο σημείο. 5) Διάταγμα με αριθμ. 100 της 19^{ης} Απριλίου 1907 για διάφορα θέματα σχετικά με τις κηδείες. 6) Βασιλικό διάταγμα 61 της 16^{ης} Μαρτίου 1910 σχετικά με την πρόσβαση των ιερέων του λαϊκού ναού για να συνδράμουν στις κηδείες όπου γίνεται η καύση. 7) Βασιλικό διάταγμα 75 της 26^{ης} Μαρτίου 1910 σχετικά με την έγκριση των ταφικών τελετουργιών των ομολογιών που αποκλίνουν από την εθνική εκκλησία. 8) Πράξη με αριθμ. 162 της 18ης Απριλίου 1950 περί καύσης.

¹⁵⁶ Κεφάλαιο 1 του Νόμου με αριθμ. 346 της 26^{ης} Ιουνίου περί ταφής και αποτέφρωσης (Ταφική Πράξη).

¹⁵⁷ Κεφάλαιο 2 του Νόμου με αριθμ. 346 της 26^{ης} Ιουνίου περί ταφής και αποτέφρωσης (Ταφική Πράξη).

¹⁵⁸ Κεφάλαιο 3 του Νόμου με αριθμ. 346 της 26^{ης} Ιουνίου περί ταφής και αποτέφρωσης (Ταφική Πράξη).

¹⁵⁹ Κεφάλαιο 4 του Νόμου με αριθμ. 346 της 26^{ης} Ιουνίου περί ταφής και αποτέφρωσης (Ταφική Πράξη).

¹⁶⁰ Νόμος με αριθμ. 586 της 19^{ης} Ιουνίου 2008 περί ταφής και αποτέφρωσης (Ταφική Πράξη).

¹⁶¹ Παρ. 3 και 4 του άρ. 2 του Νόμος με αριθμ. 586 της 19^{ης} Ιουνίου 2008 περί ταφής και αποτέφρωσης (Ταφική Πράξη).

¹⁶² α) Νόμος με αριθμ. 665 της 16^{ης} Ιουνίου 2010 περί ταφής και αποτέφρωσης (Ταφική Πράξη), β) Νόμος με αριθμ. 906 της 25^{ης} Ιουνίου 2013 περί ταφής και αποτέφρωσης (Ταφική Πράξη), γ) Νόμος με αριθμ. 906 της 25^{ης} Ιουνίου 2013 περί ταφής και αποτέφρωσης (Ταφική Πράξη), δ) Νόμος με αριθμ. 1148 της 11^{ης} Σεπτεμβρίου 2010 περί ταφής και αποτέφρωσης (Ταφική Πράξη), ε) Νόμος με αριθμ. 43 της 17^{ης} Ιανουαρίου 2020 περί ταφής και αποτέφρωσης (Ταφική Πράξη) και στ) Νόμος με αριθμ. 766 της 12^{ης} Ιουνίου 2023 περί ταφής και αποτέφρωσης (Ταφική Πράξη).

αλλαγή παρουσιάζεται μόνο με τις προσθήκες του άρ. 4α¹⁶³ με το οποίο επιτρέπεται συνεργασία με εταιρείες κρεματορίων και του άρ. 5α¹⁶⁴ που εισάγει ως υποχρεωτικό τρόπο υποβολής αιτήσεων για ενταφιασμό ή αποτέφρωση αυτών της χρήση ψηφιακών μέσων.

Τέλος, όπως αναφέρθηκε και ανωτέρω, οι τοπικές αρχές δύνανται να εκδίδουν κανονισμούς για την λειτουργία των κοιμητηρίων και για αυτό θα πρέπει να γίνει ιδιαίτερη μνεία στην στρατηγική της Κοπεγχάγης¹⁶⁵, η οποία εγκρίθηκε το έτος 2015 και έθεσε τις βάσεις για την ανάπτυξη των κοιμητηρίων της πόλης για τα επόμενα 50 χρόνια. Η στρατηγική αυτή βασίζεται σε εθνογραφική μελέτη μέσω της οποίας οι συντάκτες της στρατηγικής εντόπισαν πέντε κρίσιμους άξονες για την ανάπτυξη των κοιμητηρίων: δημόσιος πόρος/ιδιωτικός χώρος- χώρος αναψυχής/χώρος θλίψης- χώρος για όλους/χώρος για συγκεκριμένες δραστηριότητες- οικείος χώρος/άγνωστος και φορές τρομακτικός τόπος- και ένας διαχρονικός τόπος/ένας τόπος υπό μεταμόρφωση. Η στρατηγική της Κοπεγχάγης παρέχει πληροφορίες σχετικά με τους στόχους και τις προκλήσεις της ανάπτυξης των κοιμητηρίων, συζητά τους πέντε άξονες και παρέχει συμβουλές για την ανάπτυξη καθενός από τα πέντε κοιμητήρια.

Συμπερασματικά, στη Δανία ο νομοθέτης αρκείται σε γενικές και αόριστες κατευθυντήριες γραμμές ως προς την ίδρυση, κατασκευή και διαχείριση των κοιμητηρίων και ως προς τον τρόπο και χρόνο ενταφιασμού, αναγνωρίζοντας ότι τα κοιμητήρια είναι χώροι για όλους τους πολίτες, αλλά όχι για όλους τους τύπους δραστηριοτήτων, εφόσον συμπεριφέρονται με σεβασμό προς τους νεκρούς και τους συγγενείς τους. Η μεταβίβαση, όμως, της αρμοδιότητας στους δήμους για την ψήφιση κανονισμού εκάστου κοιμητηρίου της χώρας οδηγεί σε διαφορετικό τρόπο διαχείρισης των παρεχόμενων υπηρεσιών. Για παράδειγμα το δικαίωμα χρήσης για ένα χώρο ταφής για ταφές φέρετρων σε κάποια κοιμητήρια είναι 20 χρόνια και για ταφές τεφροδόχου τουλάχιστον 10 χρόνια, ενώ σε άλλα καθιερώνονται μεγαλύτερες περίοδοι διατήρησης, ειδικά για ταφές φέρετρων. Άλλης μορφής διαφορετική διαχείριση αποτελούν τα τέλη

¹⁶³ Νόμος με αριθμ. 665 της 16^{ης} Ιουνίου 2010 περί ταφής και αποτέφρωσης (Ταφική Πράξη).

¹⁶⁴ Νόμος με αριθμ. 906 της 25^{ης} Ιουνίου 2013 περί ταφής και αποτέφρωσης (Ταφική Πράξη).

¹⁶⁵ Politik for udvikling af Københavns Kommunes, Fem Kirkegarde mod 2065 <https://www.kk.dk/sites/default/files/agenda/6ac0a95d-aedc-4d0f-bcc3-8e12f3c9b6ce/dc039835-d6d9-4f5e-baea-10e284507109-bilag-1.pdf>.

της χρήσης που καθορίζονται για τον ενταφιασμό ή αποτέφρωση, τα οποία προσαρμόζονται ανάλογα με το αν τις ταφές τις διαχειρίζεται ο δήμος ή η Εκκλησία.

4.2.4 Σκανδιναβία εν συνόλω.

Από τις τρεις ανωτέρω αναλυτικά αναφερόμενες περιπτώσεις συνάγονται κοινές νομοθετικές ρυθμίσεις στις Σκανδιναβικές χώρες. Ιστορικά, οι εθνικές εκκλησίες στη Σκανδιναβία διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στη διαχείριση των κοιμητηρίων, τα οποία συνήθως κατασκευάζονται γύρω από τις εκκλησίες και στα νορβηγικά και τα δανικά ονομάζονται παραδοσιακά *kirkegård*, που κυριολεκτικά σημαίνει «κοιμητήριο». Τα δημόσια κοιμητήρια, ιδίως στις σκανδιναβικές πρωτεύουσες, συντηρούνται από ένα ειδικό τμήμα των τοπικών αρχών σε στενή συνεργασία με την εθνική εκκλησία και πάντα υπό του ψηφισμένου κανονισμού εκάστοτε κοιμητηρίου. Αποτελούν, λοιπόν, έναν ιδιαίτερο τύπο δημόσιου χώρου.

Δεδομένης της επιρροής της λουθηρανικής εκκλησίας, τα κοιμητήρια είναι πιο ελεύθερης πρόσβασης, περιφραγμένα μόνο με έναν χαμηλό τοίχο ή μια σειρά από φράχτες, με ταφόπλακες λιγότερο επίσημης κατασκευής, τοποθετημένες σε μια ομοιόμορφη διάταξη. Ο σχεδιασμός των επιμέρους τάφων μπορεί και να ποικίλλει, ανάλογα με τις τάσεις και τις πολιτισμικές διαφορές, ωστόσο δεν παύουν να αποτελούν ιστορικούς χώρους πρασίνου, που προσομοιάζουν με κήπους ή πάρκα με έντονο αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον, διευκολύνοντας ένα ειρηνικό κλειστό περιβάλλον. Οι χώροι συχνά καλύπτονται από γρασίδι, αλλά και χαλίκι ιδίως σε παλαιότερα κοιμητήρια.

Τα σκανδιναβικά κοιμητήρια είναι ανοιχτά σε όλους, τόσο από την άποψη της φυσικής πρόσβασης όσο και ως χώρος ταφής, ανεξαρτήτως θρησκείας ή πολιτισμού, αποτελώντας κατά αυτόν τον τρόπο έναν πολυπολιτισμικό χώρο και αναδεικνύοντας την παρουσία διαφορετικών εθνοτικών και θρησκευτικών ομάδων στην κοινωνία και το δικαίωμά τους στη θετική ένταξη¹⁶⁶. Για να παρέχουν μια ειρηνική ατμόσφαιρα, τα περισσότερα κοιμητήρια έχουν αναρτημένους τους κανονισμούς τους κοντά στις εισόδους του και περιγράφουν ποιες δραστηριότητες επιτρέπονται ή απαγορεύονται. Μπορεί η πρωταρχική τους λειτουργία να είναι ως χώρος ταφής και μνημόνευσης όμως

¹⁶⁶ Nordh, H. & Evensen, K.H. (2018). Qualities and functions ascribed to urban cemeteries across the capital cities of Scandinavia, *Urban Forestry & Urban Greening*, 33, σελ. 80-91. doi: [10.1016/j.ufug.2018.01.026g](https://doi.org/10.1016/j.ufug.2018.01.026g).

συχνά αλληλεπιδρούν με άλλες λειτουργίες, συνδυάζοντας τη φύση, τον πολιτισμό και την ιστορία, με σεβασμό προς τους αποθανόντες.

Γίνεται προσπάθεια σε όλα τα κοιμητήρια των σκανδιναβικών χωρών μέσω της νομοθεσίας να χρησιμοποιηθούν περισσότερα τεχνολογικά και ψηφιακά μέσα για την καλύτερη και ταχύτερη εξυπηρέτηση των πολιτών, αλλά και μέσω ισχυρότερων στρατηγικών επικοινωνίας παράλληλα με την αυξημένη φυσική πρόσβαση και φωτισμό, να μειωθεί η περιθωριοποίηση τους από τον αστικό ιστό.

4.3 Το νομοθετικό πλαίσιο της Γαλλίας

Στη Γαλλία, ιστορικά, υπάρχει ισχυρή συσχέτιση της ταφής και του καθολικισμού. Αρχικά, ενώ η αποτέφρωση θεσμοθετήθηκε με διάταγμα του Απριλίου του 1789 και ρυθμίστηκε πιο διεξοδικά με το άρ. 3 του σχετικού νόμου της 15^{ης} Νοεμβρίου 1887, εντούτοις η αύξηση των αποτεφρώσεων παρουσιάστηκε μόνο μετά άρση της απαγόρευσης της αποτέφρωσης από την Καθολική Εκκλησία το 1963. Τα κοιμητήρια για τη Γαλλία είναι χώροι ειδικά σχεδιασμένοι με στόχο να φιλοξενούν την ανάπαυση των εκλιπόντων και οι συγγενείς να στήνουν επιτύμβιες στήλες και ταφικά μνημεία για να τιμήσουν τη μνήμη και να αποδώσουν τα σέβη τους με απόλυτη ηρεμία. Τα κοιμητήρια μπορεί να διαθέτουν πεζόδρομους, διαμορφωμένους κήπους, μνημεία, παρεκκλήσια ή μασωλεία.

Για αρκετά χρόνια, η γαλλική νομοθεσία για τα κοιμητήρια έχει υποστεί βαθιές μεταρρυθμίσεις προκειμένου να απλοποιηθεί και να ενσωματωθούν οι πρόσφατες εξελίξεις στον τομέα (αύξηση του αριθμού των αποτεφρώσεων, υψηλά ποσοστά πληρότητας κοιμητηρίων). Ο Γενικός Κώδικας Εδαφικών Κοινοτήτων¹⁶⁷ μαζί με τον Γενικό Φορολογικό Κώδικα¹⁶⁸ παρέχουν ένα πλαίσιο για τη γαλλική νομοθεσία για τα κοιμητήρια. Ο Γενικός Κώδικας Εδαφικών Κοινοτήτων τροποποιήθηκε ριζικά με τον νόμο αρ. 2008-1350 της 19^{ης} Δεκεμβρίου 2008¹⁶⁹ σχετικά με το Νόμο περί κηδειών. Έτσι, ο νομοθέτης ξεκίνησε μια σημαντική μεταρρύθμιση του Νόμου περί κηδειών,

¹⁶⁷ <https://codes.droit.org/PDF/Code%20g%C3%A9n%C3%A9ral%20des%20collectivit%C3%A9s%20territoriales.pdf>.

¹⁶⁸ https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006069577/.

¹⁶⁹ <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000019960926>.

προκειμένου να τον απλοποιήσει και να τον προσαρμόσει σε άλλες μορφές ταφής, όπως η συχνότερη χρήση της καύσης.

Σήμερα τα κοιμητήρια είναι κοσμικά και δημόσια, κάθε δήμος είναι υποχρεωτικό να διαθέτει κοιμητήριο καθώς και χώρο ταινιοθήκης για να φιλοξενούνται οι στάχτες του νεκρού¹⁷⁰ και είναι υπεύθυνος για τη διαχείριση των χώρων αυτών, ενώ ο δήμαρχος, είναι αυτός, που έχει γενικές και ειδικές διοικητικές αστυνομικές αρμοδιότητες εντός των κοιμητηρίων του δήμου¹⁷¹. Το δημοτικό συμβούλιο, επίσης, φροντίζει για τη διαχείριση του κοιμητηρίου¹⁷², τη συντήρηση, την ανάπτυξη και όλες τις συναφείς ενέργειες, αρκεί προηγουμένως η οποιαδήποτε ταφή ή εκταφή να είναι εξουσιοδοτημένη από τον δήμαρχο¹⁷³, ο οποίος έχει την εξουσία να εκχωρήσει αυτή την αρμοδιότητα στην αστυνομία ή στις υπηρεσίες πολιτικής κατάστασης.

Ο Γενικός Κώδικας Εδαφικών Κοινοτήτων, αρχικά, καθορίζει τις υποχρεωτικές ή προαιρετικές εγκαταστάσεις που πρέπει να περιλαμβάνουν τα κοιμητήρια. Οι εγκαταστάσεις αυτές αποτελούνται από τον κοινόχρηστο χώρο και είναι η μόνη υποχρεωτική υπηρεσία που πρέπει να προσφέρει ένας δήμος, το φράχτη¹⁷⁴, Το οστεοφυλάκιο¹⁷⁵ και οι φυτεύσεις¹⁷⁶. Οι χώροι μεταξύ των τάφων στα κοιμητήρια της Γαλλίας είναι επίσης ρυθμισμένοι, επιτρέποντας σε όλους να μετακινούνται για να έχουν πρόσβαση στους τάφους.

Ως προς τις γενικές και ειδικές διοικητικές και αστυνομικές αρμοδιότητες του δημάρχου, εκτός από την τήρηση της τάξης και της ευπρέπειας στα κοιμητήρια¹⁷⁷, ο δήμαρχος ευθύνεται και για: α) άδειες μεταφοράς θανόντων¹⁷⁸, β) άδειες προσωρινής

¹⁷⁰ άρ. L. 2223-1 του Γενικού Κώδικα Εδαφικών Κοινοτήτων.

¹⁷¹ Άρ. L. 2213-8 επ. του Γενικού Κώδικα Εδαφικών Κοινοτήτων.

¹⁷² άρ. L. 2223-1 του Γενικού Κώδικα Εδαφικών Κοινοτήτων.

¹⁷³ άρ. L. 2542-10 του Γενικού Κώδικα Εδαφικών Κοινοτήτων.

¹⁷⁴ άρ. L. 2321-2 του Γενικού Κώδικα Εδαφικών Κοινοτήτων.

¹⁷⁵ άρ. L. 2223-4 του Γενικού Κώδικα Εδαφικών Κοινοτήτων.

¹⁷⁶ άρ. L. 2223-2 του Γενικού Κώδικα Εδαφικών Κοινοτήτων.

¹⁷⁷ άρ. L. 2213-9 του Γενικού Κώδικα Εδαφικών Κοινοτήτων.

¹⁷⁸ άρ. L. 2213-9 και άρ. L. 2213-21 του Γενικού Κώδικα Εδαφικών Κοινοτήτων.

αποθήκευσης¹⁷⁹, γ) ταφές¹⁸⁰, δ) εκταφές¹⁸¹, ε) η επιτήρηση των χώρων ταφής¹⁸², στ) ο καθορισμός βάρδιας για επιχειρήσεις επιτήρησης¹⁸³ και ζ) αποτέφρωση¹⁸⁴. Επειδή οι πράξεις αυτές είναι εκτελεστές από την έκδοσή τους Κάθε μία από αυτές μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο αίτησης ακύρωσης ενώπιον του διοικητικού δικαστηρίου ή αγωγή ενώπιον του δικαστή.

Οι κανονισμοί¹⁸⁵ ενός κοιμητηρίου διέπουν τα μέτρα για τη διασφάλιση της ασφάλειας των χώρων, τη διατήρηση μιας ορισμένης ευπρέπειας, την ηρεμία και την κατάλληλη υγεία. Δύνανται να περιέχουν γενικές διατάξεις που προσδιορίζουν τις ώρες λειτουργίας, τις προϋποθέσεις για την κατοχή του δικαιώματος ταφής εντός του κοιμητηρίου, τις παραχωρήσεις¹⁸⁶ και τις προϋποθέσεις εκταφής, επανένωσης και ανάταξης σορών, ενώ η αναγραφή των τιμών δεν είναι υποχρεωτική. Οι κανονισμοί πρέπει, επίσης, να αναφέρουν τους κανόνες που πρέπει να τηρούνται για να διασφαλιστεί η τάξη σε αυτό το μέρος ανάπαυσης για τον αποθανόντα και περισυλλογή για τους αγαπημένους (χωρίς θορυβώδη συνομιλία, χωρίς μεθυσμένους ανθρώπους, χωρίς τραγούδια κ.λπ.) και το ίδιο ισχύει για την εμπορική έρευνα ή τη διαφήμιση.

Στις μέρες μας, οι οικονομικές δυσκολίες που αντιμετωπίζουν ορισμένα τμήματα του πληθυσμού της Γαλλίας, όταν έρχονται αντιμέτωπα με το δαπανηρό και περιορισμένο σύνολο επιλογών στον παραδοσιακό τομέα της κηδείας, οδηγούν τη μείωση του ενδιαφέροντος για την επίσκεψη και τη συντήρηση των τάφων. Η τοπική αρχή παρατηρώντας όχι μόνο την εγκατάλειψη των τάφων, αλλά και τα κοιμητήρια που εξελίσσονται σε ερημικά τοπία, είχε ως στόχο να ανταποκριθεί με έναν σχεδιασμό που θα σέβεται τόσο τους νεκρούς, όσο και το περιβάλλον και τις οικογένειες, για το λόγο αυτό επιτρέπεται η επαναχρησιμοποίηση τάφων ενώ οι διαρκείς παραχωρήσεις αποτελούν πλέον παρελθόν.

¹⁷⁹ άρ. L. 2213-29 του Γενικού Κώδικα Εδαφικών Κοινοτήτων.

¹⁸⁰ άρ. L. 2213-9 και άρ. 2213-31 του Γενικού Κώδικα Εδαφικών Κοινοτήτων.

¹⁸¹ άρ. L. 2213-9 και άρ. 2213-40 του Γενικού Κώδικα Εδαφικών Κοινοτήτων.

¹⁸² άρ. L. 2213-10 του Γενικού Κώδικα Εδαφικών Κοινοτήτων.

¹⁸³ άρ. L. 2213-15 του Γενικού Κώδικα Εδαφικών Κοινοτήτων.

¹⁸⁴ άρ. L. 2213-34, L.2213-37 και άρ. 2213-39 του Γενικού Κώδικα Εδαφικών Κοινοτήτων.

¹⁸⁵ άρ. L. 2213-20 του Γενικού Κώδικα Εδαφικών Κοινοτήτων.

¹⁸⁶ Σχετικά με τους όρους χορήγησης της παραχώρησης, τη διάρκειά της (σε 10, 15, 30, 50 χρόνια ή στο διηνεκές), τις διαστάσεις των τοποθεσιών, τις ευθύνες του κατόχου, τα βήματα για ανανέωση παραχώρησης καθώς και επανάληψη των μη ανανεωμένων παραχωρήσεων.

Δεδομένων όλων των σημαντικών κοινωνικών, περιβαλλοντικών, θρησκευτικών και οικονομικών εξελίξεων και του κατακερματισμού της νομοθεσίας, δημιουργήθηκε η ανάγκη να καταρτιστεί, υπόψη των τοπικών αρχών, και ειδικότερα των δήμων που είναι αρμόδιοι σε θέματα κηδείας, ένα ενημερωμένο και ανανεωμένο έγγραφο που να υπενθυμίζει τους κανόνες που διέπουν την εξουσιοδότηση των χειριστών κηδειών, τις υπηρεσίες κηδειών, τις κηδείες και το κοιμητήριο το έτος 2017 με τίτλο «Νομικός οδηγός σχετικά με τη νομοθεσία κηδειών για τις τοπικές αρχές»¹⁸⁷. Το έγγραφο υπόκειται σε συνεχείς ενημερώσεις σύμφωνα με τις νομοθετικές και κανονιστικές εξελίξεις που συμβαίνουν στον τομέα των κηδειών. Ως εκ τούτου, υπήρξε μία πρόσφατη ενημέρωση τον Μάιο του έτους 2023 με τίτλο «Νομικός οδηγός σχετικά με την ταφική νομοθεσία - τίτλος III - Το κοιμητήριο»¹⁸⁸. Άλλοι προγενέστεροι βοηθητικοί οδηγοί της νομοθεσίας που έχουν καταχωρηθεί είναι το έτος 2018 «Οδηγός για συστάσεις σχετικά με τεφροδόχους και χώρους ταφής»¹⁸⁹, το έτος 2019 ο «Οδηγός πολιτικών τελετών κηδείας»¹⁹⁰ και το έτος 2020 ο «Οδηγός για συστάσεις σχετικά με τα τεχνικά μέρη των νεκρικών και κοιμητηρίων»¹⁹¹.

Τέλος, στην Γαλλία έχει ιδρυθεί το Εθνικό Συμβούλιο Λειτουργιών Τελετών¹⁹², ένα συμβουλευτικό όργανο που υπάγεται στον Υπουργό Εσωτερικών και συστάθηκε με το άρθρο 7 του Ν. 1993-23 της 8^{ης} Ιανουαρίου 1993 σχετικά με τη νομοθεσία στον τομέα των κηδειών. Διαδραματίζει συμβουλευτικό ρόλο στις δημόσιες αρχές για την

¹⁸⁷ <https://www.collectivites-locales.gouv.fr/files/Comp%C3%A9tences/2.%20agir%20pour%20ma%20population/funeraire/guide-collectivites-aout-2017.pdf>.

¹⁸⁸ https://www.collectivites-locales.gouv.fr/files/Comp%C3%A9tences/3.%20administrer%20ma%20population/droit%20fun%C3%A9raire/guide_funeraire%202.3.pdf.

¹⁸⁹ https://www.collectivites-locales.gouv.fr/files/Comp%C3%A9tences/2.%20agir%20pour%20ma%20population/funeraire/18122_0_guide_de_recommandations_urnes_funeraires_et_sites_cinerares_pour_publication_cil3.pdf

¹⁹⁰ https://www.collectivites-locales.gouv.fr/sites/default/files/migration/guide_ceremonies_funeraires_civiles_valide_idp_11oct_0_0.pdf.

¹⁹¹ https://www.collectivites-locales.gouv.fr/sites/default/files/migration/guide_funeraire_salles_techniques_2.pdf.

¹⁹² République Française, Collectivites Locales, Conseil National des opérations funéraires <https://www.collectivites-locales.gouv.fr/institutions/conseil-national-des-operations-funeraires-cnof>.

ανάπτυξη κανονισμών κηδείας και ζητείται η γνώμη του για γνωμοδοτήσεις σχετικά με σχέδια κειμένων που σχετίζονται με τη νομοθεσία και τους κανονισμούς σε αυτόν τον τομέα. Αυτό το Συμβούλιο αποτελείται από εκπροσώπους των δήμων και των ομάδων τους, των δημοτικών αρχών, διαφόρων κατηγοριών διευθυντών κηδειών καθώς και των συνδικάτων εργαζομένων και των ενώσεων καταναλωτών. Δημοσιεύει κάθε δύο χρόνια έκθεση για τις δραστηριότητές της, για το επίπεδο και την εξέλιξη των επαγγελματικών ποσοστών και για τις συνθήκες λειτουργίας του κλάδου κηδειών.

Συνοψίζοντας, στην Γαλλία διακρίνεται ένας συγκεντρωτισμός των αρμοδιοτήτων της διαχείρισης και της λειτουργίας στις τοπικές αρχές και πιο συγκεκριμένα στο πρόσωπο του δημάρχου, στον οποίο παράλληλα δίδεται και η δυνατότητα μεταβίβασης των αρμοδιοτήτων. Και στη χώρα αυτή παρουσιάζεται πληθώρα διατάξεων οι οποίες είναι διασκορπισμένες σε νομοθετήματα και βοηθητικά κείμενα δίνοντας γενικές κατευθυντήριες γραμμές, ενώ σε τοπικό επίπεδο εκδίδονται κανονισμοί κοιμητηρίων με πιο εξειδικευμένο περιεχόμενο. Ο Γάλλος, πάντως, νομοθέτης βρίσκεται σε διαρκή επαγρύπνηση για τροποποιήσεις της νομοθεσίας ώστε να είναι συμβατή με τις κοινωνικές, οικονομικές και περιβαλλοντικές κατευθύνσεις της χώρας του.

4.4 Το νομοθετικό πλαίσιο της Γερμανίας

Στην γερμανική γλώσσα ο όρος κοιμητήριο προέρχεται από την παλαιοημερολογίτικη λέξη "frithof", με αρχική έννοια να είναι «κλειστός, προστατευμένος χώρος, ζώνη ασυλίας» και αναφέρεται στον κλειστό χώρο γύρω από μια εκκλησία¹⁹³. Η αλλαγή της έννοιας σε «αυλή ειρήνης» έλαβε χώρα καθώς η ετυμολογική ρίζα ξεθώριασε με τα χρόνια.

Η υποχρεωτική ταφή εμφανίζεται από τον Μεσαίωνα και έχει τις ρίζες της στη χριστιανική παράδοση της ταφής των νεκρών. Οι πρώτες νομικές ρυθμίσεις εντοπίζονται στα άρ. 183 επ. Γενικό Πρωσικό Δίκαιο Γης του έτους 1794¹⁹⁴, ο οποίος αναφερόταν στους χώρους ταφής και όριζε μεταξύ άλλων ότι η ταφή των νεκρών δεν επιτρέπεται εντός κατοικημένων περιοχών για λόγους υγιεινής. Στο πλαίσιο της

¹⁹³ Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache, (2023), <https://www.dwds.de/wb/etymwb/Friedhof>.

¹⁹⁴ https://digital.staatsbibliothek-berlin.de/werkansicht?PPN=PPN646281704&PHYSID=PHYS_0184&view=fulltext-endless.

περαιτέρω εξέλιξης της υποχρεωτικής ταφής, στις αρχές του 20ού αιώνα θεσπίστηκαν νόμοι περί ταφής στα ομόσπονδα κρατίδια. Μια σημαντική ρύθμιση που κατοχυρώνεται στις διατάξεις αυτές είναι η υποχρέωση ταφής, η οποία βασίζεται στο εθνικό καθήκον φροντίδας των νεκρών και ρυθμίζει ποιος είναι υπεύθυνος για την ταφή του νεκρού.

Το νομικό πλαίσιο περί ταφής ή νόμος περί ταφής αποτελεί τη βάση για τη ρύθμιση του συστήματος ταφής στη Γερμανία. Καθώς το γερμανικό κράτος είναι ομοσπονδιακά οργανωμένο, δεν υπάρχει ένα ενιαίο, πανεθνικό σύνολο κανόνων σχετικά με τις ταφές και τα κοιμητήρια. Για το λόγο αυτό, τα επιμέρους ομόσπονδα κρατίδια είναι υπεύθυνα για τη σύνταξη και τη θέσπιση νόμων περί ταφής, έτσι ο νόμος περί ταφής είναι νόμος του κρατιδίου, σύμφωνα με το άρθρο 70 του Βασικού Νόμου¹⁹⁵. Όλα τα γερμανικά ομοσπονδιακά κρατίδια έχουν θεσπίσει τους δικούς τους νόμους ταφής, μερικοί από τους οποίους διαφέρουν σημαντικά μεταξύ τους¹⁹⁶. Οι εργασίες του κοιμητηρίου και της ταφής είναι «θέμα της τοπικής κοινωνίας» κατά την έννοια του άρ. 28 παρ. 2 του Βασικού Νόμου¹⁹⁷.

Σύμφωνα με τους νόμους περί ταφής των ομοσπονδιακών κρατιδίων, μόνο νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου μπορούν να είναι υπεύθυνα για τα κοιμητήρια. Στη Γερμανία, αυτές είναι οι περιφερειακές αρχές και οι θρησκευτικές εταιρείες δημοσίου δικαίου, π.χ. οι ενορίες και οι εκκλησιαστικές κοινότητες των μεγάλων χριστιανικών εκκλησιών και οι ισραηλτικές θρησκευτικές κοινότητες¹⁹⁸. Στις περισσότερες περιπτώσεις δε, το κοιμητήριο χρηματοδοτείται από τις τοπικές αρχές ή τις ενορίες και τις εκκλησιαστικές κοινότητες. Επιπλέον, υπάρχουν χορηγοί με τη μορφή ιδρυμάτων και συλλόγων, ιδίως για κοιμητήρια πολιτιστικής σημασίας με κυρίως μνημειακό χαρακτήρα.

Τα κοιμητήρια υπό εκκλησιαστική χορηγία έχουν συνήθως δικό τους προϋπολογισμό και απαιτείται να είναι αυτοσυντηρούμενα και όπως και τα δημοτικά κοιμητήρια, λαμβάνουν έσοδα υπό τη μορφή τελών κοιμητηρίου. Τα κοιμητήρια αυτά δύνανται συνήθως να αξιοποιηθούν και για την ταφή ατόμων που ανήκουν σε άλλη

¹⁹⁵ https://www.gesetze-im-internet.de/gg/art_70.html.

¹⁹⁶ Vahle, J. (2018), Friedhofs- und Bestattungsrecht, *Deutsche Verwaltungspraxis*, 8, σελ. 316–324

¹⁹⁷ https://www.gesetze-im-internet.de/gg/art_28.html.

¹⁹⁸ [Religions- und Weltanschauungsgemeinschaften mit öffentlich-rechtlichem Körperschaftsstatus Universität Trier](#), Institut für europäisches Verfassungsrecht, abgerufen am 22. Juli 2016.

θηρησκευτική ή ιδεολογική κοινότητα διάφορη από εκείνη του χορηγού και αυτό εφαρμόζεται κυρίως εάν δεν υπάρχει διαθέσιμο δημοτικό κοιμητήριο σε κάποια τοπική αρχή, δήμο ή κοινότητα¹⁹⁹.

Αναφορικά με τη διοίκηση των δημοτικών κοιμητηρίων, αυτή ασκείται συνήθως υπό τη μορφή δημοτικών εταιρειών και δεν έχουν δική τους νομική προσωπικότητα ή προϋπολογισμό, αλλά διαθέτουν διοικητικές εξουσίες. Η διοίκηση του κοιμητηρίου είναι υπεύθυνη για τη λειτουργία αν και σε ορισμένες περιπτώσεις, αποτελεί μέρος μιας ευρύτερης δημοτικής επιχείρησης, λ.χ. δημοτικής επιχείρησης κοινής ωφέλειας.

Όμως, τα δικαιώματα, οι υποχρεώσεις και οι απαγορεύσεις που ισχύουν σε εκάστοτε δημοτικό κοιμητήριο ρυθμίζονται αποκλειστικά και μόνο από το καταστατικό του²⁰⁰, το οποίο κατά κανόνα καταρτίζεται από τον φορέα εκμετάλλευσης του κοιμητηρίου και δημοσιεύονται και παρακολουθούνται από τη διοίκηση του κοιμητηρίου. Τα καταστατικά αυτά βασίζονται στον ισχύοντα νόμο περί κοιμητηρίων και ταφής, ο οποίος είναι ο βασικός νόμος του ομόσπονδου κράτους στη Γερμανία. Το νομικό πλαίσιο οργανώνεται και συγκεκριμενοποιείται, επομένως, σε τοπικό επίπεδο. Ειδικότερα, τα καταστατικά των κοιμητηρίων ρυθμίζουν τις ώρες λειτουργίας, τους κανόνες συμπεριφοράς, τις εμπορικές δραστηριότητες, τα δικαιώματα χρήσης και τις περιόδους ανάπαυσης των τάφων, την ανακομιδή, την ταφή και τις υπηρεσίες κηδείας.

Οι περισσότερες νομοθεσίες των ομόσπονδων κρατιδίων θεσπίστηκαν την εικοσαετία 1970-1990, αλλά ακόμα και σήμερα είναι δεκτικές τροποποιήσεων. Αναφορικά, λοιπόν, με την ταφή καθιερώνεται μια «περίοδος ανάπαυσης»²⁰¹, η οποία αφορά είτε χώρο ταφής που επιλέγεται για ένα πρόσωπο και για συγκεκριμένο χρονικό

¹⁹⁹ Ενδεικτικά: α) άρ. 4 του Σαξονικού νόμου περί κηδείας της 8ης Ιουλίου, ο οποίος τροποποιήθηκε τελευταία με το άρθρο 16 του νόμου της 26ης Απριλίου 2018, β) άρ. 3 του Νόμου για το κοιμητήριο και την ταφή της Έσσης της 5^{ης} Ιουλίου 2007 και γ) άρ 8 του Νόμου περί κηδείας της Βαυαρίας της 24^{ης} Σεπτεμβρίου 1970, όπως τροποποιήθηκε από την Ενότητα 1 του Νόμου της 2^{ας} Αυγούστου 2016.

²⁰⁰ Ενδεικτικά: α) άρ. 33 του Νόμου περί κηδείας της Θουριγγίας της 19^{ης} Μαΐου 2004, β) άρ. 4 του Νόμου για τα κοιμητήρια και τις ταφές (Νόμος περί ταφής) της Βόρειας Ρηνανίας-Βεστφαλίας της 1^{ης} Δεκεμβρίου 2023 και γ) άρ. 6 του Νόμου για τα κοιμητήρια και τις ταφές στην ελεύθερη χανσεατική πόλη της Βρέμης της 29^{ης} Οκτωβρίου 1990.

²⁰¹ Ενδεικτικά: α) άρ. 6 επ. του Ταφικού νόμου της 21ης Ιουλίου 1970 της Πολιτείας της Βάδης-Βυρτεμβέργης, β) άρ. 5 του Νόμου για τα κοιμητήρια και τις ταφές στην ελεύθερη χανσεατική πόλη της Βρέμης της 29^{ης} Οκτωβρίου 1990 και γ) άρ. 6 του Σαξονικού νόμου περί κηδείας της 8ης Ιουλίου, ο οποίος τροποποιήθηκε τελευταία με το άρθρο 16 του νόμου της 26ης Απριλίου 2018.

διάστημα που δύναται να παρατείνεται και ονομάζεται εκλογικός τάφος (Wahlgrab) ή το δικαίωμα ταφής με οικείο πρόσωπο (Reihengrab) που η διάρκεια είναι συνήθως 15 με 30 χρόνια χωρίς δυνατότητα παράτασης και με σφράγιση του τάφου, άλλως μπορεί να επιλεγεί η ταφή σε τεφροδόχο η οποία φυλάσσεται για 10 έως 20 χρόνια. Μόλις λήξει η περίοδος ενημερώνεται ο συγγενής και μετά από αυτό ο παλιός τάφος μπορεί να αποδεσμευτεί και τα υπόλοιπα οστά θάβονται εκ νέου σε κοινόχρηστο χώρο του νεκροταφείου, ενώ η ταφόπλακα πετιέται σε ένα σωρό από άλλες ταφόπλακες. Αυτή η διαδικασία αποσκοπεί στο να καταστήσει τα νεκροταφεία αποδοτικά ως προς τη χωροταξία τους.

Οι νόμοι για την προστασία του περιβάλλοντος ισχύουν και για τα κοιμητήρια της Γερμανίας και σημαντική βαρύτητα δίνεται στις κατάλληλες εδαφικές συνθήκες για την κατασκευή τους. Οι φορείς εκμετάλλευσης πρέπει να συμμορφώνονται με τις σχετικές απαιτήσεις, ιδίως όσον αφορά την απόσταση από τους αστικούς ιστούς, την πρόσβαση σε αυτά και την παραγωγή αποβλήτων και ρύπων²⁰². Ο σύγχρονος τρόπος ζωής μπορεί να οδηγήσει σε έκθεση σε βαρέα μέταλλα από τις σορούς που πιθανόν να έχουν μολυνθεί σε μεγάλο βαθμό κατά την ταφή. Σε πολλές περιοχές της Γερμανίας, υπάρχουν σαφώς προβληματικά εδάφη για ταφή λόγω κατασκευής του κοιμητηρίου σε περιοχή παρακείμενης υδάτινου ρεύματος ή ποτάμιου δέκτη και έτσι η διαδικασία αποσύνθεσης διαρκεί περισσότερο από τη συνήθη περίοδο ανάπαυσης.

Σημαντική βαρύτητα, επιπλέον, δίνουν οι νομοθέτες των ομοσπονδιακών κρατιδίων στο ποιος είναι νομικά υποχρεωμένος να οργανώσει την κηδεία καθώς ουσιαστικά αναλύουν διεξοδικά τα πρόσωπα αυτά. Σύμφωνα με τους περισσότερους ομοσπονδιακούς νόμους²⁰³, οι πλησιέστεροι συγγενείς του θανόντος υποχρεούνται να οργανώσουν την κηδεία και σε αυτούς περιλαμβάνονται, κατά φθίνουσα σειρά, οι σύζυγοι, οι σύντροφοι ζωής, τα παιδιά, οι γονείς, τα αδέλφια και άλλοι στενοί συγγενείς. Ωστόσο, διαφορά προκύπτει μεταξύ της υποχρέωσης οργάνωσης της

²⁰² Ενδεικτικά: α) άρ. 5 του Νόμου για το κοιμητήριο και την ταφή της Έσσης της 5^{ης} Ιουλίου 2007, β) άρ. 29 του Νόμου για τα πτώματα, τις ταφές και τα κοιμητήρια στην πολιτεία του Βρανδεμβούργου της 7^{ης} Νοεμβρίου 2001, όπως τροποποιήθηκε από το άρ. 1 του Νόμου της 15^{ης} Νοεμβρίου 2018 και γ) άρ. 27 του Νόμου περί κηδείας της Θουριγγίας της 19^{ης} Μαΐου 2004.

²⁰³ Ενδεικτικά: α) άρ. 10 του Σαξονικού νόμου περί κηδείας της 8ης Ιουλίου, ο οποίος τροποποιήθηκε τελευταία με το άρθρο 16 του νόμου της 26ης Απριλίου 2018, β) άρ. 8 του Νόμου για τα κοιμητήρια και τις ταφές (Νόμος περί ταφής) της Βόρειας Ρηνανίας-Βεστφαλίας της 1^{ης} Δεκεμβρίου 2023 και γ) άρ. 9 του Νόμου κηδεών της Ρηνανίας- Παλατινάτου της 4^{ης} Μαρτίου 1983.

κηδείας και της υποχρέωσης ανάληψης των εξόδων, διότι το πρόσωπο που υποχρεούται να μεριμνήσει για την κηδεία του θανόντος δεν υποχρεούται αυτομάτως να καταβάλει τα έξοδα κηδείας, τα οποία και καταβάλλει ο κληρονόμος²⁰⁴.

Πέραν τούτων, δεν είναι λίγες οι νομοθεσίες περί ταφής ή κηδείας των ομόσπονδων κρατιδίων οι οποίες κάνουν αναφορά στην κλινική και ανατομική διαδικασία που πραγματοποιείται την ανθρώπινη σορό²⁰⁵. Τέλος, δεδομένης της επικράτησης του προτεσταντικού δόγματος στην Γερμανία, το οποίο αποδέχεται και επιτρέπει την αποτέφρωση των νεκρών, η αποτέφρωση εξισώνεται με την ταφή ήδη από το Νόμο της 15^{ης} Μαΐου 1934 και κατοχυρώνεται σε ένα συνδυασμό διατάξεων των νομοθεσιών των ομόσπονδων κρατών, διασφαλίζοντας έτσι τον σεβασμό στη βούληση του αποθανόντος.

Στη Γερμανία, συμπερασματικά, παρατηρείται ότι παρά την έλλειψη θεσμοθέτησης ενός γενικού ομοσπονδιακού νόμου περί κηδείας, οι επιμέρους νομοθεσίες των ομόσπονδων κρατών δεν παρουσιάζουν αποκλίσεις μεταξύ τους ως προς την ίδρυση, κατασκευή και λειτουργία του κοιμητηρίου όπως και δεν υφίστανται μεγάλες διαφορές αναφορικά με την διαδικασία και την τελετουργία της ταφής. Γεγονός μάλιστα είναι πως κάθε ομόσπονδο κράτος διαθέτει ένα ενιαίο και κωδικοποιημένο κείμενο νομοθεσίας, το οποίο τροποποιείται συχνά ώστε να εναρμονίζεται με τις κοινωνικο-πολιτιστικές αλλαγές που επέρχονται από τους στόχους που διέπουν τη Γερμανία και την Ευρωπαϊκή Ένωση.

4.5 Σύγκριση επισκόπηση νομοθεσιών Ελλάδας, Σκανδιναβίας, Γαλλίας και Γερμανίας

Θέτοντας στο μικροσκόπιο τις νομοθεσίες των ανωτέρω χωρών και γεωγραφικών περιοχών είναι εμφανής η αντίληψη που επικρατεί στις κοινωνίες τους σχετικά με τα κοιμητήρια. Παρά τις πολιτισμικές, θρησκευτικές και κοινωνικές διαφορές που παρατηρούνται στις χώρες αυτές, μέσα από τη σύγκρισή τους,

²⁰⁴ άρ. 1968 του Γερμανικού Αστικού Κώδικα.

²⁰⁵ Ενδεικτικά: α) Υποενότητα 2 του Νόμου για τα πτώματα, τις ταφές και τα κοιμητήρια στην πολιτεία του Βρανδεμβούργου της 7^{ης} Νοεμβρίου 2001, όπως τροποποιήθηκε από το άρ. 1 του Νόμου της 15^{ης} Νοεμβρίου 2018, β) Ενότητα 2 του Νόμου περί κοιμητηρίων και κηδειών του Βερολίνου της 2^{ας} Νοεμβρίου 1973 και γ) άρ 9 του Νόμου για τα κοιμητήρια και τις ταφές (Νόμος περί ταφής) της Βόρειας Ρηνανίας-Βεστφαλίας της 1^{ης} Δεκεμβρίου 2023.

αναδείχθηκαν αρκετές ομοιότητες, που σχετίζονται με τις ταφικές παραδόσεις, τη διαχείριση και τον σχεδιασμό των κοιμητηρίων και την θέση που αυτά οφείλουν να κατέχουν στον αστικό ιστό.

Μέσα από την νομοθεσία των εξεταζόμενων χωρών διαφαίνεται ο ρόλος που διαδραματίζει η εκκλησία της επικρατούσας θρησκείας στη διαχείριση των κοιμητηρίων. Αν και τα κοιμητήρια αποτελούν δημόσια περιουσία, είναι συνηθέστερο η ίδια η εκκλησία να είναι υπεύθυνη για τη συντήρηση και την ανάπτυξη. Παρά, λοιπόν, την επικράτηση της εκκλησίας στη διαχείριση των κοιμητηρίων, σε όλες τις χώρες κατοχυρώνεται νομικά η διευκόλυνση ταφής ανθρώπινων σορών στα δημόσια κοιμητήρια για όλα τα δόγματα και τις θρησκείες, ως έκφανση της ανεξιθρησκίας των κρατών.

Δεδομένου, λοιπόν, ότι στην Ευρωπαϊκή Ένωση προβάλλονται πολιτικές με στόχο την ισότητα σε όλους τους τομείς, μέσω της νομοθεσίας τους οι χώρες που εξετάζονται προσπαθούν να εφαρμόσουν ένα σύστημα σχεδιασμού και διαχείρισης των κοιμητηρίων που να λειτουργεί δίκαια και ισότιμα και να γίνεται αντιληπτό ως τέτοιο από όλες τις κοινότητες της κοινωνίας, χωρίς να εκδηλώνονται οι διαφορές και οι ανισότητες που τυχόν να υπάρχουν.

Επιπλέον, μέσω του νομοθετικού πλαισίου για την τον τρόπο ενταφιασμού που ισχύει στην Ελλάδα, στη Γαλλία, στη Γερμανία και στις Σκανδιναβικές χώρες, γίνεται εμφανής η αποδοχή διαφόρων τρόπων ενταφιασμού, λ.χ. ταφή και αποτέφρωση. Κοινή στρατηγική, μάλιστα, που διακρίνεται τόσο σε εθνικό επίπεδο νομοθεσίας όσο και στους εκάστοτε κανονισμούς των κοιμητηρίων σε αυτές τις χώρες είναι ότι ο χώρος ταφής ανακυκλώνεται και δεν είναι ιδιωτικός. Αυτό σημαίνει ότι μετά από έναν ορισμένο αριθμό ετών, ο χώρος ταφής μπορεί να επαναχρησιμοποιηθεί από άλλον υπό συνθήκες όπου δεν υπάρχει ιδιοκτήτης που να επιθυμεί να παρατείνει τη χρήση του χώρου ταφής.

Η έλλειψη, όμως, αστικού πρασίνου και οι μεταβαλλόμενες απόψεις για το θάνατο και τις κηδείες οδηγούν το νομοθέτη σε μια διαρκή επανεξέταση της χρήσης και της λειτουργίας των κοιμητηρίων, προωθώντας τη μετατροπή τους σε αστικούς χώρους πρασίνου, αναγνωρίζοντας αναζωογονητικές πτυχές για το κοινό χωρίς έμφαση στους πενθούντες. Μέσω νομοθετημάτων παροτρύνεται εντός του κοιμητηρίου η ενάσκηση ποικιλίας καθημερινών δραστηριοτήτων, όπως η βόλτα με σκύλο, η κοινωνικοποίηση – παραδείγματα δραστηριοτήτων αναψυχής – χωρίς να αποτρέπονται πιο παθητικές δραστηριότητες αναψυχής, όπως η χαλάρωση ή η

ξεκούραση σε παγκάκι. Μέσω των αλλαγών αυτών, ορισμένα κοιμητήρια αποτελούν σήμερα τουριστικά αξιοθέατα που προσελκύουν μεγάλο αριθμό επισκεπτών, όπως το μνημείο παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς Skogskyrkogården στη Στοκχόλμη ή το Συμμαχικό Πολεμικό Κοιμητήριο του Φαλήρου.

Τέλος, είναι αξιόλογη η προσπάθεια όλων των χωρών, στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Πράσινης Συμφωνίας και της Ατζέντας 2030 για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη, να εγκαταστήσουν προηγμένες τεχνολογικές υποδομές στην διοίκηση και διαχείριση των κοιμητηρίων και να εντάξουν σε ψηφιακές εφαρμογές την πλειοψηφία των παρεχόμενων υπηρεσιών από τα κοιμητήρια.

Συνοψίζοντας, μέσω των νομοθεσιών των υπό εξέταση χωρών, με τις οποίες καλύπτεται ένα ευρύ φάσμα θεματολογίας των κοιμητηρίων όπως ο σχεδιασμός, η μόλυνση του εδάφους ή του νερού, οι βιολογικές διεργασίες κατά τη διάθεση των ανθρώπινων λειψάνων, οι συγκρούσεις που σχετίζονται με τη δημιουργία και το σχεδιασμό νέων κοιμητηρίων, η θέση των υφιστάμενων κοιμητηρίων και οι πολιτιστικές και ιστορικές προοπτικές των κοιμητηρίων, τονίζεται η συμβολή των κοιμητηρίων στη δημόσια υγεία, τη βιωσιμότητα, την ιστορία, την κοινωνική ζωή και την οικονομική ανταγωνιστικότητα. Ωστόσο, λόγω έλλειψης διεπιστημονικού ενδιαφέροντος για τα κοιμητήρια η νομοθεσία και η βιβλιογραφία είναι κατακερματισμένη, με διατάξεις σε ποικίλων ειδών νομοθετήματα, λ.χ. νόμους, διατάγματα, κανονισμούς και δημοσιεύσεις που κατανέμονται μεταξύ διαφόρων επιστημονικών περιοδικών.

Κεφάλαιο Πέμπτο: Βέλτιστες πρακτικές στην Ελλάδα, Σκανδιναβία, Γαλλία και Γερμανία

Οι βέλτιστες πρακτικές των κοιμητηρίων προκειμένου να εξεταστούν και να κάποιες από αυτές να περιγραφούν κάπως πιο αναλυτικά θα πρέπει να διαχωριστούν σε δύο βασικές κατηγορίες. Η πρώτη αφορά τις ήδη υφιστάμενες πρακτικές και η δεύτερη αφορά προτεινόμενες πρακτικές που θα μπορούσαν να ακολουθηθούν αλλά δεν έχουν εφαρμοστεί.

5.1 Υφιστάμενες πρακτικές

Στα μέσα του 19^{ου} αιώνα η εκκλησία, το κράτος ή/και οι επιχειρηματίες ανέλαβαν τον έλεγχο του ταχέως αυξανόμενου αριθμού των σορών. Αυτός ο θεσμικός έλεγχος αλληλεπίδρασε με την εθνική πολιτιστική ιστορία για να δημιουργήσει σε κάθε χώρα μια αναγνωρίσιμη θεσμική/πολιτιστική λύση στο πρόβλημα του τρόπου διάθεσης των σορών σε μια αστική και σύγχρονη κοινωνία. Στα τέλη του 20^{ου} αιώνα, μια παγκόσμια απαίτηση σε πολλές πλούσιες χώρες για περισσότερη ελευθερία και ατομικότητα γέννησε κινήματα μεταρρύθμισης της κηδείας, αλλά κάθε ένα είχε ως στόχο ένα διαφορετικό προπύργιο θεσμικής εξουσίας, είτε πρόκειται για ιδιωτικές επιχειρήσεις, είτε για δήμους, είτε για κρατική εκκλησία. Εξαιτίας αυτού, εξακολουθούν έως και σήμερα να υπάρχουν σημαντικές διαφοροποιήσεις, τόσο σε επίπεδο οργάνωσης όσο και σε επίπεδο κουλτούρας των κοιμητηρίων²⁰⁶.

Η νομοθετική πρόβλεψη των τρόπων ταφής μιας σωρού θα πρέπει να είναι η πρωταρχική μέριμνα κάθε οργανωμένης κοινωνίας. Πιο συγκεκριμένα, σημαντική νομοθετική πρωτοβουλία αποτελεί η έκδοση νόμου χωροταξικών διατάξεων για τα κοιμητήρια μιας χώρας, όπου για παράδειγμα θα περιγράφονται αναλυτικά οι διαστάσεις και τα υλικά ενός ταφικού μνημείου, προτάσσοντας την μη κατασκευή μνημάτων για τάφους τριετίας, λαμβάνοντας υπόψη την προσωρινότητα της ταφής. Η πρακτική αυτή εφαρμόζεται ήδη σε ορισμένες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Γερμανία, Δανία κ.ά.) και οι τάφοι βρίσκονται για παράδειγμα σε ενιαίο φυτεμένο χώρο και να διαχωρίζονται μόνο με επιτύμβιες στήλες ή με χαμηλή περίφραξη με πλίνθους, ενώ η οικογένεια μπορεί να εξατομικεύσει την περίμετρο της ταφής φυτεύοντας μικρούς θάμνους και άλλα φυτά που σέβονται το «αγροτικό πνεύμα της του τόπου»²⁰⁷.

Επιπλέον, πρακτική που ακολουθείται και στην Ελλάδα για την αξιοποίηση ήδη υπάρχοντων χώρων, ιδίως σε κοιμητήρια που δεν έχουν δυνατότητα επέκτασης και είναι κορεσμένα, είναι η καινοτομία σε κάθε σωρό να προστίθεται ανά ταφή ένας σάκος με μίγμα τύρφης, χώμα αργιλικό, προσροφημένα ένζυμα και χημικοί παράγοντες

²⁰⁶ Walter, T. (2005) Three ways to arrange a funeral: Mortuary variation in the modern west, *Mortality*, 10(3), σελ. 173–192, doi: [10.1080/13576270500178369](https://doi.org/10.1080/13576270500178369).

²⁰⁷ Ferrer, E. -M., Bodin, D., Gilbert, K. (2017). *Cimetière naturel à Souché*. Διαθέσιμο στο: https://www.vivre-a-niort.com/fileadmin/ville/archives/fichiers/Docpdf/cimetiere/cimetiere_ecologique.pdf.

οξειδωσης για γρήγορη και ολοκληρωτική διάλυση της σορού. Αυτό είναι προαιρετικό διατίθεται στο εμπόριο αλλά δεν έχει πιστοποιηθεί από επίσημο φορέα.

Όσον αφορά τις λατρευτικές και θρησκευτικές τελετουργίες επί του τάφου που απαντώνται στις διάφορες χώρες επίσης μπορεί να υπάρξει μια ενιαία νομοθετική αντιμετώπιση, χωρίς προσβολή του δικαιώματος της ανεξιθρησκίας, πρακτική που εφαρμόζεται στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής. Αυτό, έως και σήμερα έχει οδηγήσει σε μεγάλη ποικιλομορφία στην εμφάνιση των ταφικών οικοπέδων, τα οποία μπορεί να κυμαίνονται από πολύ απλά, αδιακόσμητους και απλούς τάφους έως εξωφρενικές διακοσμήσεις από διάφορα είδη φυτών και διατάξεις από πέτρες, κοχύλια, κουκουνάκια και άλλα υλικά που βρέθηκαν μέσα σε και εκτός της περιοχής. Διακοσμήσεις, επομένως, επί του τάφου και τα φυτά δύνανται να επιτρέπονται εφόσον ταιριάζουν με το περιβάλλον, είναι φιλικά προς αυτό και βιοδιασπώμενα.

Αναφορικά με την επιλογή της αποτέφρωσης ως του τύπου ενταφιασμού, πολύ καλή πρακτική αξιοποιείται στην Γαλλία, όπου σε εκείνους που επιλέγουν την αποτέφρωση δίνεται η δυνατότητα να επιλέξουν είτε την ταφή της τεφροδόχου κύστης είτε τη διασπορά της τέφρας σε ειδικό χώρο που ονομάζεται «κήπος της μνήμης»²⁰⁸. Επειδή σε αυτή την περίπτωση δεν υπάρχουν εξατομικευμένοι χώροι, τα ονόματα του αποθανόντος είναι χαραγμένα σε ορειχάλκινες πλάκες σε σχήμα φύλλου και αναρτώνται στο λεγόμενο «δέντρο της άνοιξης».

Σχετικά με τον περιορισμό της έκτασης των κοιμητηρίων και των χωροταξικών προβλημάτων που αντιμετωπίζονται λόγω του πλήθους των ταφικών μνημείων, σπουδαία πρακτική ακολουθείται στην Δανία, όπου λόγω έλλειψης χώρου για την επέκταση ήδη υφιστάμενων κοιμητηρίων, καταλαμβάνονται γειτονικοί χώροι προς χρήση ως «βοηθητικά κοιμητήρια».

Στον περιβαλλοντικό πυλώνα της βιωσιμότητας του κοιμητηρίου συμπεριλαμβάνεται και η εξοικονόμηση του νερού. Για το σκοπό αυτό, μπορεί να αξιοποιηθεί η ρήση συστημάτων άρδευσης με εξοικονόμηση νερού και συλλογή βρόχινου νερού για τις ανάγκες του εξωραϊσμού, όπως πραγματοποιείται σε πολλές αστικές περιοχές της Ευρώπης. Επίτευγμα αυτής της πρακτικής είναι η μείωση ζήτησης τοπικών υδάτινων πόρων και η προώθηση της βιώσιμης διαχείρισης του νερού.

²⁰⁸ Mari, Domingo, (2009) Toxic Emissions from Crematories, *Environment International*, 36(1), σελ. 131-137, doi: [10.1016/j.envint.2009.09.006](https://doi.org/10.1016/j.envint.2009.09.006).

Έτερη βέλτιστη πρακτική του περιβαλλοντικό πυλώνα της βιωσιμότητας του κοιμητηρίου αποτελεί και η διατήρηση της άγριας ζωής που υπάρχει στον χώρο που κατασκευάζεται το κοιμητήριο, πρακτική που εφαρμόζεται ιδίως στις Σκανδιναβικές χώρες. Ο σχεδιασμός, δηλαδή, των κοιμητηρίων θα πρέπει να συντελείται με τέτοιο τρόπο ώστε να υποστηρίζεται η τοπική άγρια ζωή, ενσωματώνοντας στον χώρο του κοιμητηρίου χαρακτηριστικά όπως σπιτάκια για πουλιά, φυτά φιλικά προς τις μέλισσες και φυσικούς βιότοπους, δημιουργώντας ένα ειρηνικό και βιοποικίλο περιβάλλον.

Μια ακόμη βέλτιστη πρακτική προς ένα κοιμητήριο πιο βιώσιμο, η οποία εφαρμόζεται αρκετά σε χώρες εκτός Ευρωπαϊκής Ένωσης²⁰⁹, αποτελεί η κατασκευή, συντήρηση και εξοπλισμός των κτηριακών υποδομών, όπου διευθετούνται όλες οι διοικητικές και γραφειοκρατικές διαδικασίες που αφορούν τον θάνατο, με τεχνολογίες ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, όπως λ.χ. φωτοβολταϊκά. Τα γραφεία τελετών και τα κτίρια διοίκησης έχουν πράσινες στέγες και τοίχους, οι οποίοι είναι φυσικοί θερμικοί μόνωση και πρόσθετες βιολογικά ενεργές περιοχές. Εκτός από τις προαναφερθείσες δράσεις, το κοιμητήριο περιλαμβάνει διαπερατές επιφάνειες με πράσινους χώρους στάθμευσης και με φωτισμό των εσωτερικών και εξωτερικών χώρων με ηλιακούς λαμπτήρες ή με λαμπτήρες φωτοβολταϊκών εγκαταστάσεων.

Μία νέα μέθοδος διαχείρισης αποβλήτων είναι το σύστημα διαχείρισης αποβλήτων μέσω τεχνητής νοημοσύνης σε αντιπαραβολή με αυτή των έξυπνων πόλεων, που κάνει το περιβάλλον του κοιμητηρίου καθαρό με χαμηλό κόστος. Η τεχνητή νοημοσύνη προβλέπει την τοποθέτηση ενός αισθητήρα εντός του κάδου που διαλέγει, μετρά και μεταδίδει δεδομένα όγκου αποβλήτων μέσω ασύρματου δικτύου. Τα δεδομένα που συλλέγονται, συμπεριλαμβανομένης της γεωγραφικής τοποθεσίας του κάδου, υποβάλλονται σε επεξεργασία και στη συνέχεια, προβλέπει την κατάσταση των αποβλήτων, ταξινομώντας την τοποθεσία των απορριμμάτων και παρακολουθώντας την ποσότητά τους. Για να διαχειριστεί τα απόβλητα ενός κοιμητηρίου, το σύστημα ενσωματώνει ένα μοντέλο για την ανταλλαγή δεδομένων με τους οδηγούς των απορριματοφόρων σε πραγματικό χρόνο ώστε να δύνανται να εκτελέσουν τη συλλογή απορριμμάτων.

Στο ίδιο πλαίσιο, μια επιπλέον λύση τεχνητής νοημοσύνης στο σύστημα διαχείρισης αποβλήτων, η οποία εφαρμόζεται με επιτυχία σε πολλές πόλεις της Πολωνίας, αποτελεί η συλλογή απορριμμάτων με έξυπνους κάδους απορριμμάτων

²⁰⁹ Οι πρακτικές αυτές απαντώνται αρκετά σε χώρες προηγμένης τεχνολογικής ανάπτυξης, όπως η Κίνα.

(smart bins) συμπεριλαμβανομένων των αισθητήρων και του πρωτοτύπου Δικτύου Πραγμάτων (Internet of Things IoT), που μπορούν να διαβάζουν, να συλλέγουν και να μεταδίδουν δεδομένα όγκου απορριμμάτων μέσω ασύρματου δικτύου. Πρόκειται για έναν αλγόριθμο αναζήτησης μεγάλων εκτάσεων που εξισορροπεί τις βέλτιστες τιμές κόστους των απορριμματοφόρων, που επεξεργάζεται τα δεδομένα όλων των άδειων κάδων απορριμμάτων και των μεταφερόμενων απορριμμάτων σε χώρους διάθεσης με σεβασμό στα χρονικά περιθώρια του πολίτη²¹⁰.

Προκειμένου να τύχουν εφαρμογής τα συστήματα τεχνητής νοημοσύνης, πρέπει να ληφθεί υπόψη σοβαρά ότι οι επισκέπτες των κοιμητηρίων τείνουν να πετάνε σκουπίδια σε διαφορετικές ώρες μέσα στην ημέρα και πως σε περιόδους θρησκευτικών εκδηλώσεων και τελετουργιών, η ποσότητα των σκουπιδιών αυξάνεται δραματικά. Για το λόγο αυτό απαιτείται η μέθοδος για την αυτόματη ταξινόμηση της θέσης των κάδων απορριμμάτων, την πρόβλεψη της κατάστασης του καθενός και τη βελτιστοποίηση των διαδρομών των απορριμματοφόρων.

Μέσω των έξυπνων κάδων απορριμμάτων χρησιμοποιείται τεχνολογία αναγνώρισης αντικειμένων, τεχνητή νοημοσύνη και επεξεργασία δεδομένων με στόχο το διαχωρισμό των απόβλητων και την συμβολή με ουσιαστικό τρόπο στη μείωση του διοξειδίου του άνθρακα (CO²), βελτιστοποιώντας και τη μεταφορά τους. Οι έξυπνοι κάδοι ταξινομούν και συμπιέζουν αυτόματα τα ανακυκλώσιμα, συνδυάζουν μοναδική αναγνώριση αντικειμένων με βάση την τεχνητή νοημοσύνη, έλεγχο επιπέδου πλήρωσης και επεξεργασία δεδομένων για να κάνει τη διαχείριση αποβλήτων βολική και αποτελεσματική. Επιτυγχάνεται έτσι εξοικονόμηση κόστους, χρόνου και εργασίας και εξασφαλίζει με ακρίβεια ταξινομημένη πρώτη ύλη μέσω αυτόματης αναγνώρισης και διαχωρισμού ενώ χάρη στη συμπίεση πλαστικού και χαρτιού, η συχνότητα εκκένωσης των κάδων μειώνεται κατά το ήμισυ. Οι αυτόματες ειδοποιήσεις όταν ένας από τους κάδους είναι γεμάτος επιτρέπουν την αποτελεσματικότερη διαχείριση χρόνου των εργαζομένων.

Η ψηφιακή μνημόνευση, ως βασικός πυλώνας της Ευρωπαϊκής Πράσινης Συμφωνίας δεν θα μπορούσε να λείπει από τα κοιμητήρια. Ορισμένοι φυσικοί χώροι ταφής χρησιμοποιούν συστήματα γεωεντοπισμού (GPS) για να βοηθήσουν τους συγγενείς να εντοπίζουν τους τόπους ταφής. Οι φυσικές ταφές περιλαμβάνουν την

²¹⁰ Αναστασίου, Δ. (2021) *Έξυπνες πράσινες βιώσιμες πόλεις με τη χρήση μεθόδων τεχνητής νοημοσύνης* (διπλωματική εργασία), Πανεπιστήμια Δυτικής Αττικής, Αθήνα.

τοποθέτηση ενός τέτοιου ανιχνευτή GPS κατά την ταφή στο σάβανο ώστε να καθίσταται δυνατός ο εντοπισμός του τόπου ταφής στο μέλλον²¹¹. Το σύστημα αυτό επιτρέπει στους συγγενείς όχι μόνο να βρίσκουν τη θέση των τόπων ταφής, αλλά παρέχει και ψηφιοποιημένες πληροφορίες, όπως λεπτομέρειες σχετικά με τον αποθανόντα, φωτογραφίες του χώρου ταφής, και τη δυνατότητα να επισυνάψουν διαδικτυακά μνημόσυνα στις καταχωρίσεις.

Πολλά κοιμητήρια χωρών εντός²¹² και εκτός²¹³ Ευρωπαϊκής Ένωσης αρχίζουν επίσης να ψηφιοποιούν τα αρχεία των ταφών, δημιουργώντας ψηφιακά αρχεία των ενταφιασθέντων, καθώς και εικόνων των επιτύμβιων λίθων και άλλων μνημείων, με σκοπό την παροχή ενός διαδικτυακού αρχείου με δυνατότητα αναζήτησης. Ορισμένα, πάλι, χρησιμοποιούν την ψηφιοποίηση ως στρατηγική για την προετοιμασία για συντήρηση του κοιμητηρίου ή την ανανέωση της ταφής, παρέχοντας ένα μέσο μέσω του οποίου θα διατηρηθούν αρχεία ταφής και ενταφιασμού διαχρονικά, ενώ παράλληλα διευκολύνεται η αποτελεσματικότερη χρήση της γης.

5.2 Προτεινόμενες βέλτιστες πρακτικές

Η θέσπιση και η βελτίωση των κανόνων παραγωγής του νομοθετικού έργου είναι μία από τις βασικότερες προϋποθέσεις για την αντιμετώπιση της πολυνομίας, της επικάλυψης αρμοδιοτήτων ανάμεσα στα όργανα της Διοίκησης και της πολυδιάσπασης τους. Το αποτέλεσμα της ύπαρξης πλήθους νομοθετικών και κανονιστικών ρυθμίσεων είναι η δημιουργία υπερρύθμισης και κατ' επέκταση κακονομίας. Η κωδικοποίηση όλων των νόμων και η θέσπιση υποχρεωτικού ενιαίου κανονισμού ίδρυσης, κατασκευής και λειτουργίας όλων των κοιμητηρίων μπορεί να αποτελέσει μια ικανοποιητική πρώτη προσέγγιση των ζητημάτων που άπτονται στα κοιμητήρια. Ειδικότερα, σε κυβερνητικό επίπεδο είναι δόκιμο να συσταθεί Ειδική Γραμματεία σε επίπεδο Υπουργικό για θέματα του κοιμητηρίου, κάτι σαν το αντίστοιχο Συμβούλιο της Γαλλίας.

²¹¹ Brenoff, A. (2015, Μάιος 1) New “Green” Burial Sites Use GPS To Locate Graves, *The Huffington Post*.

²¹² Κοιμητήριο της Λειψίας στην Γερμανία.

²¹³ Κοιμητήριο της Καμπέρα στην Αυστραλία.

Αναφορικά με το ζήτημα του ενταφιασμού, πολύ συχνά η εικόνα και η λαϊκή αντίληψη των πρακτικών φυσικής ταφής διαμορφώνεται από το τι είναι ορατό πάνω από το έδαφος, π.χ. αν το κοιμητήριο είναι κηποειδές ή δασικό, και όχι τόσο από το τι συμβαίνει με την ίδια τη σορό. Ιδανικά, η φυσική ταφή θα έπρεπε να συνεπάγεται μια διαδικασία κατά την οποία οι σοροί ντύνονται με υλικά από φυσικές ίνες και απλώνονται στο τοπίο μέσα σε βιοδιασπώμενα φέρετρα. Ωστόσο, τα αυξανόμενα ποσοστά αποτέφρωσης και οι συνεχιζόμενες προτιμήσεις για ταρίχευση, ταφικά θησαυροφυλάκια και συσσωρεύσεις τάφων στα κοιμητήρια δημιουργούν μια αντίρροπη πραγματικότητα²¹⁴.

Προχωρημένη και θρησκευτικά μη αποδεκτή μορφή διαχείρισης μιας σορού είναι η κρυοξήρανση, διαδικασία που περιλαμβάνει την ξήρανση με κατάψυξη μιας σορού και τον επακόλουθο κατακερματισμό της. Τα στάδια έχουν όλα δοκιμαστεί από εταιρείες, όχι όμως σε ανθρώπινες σορούς. Πρόκειται για έναν χώρο, ονομαζόμενο ως κρυοξηραντήρας ο οποίος αποτελείται από ανοξείδωτο χάλυβα, πλαστικό και ορισμένα ηλεκτρονικά εξαρτήματα με διάρκεια ζωής και χωροταξική κατάληψη όσο το μηχανήμα αποτέφρωσης. Οι προϋποθέσεις της κρυοξήρανσης ως προς την ενδυμασία της σορού και την κατασκευή των φερέτρων είναι συγκεκριμένη, ενώ από την εισαγωγή του στον κρυοξηραντήρα δεν απαιτείται η ύπαρξη χειριστή του μηχανήματος. Μετά την επεξεργασία τα λείψανα επιστρέφουν στους συγγενείς είτε με τη μορφή λισπάσματος σε φυτό είτε σε κουτί που δύναται να φυλαχθεί ή να τοποθετηθεί σε κοιμητήριο²¹⁵.

Άλλη μια επίσης οικολογική ανακύκλωση, που δεν προσκρούει, όμως, σε θρησκευτικές αντιλήψεις και χαρακτηρίζεται από καινοτομία, αποτελεί η εφαρμογή δοκιμαστικού προϊόντος στο χώρο συγκέντρωσης οστών, όπου θα προκαλεί την αποδόμηση των οστών που αποτελεί και τον πιο δύσκολα διαχειρίσιμο όγκο στερεών αποβλήτων. Η τελική κατάληξη, μετά από περίπου ένα έτος από την εφαρμογή, είναι ένας σωρός νιτρικών αλάτων και οξειδίων ασβεστίου, δηλαδή μείγμα ανόργανων

²¹⁴ [Tschebann](#) S. (2022), Cemetery Enchanted, *Encore: Natural Burial in France and Beyond*, Weiss-Krejci E., Becker S. & Schwyzer P., *Interdisciplinary Explorations of Postmortem Interaction*, σελ. 249-268. Εκδότης: Springer.

²¹⁵ Keijzer, E. & Kok, H. (2011), *Environmental impact of different funeral technologies*, TNO innovation for life, Αδημοσίευτο κείμενο. Διαθέσιμο στο https://www.petmemorialcenter.ca/aquamation/TNO_report_Environmental_impact_of_different_funeral_technologies.pdf.

υλικών που δεν αποδομούνται περαιτέρω και μπορούν να προστεθούν στο έδαφος του κοιμητηρίου στην περιοχή της φύτευσης για ανάμειξη με το χώμα και εμπλουτισμό του.

Πιο στοχευμένη αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών προβλημάτων που δημιουργούνται από τις ταφές στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, είναι η χαρτογράφηση των υδάτινων διαδρομών και των λεκανών απορροής από τις τοπικές αρχές αρχικά και μετέπειτα η ιδιαίτερη προσοχή στην κατασκευή και συντήρηση των κοιμητηρίων που είναι συνήθως εκτός αστικού ιστού, ώστε να διαθέτουν μεγάλη απόσταση από ρέματα, χειμάρρους ή ποτάμους αποδέκτες. Κατά αυτόν τον τρόπο ελαχιστοποιείται η πιθανότητα μόλυνσης υπογείων υδάτων και συγχρόνως η μεταφορά της μόλυνσης σε μεγάλη απόσταση και εντός των κατοικημένων περιοχών ή σε τελικούς αποδέκτες θαλάσσιους ή λιμναίους.

Σχετικά με τα απόβλητα των κοιμητηρίων με την ισχύουσα νομοθεσία των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αυτά προσομοιάζονται με τα οικιακά απόβλητα διότι η αρμοδιότητα ανήκει στις τοπικές αρχές, δήμους ή κοινότητες, δίνοντας τους μεγαλύτερη ευελιξία στον χειρισμό τους. Αρκετά μάλιστα από αυτά τα απόβλητα δύνανται να φέρουν έντονο μικροβιακό φορτίο και ανακατεύονται με τα συνήθη απόβλητα του υπόλοιπου δήμου ή κοινότητας. Δεδομένου ότι τα απόβλητα των κοιμητηρίων έχουν ιδιαίτερο χαρακτήρα και σύνθεση, θα πρέπει να θεσμοθετηθεί ένα νομικό πλαίσιο πιο συγκεκριμένο, στο οποίο θα αναλύεται λεπτομερώς ο χαρακτηρισμός των αποβλήτων των κοιμητηρίων, η συλλογή και η τελική διάθεση ή ανακύκλωσή τους. Ειδικά για τα ταφικά μνημεία, που ιδίως κατασκευάζονται από μάρμαρα αλλά και γρανίτη, κατά την κατεδάφισή τους μπορεί να θεσμοθετηθεί η μετατροπή τους σε μαρμαρόσκονη που θα χρησιμοποιείται στο τελικό επίχρισμα των κατοικιών, εφαρμόζοντας ένα σύστημα εσωτερικής ανακύκλωσης στην πηγή παραγωγής του.

Μια εξίσου ρηξικέλευθη πρακτική που δύναται να εφαρμοστεί στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι η νομοθέτηση για την ίδρυση μιας ενιαίας μονάδας ανά περιφέρεια σε κάθε χώρα, υπό τη μορφή κλίβανου, για την καύση όλων των στερεών αποβλήτων, μολυσματικών και μη, από τις ανακομιδές οστών, λ.χ. των φερέτρων, των σαβάνων, των ενδυμάτων του νεκρού. Από την καύση αυτή δεν προκύπτουν χημικοί ρύποι για το περιβάλλον παρά μόνο αιωρούμενα σωματίδια που με συνηθισμένο φίλτρο απορροφώνται. Η παραγόμενη δε ενέργεια από την εν λόγω καύση δύναται να

αξιοποιηθεί με στόχο την παραγωγή ρεύματος ή την θέρμανση νερού (τηλεθέρμανση) σε γειτονικές αστικές περιοχές.

Η μετακίνηση εντός του κοιμητηρίου και οι χώροι στάθμευσης στο κοιμητήριο αποτελούν άλλο ένα σημαντικό πρόβλημα. Όχι μόνο λόγω έλλειψης χώρου, διότι σε πολλές ευρωπαϊκές πόλεις τα κοιμητήρια έχουν περικλυστεί από τον αστικό ιστό με αποτέλεσμα να μην είναι δυνατή η στάθμευση εντός ή στα περίχωρα του κοιμητηρίου αλλά και λόγω μη συμπερίληψής των ως στάσεων στην εξυπηρέτηση των αστικών συγκοινωνιακών μέσων. Στα περισσότερα δε κοιμητήρια δεν υπάρχει εσωτερική μετακίνηση, είτε μέσω μικρών δημόσιων λεωφορείων είτε μέσω ηλεκτρικών οχημάτων και αναγκάζονται οι επισκέπτες να διανύουν αποστάσεις από την είσοδο του κοιμητηρίου έως τον τάφο που τους ενδιαφέρει πεζοί.

Σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες, νομοθετικά προβλέπεται ως προϋπόθεση για την περιβαλλοντική αδειοδότηση και κατασκευή του κοιμητηρίου, η ύπαρξη θέσεων στάθμευσης εντός του κοιμητηρίου για την εξυπηρέτηση των επισκεπτών. Πάρα το γεγονός ότι η διάταξη αυτή δεν έχει εφαρμοστεί πλήρως στα ήδη υφιστάμενα κοιμητήρια των διαφόρων χωρών, θα μπορούσε να προταθεί και να θεσμοθετηθεί, εφόσον δεν είναι εφικτή η ανεύρεση εξωτερικού χώρου στάθμευσης λόγω περιορισμού του κοιμητηρίου από τον διαρκώς επεκτεινόμενο αστικό ιστό, η υποχρεωτική μετατροπή μέρους των ταφικών χώρων σε χώρο στάθμευσης επισκεπτών και η κατασκευή τέτοιου σε υπόγεια ανάπτυξη.

Από την άλλη, στους ήδη μικρούς διατιθέμενους χώρους στάθμευσης που βρίσκονται στα κοιμητήρια θα μπορούσαν να τοποθετηθούν ελαφριά στέγαστρα για τα οχήματα, πάνω στα οποία θα τοποθετηθούν φωτοβολταϊκά στοιχεία παροχής ρεύματος. Μέσω αυτής της πρακτικής εισάγεται συνολική αντιμετώπιση εξοικονόμησης ενέργειας με εγκατάσταση σταθμών φόρτισης και αντικατάσταση όλων των οχημάτων εσωτερικής μετακίνησης, λ.χ. φορτηγά, μικρά λεωφορεία, με ηλεκτρικά, φιλικά προς το περιβάλλον.

Πολύ πρωτοποριακή είναι και η πρακτική που προτάθηκε από την K. Damjanov, λέκτωρ και επικεφαλής του τομέα M.M.E. και Επικοινωνίας στο Πανεπιστήμιο της Δυτικής Αυστραλίας, στο έργο της Σεληνιακό νεκροταφείο: Η παγκόσμια ετεροτοπία και η βιοπολιτική του θανάτου²¹⁶, κάνοντας αναφορά σε μια

²¹⁶Damjanov, K. (2013) Lunar Cemetery: Global Heterotopia and the Biopolitics of Death, *Leonardo*, 46(2), σελ. 159–162.

φουτουριστική ταφή ανθρώπων λειψάνων στη Σελήνη, η οποία αν και παρουσιάζεται ως ουτοπική, εντούτοις αποτελεί μια πιο «προσγειωμένη» προσέγγιση για τις τοπικές αρχές ως διαχειριστές κοιμητηρίων και θα καθιστούσε δυνατή την εξισορρόπηση των κοινωνικών και πολιτιστικών προσδοκιών με περιβαλλοντικά ζητήματα.

Τέλος, λύση πρέπει να δοθεί και σχετικά με τον οικονομικό πυλώνα βιωσιμότητας των κοιμητηρίων, καθώς οι δαπάνες που αφορούν την κηδεία και τον ενταφιασμό κάποιου είναι σημαντικές και συχνά προκύπτουν ξαφνικά, ενώ σπάνια προγραμματίζονται. Ορισμένες φορές μάλιστα, συγγενείς λαμβάνουν κρατικές επιχορηγήσεις ή φιλανθρωπική βοήθεια προκειμένου να προβούν στην κηδεία και στον ενταφιασμό του θανόντα, επειδή δυσκολεύονται να αντέξουν οικονομικά το κόστος οδηγούμενοι έτσι ακόμα και σε χρέη. Με αυτόν τον τρόπο δημιουργείται επιτακτική ανάγκη για περισσότερες οικονομικά προσιτές επιλογές μέσω κάποιου Δείκτη Τιμών και Ρύθμισης σχετικά με το κόστος ενταφιασμού.

Κεφάλαιο Έκτο: Συμπερασματικές Παρατηρήσεις

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο που αφορά τα κοιμητήρια, παρατηρείται ένα ελαφρώς μειωμένο ενδιαφέρον για τα θρησκευτικά κοιμητήρια, λιγότερο ενδιαφέρον για τα παλαιότερα πολιτιστικά μνημεία και τις ταφικές διακοσμήσεις θρησκευτικού τύπου, αλλά και νέες εκφράσεις πένθους και μνήμης. Οι εξατομικευμένοι και μη συλλογικοί χώροι ταφής που δίνουν έμφαση στην ομαδική ένταξη και στην εικονική ανάμνηση, όπως επίσης ο πολλαπλασιασμός των επενδύσεων σε δρόμους και δασικά μονοπάτια υποδεικνύουν μια αναδιαμορφωμένη σχέση με τους νεκρούς και ύπαρξη πνευματικών ανησυχιών από τους συγγενείς που αναζητούν παρηγοριά σε ποικίλες μορφές

Τα κοιμητήρια, επομένως, καθίστανται χώροι ταφής και μνήμης, επιτελώντας τέσσερις βασικές λειτουργίες: την υγιεινή λειτουργία, τους χώρους για τη θλίψη, την επαφή με την αιωνιότητα και τη σήμανση της κοινωνικής θέσης. Η επίσκεψη στα κοιμητήρια μπορεί να μην είναι απαραίτητα μια συνηθισμένη καθημερινή δραστηριότητα για όλους, αλλά ο θάνατος είναι σίγουρα μια πτυχή της καθημερινής ζωής για όλους. Τα κοιμητήρια με μια σειρά νομοθετημάτων μπορούν να μετατραπούν σε αξιόλογους χώρους πρασίνου και να αποτελέσουν σημαντικούς χώρους στην καθημερινή ζωή των ανθρώπων με διάφορους τρόπους. Αλλά οι εμπειρίες των ανθρώπων στην αστική καθημερινότητα δεν γίνονται πάντα ορατές στον αστικό σχεδιασμό ή στην κοινωνική και πολιτιστική θεωρία.

Ενώ πολλά από τα σημερινά κοιμητήρια δεν έχουν απαραίτητα αλλάξει τόσο πολύ από τον αρχικό τους σχεδιασμό ή σκοπό, άλλα έχουν περάσει από διαφορετικές φάσεις και αλλαγές, αντικατοπτρίζοντας τόσο τις μεταβαλλόμενες απόψεις για τον θάνατο και την ταφή, όσο και την αύξηση του πληθυσμού και τις κοινωνικοπολιτισμικές αλλαγές. Ως εκ τούτου, τα κοιμητήρια απεικονίζουν τις δυνατότητες ενός τόπου πολιτιστικής κληρονομιάς που συμβάλλει στους ΣΒΑ 11 και 15, για τη δημιουργία πόλεων και ανθρώπινων οικισμών χωρίς αποκλεισμούς, ασφαλείς, ανθεκτικούς και βιώσιμους και για την ποιότητα ζωής στον πλανήτη, αλλά και για την ποιοτική εκπαίδευση του ΣΒΑ 4.

Αρκετά μάλιστα έχουν γίνει παγκοσμίου φήμης αξιοθέατα λόγω του σχεδιασμού, της ιστορίας, της σημασίας ή της εξέχουσας θέσης των θαμμένων. Το Père Lachaise στο Παρίσι και το μεγαλύτερο κοιμητήριο στην Ευρώπη στο Αμβούργο-Ohlsdorf, το Α' Νεκροταφείο Αθηνών και το Κοιμητήριο του Όσλο προσελκύουν πολλούς επισκέπτες όλο το χρόνο. Η διοίκηση μάλιστα του Κοιμητηρίου του Παρισιού έχει εγκαταστήσει φρουρούς ασφαλείας στο Père Lachaise επειδή οι βανδαλισμοί και οι διαταραχές της ειρήνης είχαν γίνει ανεξέλεγκτοι γύρω από τον τάφο του πρώην τραγουδιστή των "Doors" Jim Morrison .

Η ισχύουσα νομοθεσία που ρυθμίζει τα κοιμητήρια στις ευρωπαϊκές χώρες είναι ως επί το πλείστον διασπασμένη σε διάφορους νόμους, τονίζοντας το πρόβλημα της κωδικοποίησης και ενσωμάτωσής της σε ενιαίο νομοθετικό κείμενο και καθιστώντας δύσκολη την τροποποίηση με διατάξεις που να αποβλέπουν σε πιο βιώσιμες πρακτικές. Οι βιώσιμες μορφές ταφής είναι σημαντικό να νομοθετηθούν σε ένα – πιθανόν ευρωπαϊκό – νομικό πλαίσιο, όπου τα υπάρχοντα κοιμητήρια μπορεί να φτάσουν στα όριά τους και να αποκτήσουν σημαντική αξία ως χώροι πρασίνου, διατηρώντας ωστόσο σημαντικές θρησκευτικές και άλλες κοινωνικο-πολιτιστικές αξίες.

Πηγές – Βιβλιογραφία

Πηγές

Ελληνική Νομοθεσία

Αναγκαστικός Νόμος 445/1968 Περί Νεκροταφείων και ενταφιασμού νεκρών. (ΦΕΚ 130/Α/14-6-1968)

Αναγκαστικός Νόμος 582/1968 Περί δημοτικών και κοινοτικών κοιμητηρίων (ΦΕΚ 225/Α/28-9-1968)

Αναγκαστικός Νόμος 2200/1940 Περί Ιερών Ναών και Εφημερίων (ΦΕΚ 42/Α/1-2-1940)

Αστικός Κώδικας

Βασιλικό Διάταγμα της 28^{ης} Μαρτίου/9^{ης} Απριλίου 1834 (ΦΕΚ 16/Α/5-5-1834)

Κοινή Υπουργική Απόφαση υπ' αριθμ. 26882/5769/1998 Καθορισμός δικαιολογητικών και διαδικασίας για τη μείωση των αποστάσεων των ιδρυομένων ή επεκτεινομένων κοιμητηρίων (ΦΕΚ 838/Δ/23-10-1998)

Νόμος 547/1977 Περί Διοικήσεως και διαχειρίσεως των μη ενοριακών ναών των κοιμητηρίων (ΦΕΚ 56/Α/23-2-1977)

Νόμος 1315/1983 Κύρωση της Συμβάσεως 80/26 Οκτωβρίου 1973 του Συμβουλίου της Ευρώπης για τη μεταφορά των ανθρωπίνων σορών μεταξύ των Κρατών Μελών του (ΦΕΚ 3/Α/11-1-1983)

Νόμος 2508/1997 Βιώσιμη οικιστική ανάπτυξη των πόλεων και οικισμών της χώρας και άλλες διατάξεις (ΦΕΚ 124/Α/13-6-1997)

Νόμος 3448/2006 περί αποτέφρωσης νεκρών (ΦΕΚ 57/Α/15-3-2006)

Νόμος 3463/2006 Κύρωση του Κώδικα Δήμων και Κοινοτήτων (ΦΕΚ 114/Α/8-6-2006)

Νόμος 3852/2010 Νέα Αρχιτεκτονική της Αυτοδιοίκησης και της Αποκεντρωμένης Διοίκησης (ΦΕΚ 87 Α/7-6-2010)

Νόμος 4277/2014 Νέο Ρυθμιστικό Σχέδιο Αθήνας – Αττικής και άλλες διατάξεις (ΦΕΚ 156/Α/1-8-2014)

Νόμος 4368/2016 Μέτρα για την επιτάχυνση του κυβερνητικού έργου και άλλες διατάξεις. (ΦΕΚ 21/Α/21-2-2016)

Νόμος 4483/2017 Ρυθμίσεις για τον εκσυγχρονισμό του θεσμικού πλαισίου οργάνωσης και λειτουργίας των Δημοτικών Επιχειρήσεων Ύδρευσης Αποχέτευσης (Δ.Ε.Υ.Α.) και άλλες διατάξεις (ΦΕΚ 107/Α/31-7-2017)

Νόμος 4619/2019 Κύρωση του Ποινικού Κώδικα (ΦΕΚ 95/Α/11-6-2019)

Νόμος 4978/2022 Κώδικας Είσπραξης Δημοσίων Εσόδων (ΦΕΚ 190/Α/7-10-2022)

Ποινικός Κώδικας

Προεδρικό Διάταγμα 1128/1980 περί Ορισμού Αποστάσεων Δια Ίδρυση Κοιμητηρίων (ΦΕΚ 284/Α/15-12-1980)

Προεδρικό Διάταγμα 210/1975 Περί ταριχεύσεως, μεταφοράς και ταφής νεκρών και οστών ανθρώπων (ΦΕΚ 63/Α/8-4-1975)

Υπουργική Απόφαση αριθ. Α5/1210 της 19^{ης} Απρ./10 Μαΐου 1978 Περί όρων ιδρύσεως κοιμητηρίων (ΦΕΚ 424/Β/10-5- 1978)

Προεδρικό Διάταγμα 31/2009 Περί προϋποθέσεων δημιουργίας Κέντρων Αποτέφρωσης Νεκρών (ΦΕΚ 49/Α/23-3-2009)

Γαλλική Νομοθεσία

Γενικός Κώδικας Εδαφικών Κοινοτήτων

Γενικός Φορολογικός Κώδικας

Νομικός οδηγός σχετικά με την ταφική νομοθεσία - τίτλος ΙΙΙ - Το κοιμητήριο (2023)

Οδηγός για συστάσεις σχετικά με τα τεχνικά μέρη των νεκρικών και κοιμητηρίων (2020)

Οδηγός πολιτικών τελετών κηδείας (2019)

Οδηγός για συστάσεις σχετικά με τεφροδόχους και χώρους ταφής (2018)

Γερμανική Νομοθεσία

Αστικός Κώδικας

Νόμος για τα κοιμητήρια και τις ταφές (Νόμος περί ταφής) της Βόρειας Ρηνανίας-Βεσφαλίας της 1^{ης} Δεκεμβρίου 2023

Νόμος για τα κοιμητήρια και τις ταφές στην ελεύθερη χανσεατική πόλη της Βρέμης της 29^{ης} Οκτωβρίου 1990

Νόμος για τα πτώματα, τις ταφές και τα κοιμητήρια στην πολιτεία του Βρανδεμβούργου της 7^{ης} Νοεμβρίου 2001, όπως τροποποιήθηκε από το άρ. 1 του Νόμου της 15^{ης} Νοεμβρίου 2018

Νόμος για το κοιμητήριο και την ταφή της Έσσης της 5^{ης} Ιουλίου 2007

Νόμος κηδειών της Ρηνανίας- Παλατινάτου της 4^{ης} Μαρτίου 1983
Νόμος περί κηδείας της Βαυαρίας της 24^{ης} Σεπτεμβρίου 1970, όπως τροποποιήθηκε από την Ενότητα 1 του Νόμου της 2^{ας} Αυγούστου 2016.
Νόμος περί κηδείας της Θουριγγίας της 19^{ης} Μαΐου 2004
Νόμου περί κοιμητηρίων και κηδειών του Βερολίνου της 2^{ας} Νοεμβρίου 1973
Γενικό Δίκαιο της Γης για τα Πρωσικά Κράτη του 1804
Σαξονικός Νόμος περί κηδείας της 8^{ης} Ιουλίου 1994, ο οποίος τροποποιήθηκε τελευταία με το άρθρο 16 του νόμου της 26^{ης} Απριλίου 2018,
Ταφικός Νόμος της 21^{ης} Ιουλίου 1970 της Πολιτεία της Βάδης-Βυρτεμβέργης,

Δανική Νομοθεσία

Βασιλικό διάταγμα με αριθμ. 61 της 16^{ης} Μαρτίου 1910
Βασιλικό διάταγμα με αριθμ. 75 της 26^{ης} Μαρτίου 1910
Διάταγμα της 7^{ης} Νοεμβρίου 1682
Διάταγμα της 22^{ας} Φεβρουαρίου 1805
Διάταγμα της 5^{ης} Ιανουαρίου 1811
Διατάγματος με αριθμ. 389 της 20^{ης} Ιουνίου 1986 για τα εκκλησιαστικά κτίρια και τα κοιμητήρια της Λαϊκής Εκκλησίας
Διάταγμα με αριθμ. 155 της 30^{ης} Νοεμβρίου 1874
Διάταγμα με αριθμ. 100 της 19^{ης} Απριλίου 1907
Διάταγμα με αριθμ. 527 της 19^{ης} Ιουνίου 1992
Διάταγμα με αριθμ. 1238 της 22^{ας} Οκτωβρίου 2007
Διάταγμα με αριθμ. 338 της 29^{ης} Μαρτίου 2014
Εγκύκλιος με αριθμ. 103 της 13^{ης} Απριλίου 1962 της Διακονίας της Εκκλησίας
Εγκύκλιος με αριθμ. 12040 της 8^{ης} Αυγούστου 1990 της Διακονίας της Εκκλησίας
Νόμος με αριθμ. 346 που εκδόθηκε το έτος 1975 (Ταφική Πράξη)
Νόμος με αριθμ. 665 της 16^{ης} Ιουνίου 2010 περί ταφής και αποτέφρωσης (Ταφική Πράξη)
Νόμος με αριθμ. 906 της 25^{ης} Ιουνίου 2013 περί ταφής και αποτέφρωσης (Ταφική Πράξη)
Νόμος με αριθμ. 1148 της 11^{ης} Σεπτεμβρίου 2010 περί ταφής και αποτέφρωσης (Ταφική Πράξη),
Νόμος με αριθμ. 43 της 17^{ης} Ιανουαρίου 2020 περί ταφής και αποτέφρωσης (Ταφική Πράξη)

Νόμος με αριθμ. 766 της 12^{ης} Ιουνίου 2023 περί ταφής και αποτέφρωσης (Ταφική Πράξη)

Πράξη με αριθμ. 162 της 18^{ης} Απριλίου 1950 περί καύσης

Πράξη με αριθμ. 645 της 19^{ης} Δεκεμβρίου 1984 για τα οικονομικά της εθνικής εκκλησίας

Πράξη με αριθμ. 218 της 23^{ης} Απριλίου 1986 Πράξη στο διοικητικό συμβούλιο και χρήση των εκκλησιών της εθνικής εκκλησίας του Υπουργείου Πόλης, Χώρας και Εκκλησίας της Δανίας

Σύνταγμα του Βασιλείου της Δανίας της 5^{ης} Ιουνίου 1953

Υπουργείο Πόλης, Χώρας και Εκκλησίας της Δανίας, Διακήρυξη αριθμ. 218 της 23^{ης} Απριλίου 1986 <https://www.retsinformation.dk/eli/ta/1986/218>

Υπουργείο Πόλης, Χώρας και Εκκλησίας της Δανίας, Διακήρυξη αριθμ. 389 της 20^{ης} Ιουνίου 1986 <https://www.retsinformation.dk/eli/ta/1986/389>

Νορβηγική Νομοθεσία

Νόμος της 3^{ης} Αυγούστου 1897

Νόμος της 3^{ης} Μαΐου 1913

Νόμος αριθμ. 32 της 7^{ης} Ιουνίου 1996

Κανονισμός αριθμ. 16 της 10^{ης} Ιανουαρίου 1997

Κανονισμός της 11^{ης} Δεκεμβρίου 2002

Νόμος αριθμ. 40 της 26^{ης} Αυγούστου 2011

Κανονισμός της 18^{ης} Δεκεμβρίου 2012

Κανονισμός της 22^{ης} Ιανουαρίου 2014

Κανονισμός της 8^{ης} Ιουνίου 2018

Κανονισμός της 28^{ης} Νοεμβρίου 2018

Κανονισμός της 3^{ης} Μαΐου 2019

Κανονισμός της 13^{ης} Δεκεμβρίου 2019

Κανονισμός της 20^{ης} Νοεμβρίου 2020

Κανονισμός της 14^{ης} Δεκεμβρίου 2021

Κανονισμός της 14^{ης} Ιουνίου 2022

Κανονισμός της 23^{ης} Μαρτίου 2023

Σουηδική Νομοθεσία

Νόμος 1957:585 της 25^{ης} Οκτωβρίου 1957

Νόμος 1963:537 περί ταφικών δικαιωμάτων της 18^{ης} Οκτωβρίου 1963
Νόμος 1963:538
Νόμος 1963:540 περί ανακοίνωσης της κηδείας της 18^{ης} Οκτωβρίου 1963
Νόμος 1967:332
Νόμος 1967:619
Νόμος 1969:682
Νόμος 1970:317
Νόμος 1971:633
Νόμος 1975:1006
Νόμος 1976:446
Νόμος 1977:697
Νόμος 1980:127
Νόμος 1980:423
Νόμος 1981:554
Νόμος 1981:719
Νόμος 1981:858
Νόμος 1982:378
Νόμος 1982:519
Νόμος 1983:632
Νόμος 1988:605
Νόμος 1988:956
Νόμος 1988:1195
Νόμος 1990:1144 Ταφικός Νόμος της 6^{ης} Δεκεμβρίου 1990 του Υπουργείου
Κοινωνικών Υποθέσεων
Νόμος 1991:496
Νόμος 1991:873
Νόμος 1991:878
Νόμος 1995:834
Νόμος 1995:1718
Νόμος 1997:996
Νόμος 1999:360
Νόμος 1999:943
Νόμος 1999:1268
Νόμος 2000:1186

Νόμος 2003:633

Νόμος 2006:633

Νόμος 2003:699

Νόμος 2008:208

Νόμος 2011:1339

Νόμος 2012:82

Νόμος 2012:133

Νόμος 2013:379

Νόμος 2013:552

Νόμος 2014:753

Νόμος 2016:560

Νόμος 2018:796

Νόμος 2019:867

Νόμος 2023:447

Νόμος 2023:447

Επίσημα Κείμενα Φορέων

Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (2019). Ανακοίνωση Της Επιτροπής Προς Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, Το Συμβούλιο, Την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών. Η Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία. 640 Τελικό. https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:b828d165-1c22-11ea-8c1f-01aa75ed71a1.0001.02/DOC_1&format=PDF (Πρόσβαση 25.10.2023)

Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (2021). Ανακοίνωση Της Επιτροπής Προς Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, Το Συμβούλιο, Την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών. «Προσαρμογή στον στόχο του 55 %»: υλοποίηση του στόχου της ΕΕ για το κλίμα με ορίζοντα το 2030 στην πορεία προς την κλιματική ουδετερότητα. 550 Τελικό. Διαθέσιμο στο: <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52021DC0550&from=EN> (Πρόσβαση 25.10.2023)

Bundesministerium der Justiz https://www.gesetze-im-internet.de/gg/art_28.html (Πρόσβαση 16.07.2023)

Institute for Sustainable Futures (2021) Pathways towards sustainable burial and cremation options for NSW: A study of new and innovative models for managing

human remains, Report prepared for Cemeteries and Crematoria NSW, Διαθέσιμο στο https://www.researchgate.net/publication/356161008_Pathways_towards_sustainable_burial_and_cremation_options_for_NSW_A_study_of_new_and_innovative_models_for_managing_human_remains (Πρόσβαση 09.07.2023)

National Collaborating Centre for Environmental Health of Canada, O’Keeffe, J. (2023), Alternative disposition services: Green burial, alkaline hydrolysis and human composting, https://ncceh.ca/sites/default/files/2023-04/Alternative%20Disposition%20Services_EN_Apr%202023_FINAL_0.pdf

(Πρόσβαση 09.07.2023)

Oslo municipality, (2017) Fremtidens gravplass – gode, grønne byrom, Byrådssak 253/2017 Διαθέσιμο στο: https://tjenester.oslo.kommune.no/ekstern/einnsyn-fillager/filtjeneste/fil?virksomhet=976819853&filnavn=vedlegg%2F2017_12%2F1231635_1_1.pdf

Politik for udvikling af Københavns Kommunes, Fem Kirkegarde mod 2065 <https://www.kk.dk/sites/default/files/agenda/6ac0a95d-aedc-4d0f-bcc3-8e12f3c9b6ce/dc039835-d6d9-4f5e-baea-10e284507109-bilag-1.pdf>

République Française, Collectivités Locales, Conseil National des opérations funéraires <https://www.collectivites-locales.gouv.fr/institutions/conseil-national-des-operations-funeraires-cnof>

United Nations Conference on Environment and Development, Rio de Janeiro, Brazil, 3-14 June 1992, <https://www.un.org/en/conferences/environment/rio1992> (Πρόσβαση 06.12.2023)

United Nations Conference on Sustainable Development, Rio+20 <https://sustainabledevelopment.un.org/rio20> (Πρόσβαση 25.10.2023)

United Nations Department of Economic and Social Affairs, Sustainable Development, The 17 Goals <https://sdgs.un.org/goals> (Πρόσβαση 25.10.2023)

United Nations Department of Economic and Social Affairs, Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development <https://sdgs.un.org/2030agenda> (Πρόσβαση 25.10.2023)

United Nations General Assembly on 25 September 2015, 70/1. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_70_1_E.pdf (Πρόσβαση 25.10.2023)

United Nations Sustainable Development Goals, Goal 4 Quality Education <https://www.un.org/sustainabledevelopment/education/> (Πρόσβαση 25.10.2023)

United Nations Sustainable Development Goals, Goal 11 Sustainable cities and Communities <https://www.un.org/sustainabledevelopment/cities/> (Πρόσβαση 25.10.2023)

United Nations Sustainable Development Goals, Goal 12 Responsible Consumption and Production <https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-consumption-production/> (Πρόσβαση 25.10.2023)

United Nations Sustainable Development Goals, Goal 15 Life on Land <https://www.un.org/sustainabledevelopment/biodiversity/> (Πρόσβαση 25.10.2023)

World Health Organisation, Περιφερειακό Γραφείο ΠΟΥ για την Ευρώπη, Ευρωπαϊκό Κέντρο Περιβάλλοντος και Υγείας, Γραφείο Έργου Νάνσυ, Διαχείριση αποβλήτων, (1998), The impact of cemeteries on the environment and public health An introductory briefing, Διαθέσιμο στο [https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/108132/EUR%20ICP%20EHNA%2001%2004%2001\(A\).pdf;jsessionid=55718FBC28B809FCBB0399623127F75C?sequence=1](https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/108132/EUR%20ICP%20EHNA%2001%2004%2001(A).pdf;jsessionid=55718FBC28B809FCBB0399623127F75C?sequence=1)

Διαδικτυακές πηγές

Britannica, The Editors of Encyclopaedia (2023), Scandinavia. Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/place/Scandinavia> (Πρόσβαση 06.12.2023)

Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache, (2023), <https://www.dwds.de/wb/etymwb/Friedhof>

Ιστοσελίδες

<https://www.significantcemeteries.org/> (Πρόσβαση 11.11.2023)

<https://rm.coe.int/european-cemeteries-route-in-greece-leaflet-gr/1680a6eab7>

(Πρόσβαση 11.11.2023)

https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=LEGISSUM%3Asustainable_development

(Πρόσβαση 25.10.2023)

https://www.vivre-a-niort.com/pages-systemes/recherche/index.html?tx_solr%5Bq%5D=Cimeti%C3%A8re+naturel+%C3%A0+Souch%C3%A9

(Πρόσβαση 16.07.2023)

[Religions-und Weltanschauungsgemeinschaften mit öffentlich-rechtlichem Körperschaftsstatus Universität Trier](#) (Πρόσβαση 16.07.2023)

<https://www.collectivites->

[locales.gouv.fr/files/Comp%C3%A9tences/2.%20agir%20pour%20ma%20population/funeraire/guide-collectivites-aout-2017.pdf](https://www.collectivites-locales.gouv.fr/files/Comp%C3%A9tences/2.%20agir%20pour%20ma%20population/funeraire/guide-collectivites-aout-2017.pdf)

<https://www.collectivites->

[locales.gouv.fr/files/Comp%C3%A9tences/3.%20administrer%20ma%20population/droit%20fun%C3%A9raire/guide_funeraire%202.3.pdf](https://www.collectivites-locales.gouv.fr/files/Comp%C3%A9tences/3.%20administrer%20ma%20population/droit%20fun%C3%A9raire/guide_funeraire%202.3.pdf)

<https://www.collectivites->

[locales.gouv.fr/files/Comp%C3%A9tences/2.%20agir%20pour%20ma%20population/funeraire/181220_guide_de_recommandations_urnes_funeraires_et_sites_cineraires_pour_publication_cil3.pdf](https://www.collectivites-locales.gouv.fr/files/Comp%C3%A9tences/2.%20agir%20pour%20ma%20population/funeraire/181220_guide_de_recommandations_urnes_funeraires_et_sites_cineraires_pour_publication_cil3.pdf)

<https://www.collectivites->

[locales.gouv.fr/sites/default/files/migration/guide_ceremonies_funeraires_civiles_vali_de_idp_11oct_0_0.pdf](https://www.collectivites-locales.gouv.fr/sites/default/files/migration/guide_ceremonies_funeraires_civiles_vali_de_idp_11oct_0_0.pdf)

<https://www.collectivites->

[locales.gouv.fr/sites/default/files/migration/guide_funeraire_salles_techniques_2.pdf](https://www.collectivites-locales.gouv.fr/sites/default/files/migration/guide_funeraire_salles_techniques_2.pdf)

Γενικές Πηγές

Γένεση 1, 26-28 και 2,7.

Επιστολή Απόστολου Παύλου προς Κορινθίους Α' έδ.6,15

Επιστολή Απόστολου Παύλου προς Κορινθίους Α' έδ.6,190

Βιβλιογραφία

Άρθρα

Aysel, U., Emin, B, & Elmas, E (2009), Ecological concerns over cemeteries, *African Journal of Agricultural Research*, 4 (11), σελ. 1505-1511, doi: [10.5897/AJAR.9000184](https://doi.org/10.5897/AJAR.9000184)

Brenoff, A. (2015, Μάιος 1) New “Green” Burial Sites Use GPS To Locate Graves, *The Huffington Post*.

Damjanov, K. (2013) Lunar Cemetery: Global Heterotopia and the Biopolitics of Death, *Leonardo*, 46(2), σελ. 159–162

Davies, P.J. & Benett, G. (2016) Planning, provision and perpetuity of deathscapes – Past and future trends and the impact for city planners, *Land Use Policy*, 55, σελ. 98-107, doi: [10.1016/j.landusepol.2016.03.029](https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2016.03.029)

Evensen, K.H., Nordh, H. & Skaar, M. (2017) Everyday use of urban cemeteries: A Norwegian case study, *Landscape and Urban Planning*, 159, σελ. 76-84, doi: [10.1016/j.landurbplan.2016.09.019](https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2016.09.019)

Francaviglia, R.V. (1971), The Cemetery as an Evolving Cultural Landscape, *Annals of the Association of American Geographers*, 61 (3), σελ. 501–509. doi: [10.1111/j.1467-8306.1971.tb00802.x](https://doi.org/10.1111/j.1467-8306.1971.tb00802.x)

Grabalov, P. & Nordh, H. (2022) The Future of Urban Cemeteries as Public Spaces: Insights from Oslo and Copenhagen, *Planning Theory & Practice*, 23, σελ. 81-98, doi: [10.1080/14649357.2021.1993973](https://doi.org/10.1080/14649357.2021.1993973)

Keijzer, E. (2017), Environmental impact of Funerals. Life cycle assessments of activities after life, *The International Journal of Life Cycle Assessment*, 22(5), doi: [10.1007/s11367-016-1183-9](https://doi.org/10.1007/s11367-016-1183-9)

Lance, J.C. & Gerba, C., (1980), Poliovirus movement during high rate land filtration of sewage water, *Journal of Environmental Quality*, 9(1), σελ. 31–34, doi: [10.2134/JEQ1980.00472425000900010009X](https://doi.org/10.2134/JEQ1980.00472425000900010009X)

Löki, V., Deák, B., Lukács, A.B. & Molnár, A. (2019) Biodiversity potential of burial places—A review on the flora and fauna of cemeteries and churchyards, *Global Ecology and Conservation*, 18 (1), σελ. 1-14. doi: [10.1016/j.gecco.2019.e00614](https://doi.org/10.1016/j.gecco.2019.e00614)

Mari, Domingo, (2009) Toxic Emissions from Crematories, *Environment International*, 36(1), σελ. 131-137, doi: [10.1016/j.envint.2009.09.006](https://doi.org/10.1016/j.envint.2009.09.006)

McClymont, K. & Sinnett, D. (2021), Planning Cemeteries: Their Potential Contribution to Green Infrastructure and Ecosystem Services, *frontiers in Sustainable Cities*, 3:789925, doi: [10.3389/frsc.2021.789925](https://doi.org/10.3389/frsc.2021.789925)

Nordh, H. & Evensen, K.H. (2018). Qualities and functions ascribed to urban cemeteries across the capital cities of Scandinavia, *Urban Forestry & Urban Greening*, 33, σελ. 80-91. doi: [10.1016/j.ufug.2018.01.026g](https://doi.org/10.1016/j.ufug.2018.01.026g)

Özdemir, I. (2003) Towards on Understanding of Environmental Ethics from Quaranic Perspective. In Islam and Ecology: A Bestowed Trust, *Harvard University Press*, σελ. 1-37.

Διαθέσιμο

στο

[https://www.researchgate.net/publication/350726446_Towards_An_Understanding_o
f_Environmental_Ethics_from_a_Qur'anic_Perspective](https://www.researchgate.net/publication/350726446_Towards_An_Understanding_of_Environmental_Ethics_from_a_Qur'anic_Perspective)

- Reddy, K.R., Khaleel, R. & Overcash, M.R. (1981) Behavior and transport of microbial pathogens and indicator organisms in soils treated with organic wastes, *Journal of Environmental Quality*, 10(3) σελ. 255–267, doi: [10.2134/JEQ1981.00472425001000030001X](https://doi.org/10.2134/JEQ1981.00472425001000030001X)
- Scalenghe, R. & Pantani, O.L. (2020) Connecting Existing Cemeteries Saving Good Soils (for Livings), *Sustainability*, 12(1), σελ. 93, doi: [10.3390/su12010093](https://doi.org/10.3390/su12010093)
- Vahle, J. (2018), Friedhofs- und Bestattungsrech, *Deutsche Verwaltungspraxis*, 8, σελ. 316–324
- Walter, T. (2005) Three ways to arrange a funeral: Mortuary variation in the modern west, *Mortality*, 10(3), σελ. 173–192, doi: [10.1080/13576270500178369](https://doi.org/10.1080/13576270500178369)
- Wu, J. (2014), Urban ecology and sustainability: The state-of-the-science and future directions, *Landscape Urban Plan*, 125, σελ. 209–221. doi: [10.1016/j.landurbplan.2014.01.018](https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2014.01.018)

Βιβλία

- Menachemson, N. (2007), *A Practical Guide to Jewish Cemeteries*, New Jersey: Avotaynu
- Oteng-Ababio, M., Annepu, R., Bourtsalas, A., Intharathirat R. & Charoenkit, S. (2018). *Urban solid waste management*, In Rosenzweig, C., W. Solecki, P. Romero-Lankao, S. Mehrotra, S. Dhakal, and S. Ali Ibrahim (eds.), *Climate Change and Cities: Second Assessment Report of the Urban Climate Change Research Network*, New York: Cambridge University Press, σελ. 553–582
- Saniotis A. (2011), Muslims and ecology: Fostering Islamic environmental ethics, *Contemporary Islam: Dynamics of Muslim Life*, 6(2), σελ. 155-171, Εκδότης: Springer
- Tschebann S. (2022), Cemetery Enchanted, *Encore: Natural Burial in France and Beyond*, Weiss-Krejci E., Becker S. & Schwyzer P., *Interdisciplinary Explorations of Postmortem Interaction*, σελ. 249-268. Εκδότης: Springer

Παρουσιάσεις σε Συνέδρια και Συμπόσια

- Folíková Palánová, K. & Juračka, O., (2018) *Sustainability of existing areas of historic cemeteries in the city organism: A Czech case study*, IOP Conference Series: Earth and Environmental Science, 143, 2nd International Conference on Sustainable Development in Civil, Urban and Transportation Engineering (CUTE 2018), Ho Chi Minh City, April 17–19, doi: [10.1088/1755-1315/143/1/012052](https://doi.org/10.1088/1755-1315/143/1/012052)

Ginting, P. (2020,1) *Sustainable Growth and Development*, Paper presented at the 23rd Asian Forum of Business Education, Bali, December 12-13, doi:10.2991/aebmr.k.200606.082, σελ. 482 έπ.

Janda, A. & Marcinkowski, T. (2019), *Cemetery waste management in Poland. A case study for Wroclaw city*, 11th Conference on Interdisciplinary Problems in Environmental Protection and Engineering EKO-DOK 2019, Wroclaw, April 8-10

Van Dusen, G. (2006. 7), Proceedings of session I: The role of green burials, Sustainable Cemeteries Symposia, Vancouver B.C., July 24

Διδακτορικές διατριβές ή διπλωματικές εργασίες

Αναστασίου, Δ. (2021) *Έξυπνες πράσινες βιώσιμες πόλεις με τη χρήση μεθόδων τεχνητής νοημοσύνης* (διπλωματική εργασία), Πανεπιστήμια Δυτικής Αττικής, Αθήνα

Cook, K.R. (2011), *Deathscapes: Memory, Heritage and Place in Cemetery* (διπλωματική εργασία), McMaster University, Hamilton Διαθέσιμο στο <https://macsphere.mcmaster.ca/handle/11375/10902>

Α δημοσίευτα έργα

Harnik, P. & Merolli, A. (2019), *Cemeteries Alive: Graveyards are Resurging as green Spaces for the Public*. Α δημοσίευτο κείμενο. Διαθέσιμο στο <http://cloud.tpl.org/pubs/ccpe-cemetery-parks-article-2.pdf>

Keijzer, E. & Kok, H. (2011), *Environmental Impact of Different Funeral Technologies*, TNO innovation for life. Α δημοσίευτο κείμενο. Διαθέσιμο στο https://www.petmemorialcenter.ca/aquamation/TNO_report_Environmental_impact_of_different_funeral_technologies.pdf